

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ
ΣΠΟΥΔΩΝ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΦΥΛΟ

ΘΕΜΑ: Η ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΑ:

ΕΛΛΑΔΑ/ΔΕΚΑΕΤΙΑ ΤΟΥ 1960 - ΑΛΒΑΝΙΑ/ΔΕΚΑΕΤΙΑ ΤΟΥ 1990

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ

ΜΕΛΗ ΤΡΙΜΕΛΟΥΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ: ΨΑΛΙΔΟΠΟΥΛΟΣ ΜΙΧΑΛΗΣ

ΜΑΓΓΑΝΑΣ ΑΝΤΩΝΙΟΣ

ΤΣΟΤΣΟΡΟΣ ΕΥΣΤΑΘΙΟΣ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΨΑΛΙΔΟΠΟΥΛΟΣ ΜΙΧΑΛΗΣ

ΕΙΣΗΓΗΤΡΙΑ: ΒΡΟΝΤΗ ΑΦΡΟΔΙΤΗ

A.M. 302M013

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2005

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	Σελ. 3
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	Σελ. 4
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1	
1. Θεωρητικές προσεγγίσεις του μεταναστευτικού φαινομένου	Σελ. 13
Α. Νεοκλασική προσέγγιση	Σελ. 13
Β. Μαρξιστική – Λενινιστική προσέγγιση	Σελ. 17
2. Κοινωνιολογική προσέγγιση	Σελ. 20
Α. Μακροκοινωνιολογική προσέγγιση της μετανάστευσης	Σελ. 21
Β. Μικροκοινωνιολογική προσέγγιση της μετανάστευσης	Σελ. 23
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2	
Γυναικεία μετανάστευση: ένα ζήτημα που δεν συζητήθηκε	Σελ. 26
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3	
Η Ελληνική κοινωνία και η μεταπολεμική Ενδοευρωπαϊκή Μετανάστευση	Σελ. 34
Α. Αίτια και κίνητρα της μεταπολεμικής μετανάστευσης	Σελ. 39
Β. Πώς αντιμετώπισαν οι επίσημες ελληνικές κυβερνήσεις το μεταναστευτικό φαινόμενο	Σελ. 40
Γ. Το προφίλ των γυναικών που μετανάστευσαν από την Ελλάδα τις δεκαετίες 1960-1970 στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας	Σελ. 45
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4	
Α. Η Ελλάδα χώρα υποδοχής μεταναστών – Γυναίκες μετανάστριες από την Αλβανία	Σελ. 48
Β. Γυναίκες από την Αλβανία, μετανάστριες στην Ελλάδα τη δεκαετία του 1990	Σελ. 53

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

A. Μετανάστευση και μεταναστευτική πολιτική- Τα ευρωπαϊκά μοντέλα **Σελ. 58**

B. Η ελληνική εμπειρία **Σελ. 62**

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ **Σελ. 70**

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ **Σελ. 74**

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην εργασία που ακολουθεί παρουσιάζεται η μετανάστευση ως φαινόμενο και διαδικασία, η οποία κάθε φορά ορίζεται από διαφορετικές οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές αιτίες αλλά έχει πάντα τον ίδιο στόχο: τη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου του ατόμου που μετακινείται. Καταλυτικό στοιχείο στην επιτυχία της μεταναστευτικής διαδικασίας είναι η εκάστοτε μεταναστευτική πολιτική, όπως αυτή χαράζεται και εφαρμόζεται από τις χώρες υποδοχής απέναντι στις μεταναστευτικές ροές που δέχεται.

Στην εργασία παρουσιάζονται τα κυρίαρχα ευρωπαϊκά μοντέλα, το γαλλικό και το γερμανικό, το μοντέλο αφομοίωσης από τη μια και της προσωρινής εγκατάστασης από την άλλη και πώς αυτά εφαρμόστηκαν στην μεταπολεμική περίοδο. Επίσης παρουσιάζεται η ελληνική μεταναστευτική πολιτική, η οποία είναι αποτέλεσμα νέων αναγκών που παρουσιάστηκαν στη δεκαετία του 1990, όταν η Ελλάδα μετατράπηκε από χώρα αποστολής σε χώρα υποδοχής μεταναστών.

Σ' αυτή την εργασία αναλύεται το ζήτημα της γυναικείας μετανάστευσης, το οποίο υπήρξε ένα περιθωριακό αντικείμενο μελέτης μέχρι πρόσφατα αφού η μετανάστευση, σε επίπεδο έρευνας και μελέτης, είχε ανδρικό χαρακτήρα. Η γυναικεία μετανάστευση εθεωρείτο δευτερογενές επακόλουθο της ανδρικής μετανάστευσης. Η αύξηση όμως του ρυθμού της αυτόνομης γυναικείας μετανάστευσης στρέφει το βλέμμα των ερευνητών σ' αυτές και εισάγουν τη διάσταση του φύλου στην ανάλυση του μεταναστευτικού φαινομένου. Εδώ παρουσιάζεται η περίπτωση των Ελληνίδων που μετανάστευσαν στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας τη δεκαετία του 1960 και των Αλβανίδων που μετανάστευσαν στην Ελλάδα τη δεκαετία του 1990. Σκιαγραφείται το προφίλ των δύο εθνικών ομάδων με τα χαρακτηριστικά τους, ηλικία, μορφωτικό επίπεδο, οικογενειακή κατάσταση, η ένταξη και πορεία τους στο χώρο υποδοχής. Ο χαρακτήρας της μετανάστευσής τους, νόμιμος ή παράνομος, θεωρείται ότι επηρεάζει καθοριστικά όλες τις πτυχές της δραστηριότητάς τους, βοηθά ή δυσχεραίνει την είσοδο, την παραμονή και την εργασία στη χώρα υποδοχής. Οι όροι εργασίας διαμορφώνονται από το αν κάποιος είναι παράνομος ή νόμιμος. Στη πρώτη περίπτωση δεν έχει κανένα νομικό δικαίωμα και καμία κοινωνική παροχή ενώ στη δεύτερη, τυπικά τουλάχιστον, μπορεί να απολαμβάνει τα ίδια δικαιώματα με τον γηγενή πληθυσμό.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η μετανάστευση αποτελεί ένα φαινόμενο και μια διαδικασία τόσο παλιά και ταυτόχρονα τόσο επίκαιρη. Ως μετανάστευση ορίζεται κάθε μετακίνηση ατόμων ή ομάδων από μια περιοχή σε μια άλλη ή από μια χώρα σε μια άλλη. Ο όρος καλύπτει πολλές ανόμοιες διαδικασίες και καταστάσεις: υπάρχει εποχική, προσωρινή και μόνιμη μετανάστευση, παράνομη και νόμιμη, μετακίνηση από και προς μια αγροτική περιοχή ή ένα αστικό κέντρο, μετανάστευση για οικονομικούς ή πολιτικούς και θρησκευτικούς λόγους¹.

Ως φαινόμενο είναι σύνθετο μια και προσλαμβάνει ιδιαίτερα χαρακτηριστικά ανάλογα με τη χρονική περίοδο κατά την οποία εκτυλίσσεται, τις διεθνείς σχέσεις, την οικονομική κατάσταση και τις αιτίες που το προκαλούν. Μεγάλα μεταναστευτικά ρεύματα καταγράφηκαν παγκοσμίως τον 19^ο και 20^ο αι. που αφορούσαν τόσο στην υπερπόντια όσο και στην ενδοευρωπαϊκή μετανάστευση.

Σήμερα η μετανάστευση του 19^{ου} και 20^{ου} θεωρείται ότι αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο της ανάπτυξης των βιομηχανικών κοινωνιών. Συσχετίζεται με την άνιση οικονομική και τεχνολογική ανάπτυξη σε διεθνές και τοπικό επίπεδο, με την άνιση σχέση ανάμεσα στις αγροτικές και βιομηχανικές κοινωνίες. Προκαλείται από τη δράση και αλληλεπίδραση πολλών παραγόντων, όπως είναι η αποδυνάμωση ή η καταστροφή των παραδοσιακών αγροτικών οικονομιών και κοινωνιών των χωρών καταγωγής, οι ανάγκες της βιομηχανικής ανάπτυξης των χωρών υποδοχής που οδηγούν σε ορισμένες φάσεις στην προσφορά εργασίας και καλύτερων αμοιβών σε ξένους εργάτες και από άλλους πολιτικούς, δημογραφικούς και τεχνολογικούς παράγοντες.

¹ D. Schnapper 1991, *La France de l' Integration*, στο Α. Βεντούρα 1994, σελ. 9, *Μετανάστευση και Έθνος*, ΕΜΝΕ-ΜΝΗΜΩΝ

Η ελληνική συμμετοχή και στις δύο περιπτώσεις -και το 19^ο και τον 20^ο αι.- ήταν σημαντική με περίοδο αιχμής τα έτη μεταξύ του 1890-1920 όπου υπολογίζεται ότι μετανάστευσαν 383.000 άτομα, των οποίων το 95% προς τις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής, δηλαδή το 1/10 του πληθυσμού της Ελλάδας και το 1/4 περίπου του ελληνικού εργατικού δυναμικού².

Η δεύτερη περίοδος αιχμής του μεταναστευτικού ρεύματος τοποθετείται χρονικά μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και αυτή τη φορά με ενδοευρωπαϊκό προορισμό. Υπολογίζεται ότι μεταξύ των ετών 1955-1977 μετανάστευσαν από την Ελλάδα 1.236.280 άτομα και απ' αυτά 758.351 (61%) μετανάστευσαν στη Δυτική Ευρώπη και από τους μετανάστες αυτούς 638.141 (84%) πήγαν στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας. Αιχμές της περιόδου αυτής ήταν δύο: το χρονικό διάστημα από το 1962-1965 -με μέσο ετήσιο αριθμό μεταναστών 106.000 άτομα- και το χρονικό διάστημα 1969-1970 με μέσο ετήσιο αριθμό μεταναστών 92.000 άτομα³.

Τις δύο τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα παρατηρήθηκε μια έντονη αύξηση του μεταναστευτικού ρεύματος στην Ευρώπη και για πρώτη φορά ο Ευρωπαϊκός Νότος μετατρέπεται από χώρος αποστολής μεταναστών σε χώρο υποδοχής. Κι εδώ η Ελλάδα, λόγω της γεωγραφικής της θέσης, παίζει ένα σημαντικό ρόλο τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή. Δέχεται μεγάλα κύματα μεταναστών από τις όμορες Βαλκανικές χώρες -Αλβανία, Βουλγαρία- αλλά και τον ευρύτερο Βαλκανικό χώρο, από τις Δημοκρατίες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης αλλά κι από χώρες του Τρίτου Κόσμου -Ασία και Αφρική.

Στη δημιουργία αυτού του μεγάλου μεταναστευτικού κύματος συνέβαλαν ιδιαίτερα η κατάρρευση του πολιτικού συστήματος στα κράτη της πρώην Ανατολικής Ευρώπης,

² Έμκε-Πουλοπούλου Ήρα στο Λουκία Μουσούρου, *Μετανάστευση και μεταναστευτική πολιτική στην Ελλάδα και την Ευρώπη*, 1991, Εκδόσεις Gutenberg

³ Μουσούρου Λουκία, *Μετανάστευση και μεταναστευτική πολιτική*, σελ. 48, Εκδόσεις Gutenberg, 1991.

η παγκοσμιοποίηση της αγοράς, ο πόλεμος στη Γιουγκοσλαβία, οι αναταραχές στην Αλβανία καθώς επίσης και οι διώξεις για θρησκευτικούς ή πολιτικούς λόγους⁴.

Η Ελλάδα, λόγω της γεωγραφικής της θέσης, αποτελεί την πύλη εισόδου για πολλούς μετανάστες, προκειμένου στη συνέχεια να προωθηθούν σε άλλες χώρες του ανεπτυγμένου Ευρωπαϊκού Βορρά.

Επιπλέον, αποτελώντας τη χώρα με την καλύτερη οικονομική κατάσταση και πολιτική σταθερότητα στα Βαλκάνια, αποτέλεσε και αποτελεί πόλο έλξης για τους μετανάστες από το Βαλκανικό χώρο. Άλλωστε, αυτοί αποτελούν -Αλβανοί, Βούλγαροι, Ρουμάνοι- και τις μεγαλύτερες αριθμητικά εθνικές ομάδες που βρίσκονται στην Ελλάδα.

Η Ελλάδα, μια χώρα η οποία δεν είχε προηγούμενη εμπειρία υποδοχής και ένταξης μεταναστευτικών πληθυσμών, βρέθηκε αμήχανη και απροετοίμαστη να αντιμετωπίσει τη νέα πραγματικότητα, όπως αυτή διαμορφώθηκε τουλάχιστον αρχικά. Η έλλειψη συγκεκριμένης μεταναστευτικής πολιτικής, που αφορούσε σε ελέγχους, άδειες εισόδου και παραμονής στη χώρα, δημιούργησε ένα μεγάλο αριθμό λαθρομεταναστών.

Τα τελευταία χρόνια κάτω από την πίεση των συνθηκών από την ανάγκη να συμμορφωθεί και η Ελλάδα με την Κοινοτική Νομοθεσία, τις Συνθήκες που και η ίδια υπέγραψε και τη διαφύλαξη παράλληλα των εθνικών συμφερόντων της, προχώρησε με νόμους στη δημιουργία μιας πιο ξεκάθαρης μεταναστευτικής πολιτικής.

Στην εργασία που ακολουθεί θα παρουσιαστεί το ζήτημα της γυναικείας μετανάστευσης σε δύο διαφορετικές χρονικές περιόδους με το υπόδειγμα δύο εθνικών ομάδων: αυτό των γυναικών από την Ελλάδα που μετανάστευσαν στη δεκαετία του

⁴ Ναζάκης Χ. - Χλέτσος Μιχάλης (επιμ.), *Μετανάστες και Μετανάστευση*, Εκδόσεις Πατάκη, 2001.

1960 και 1970 στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας και αυτό των γυναικών από την Αλβανία που μετανάστευσαν τη δεκαετία του 1990 στην Ελλάδα.

Η γυναικεία μετανάστευση μέχρι τη δεκαετία του 1970 ως ζήτημα είχε ερευνηθεί και αναλυθεί σχεδόν περιθωριακά από τους κοινωνικούς επιστήμονες, μια και η γυναίκα αντιμετωπίστηκε ως ένα εξαρτημένο και δευτερογενές επακόλουθο της ανδρικής μετανάστευσης.

Η γυναίκα μετανάστης εξαιτίας του φύλου της, της εθνικότητάς της και της συνήθως χαμηλής κοινωνικοοικονομικής θέσης, ενός τριπλού δηλαδή κοινωνικού μειονεκτήματος, δεν αποτέλεσε ξεχωριστό αντικείμενο έρευνας παρά μόνο τα τελευταία χρόνια⁵.

Η θέση της όμως ήταν και είναι ιδιαίτερα σημαντική και στο πλαίσιο μιας οικογενειακής στρατηγικής όπως αυτή σχεδιάζεται και αναπτύσσεται στη μεταναστευτική διαδικασία. Διότι η γυναίκα και σύζυγος του μετανάστη ήταν αυτή που αρχικά έλαβε την απόφαση και την υποστήριξη της μετακίνησης του ίδιου και της οικογένειας προκειμένου να επιτευχθεί ο στόχος της αποταμίευσης και της συνολικής βελτίωσης του βιοτικού επιπέδου της οικογένειας.

Άλλωστε και οι αριθμοί αποδεικνύουν ότι κάθε άλλο παρά περιθωριακή είναι η γυναικεία συμμετοχή στη μεταναστευτική διαδικασία.

Στην περίοδο αιχμής της ελληνικής μετανάστευσης στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας, από τους 100.000 μετανάστες οι 45.000 ήταν γυναίκες ενώ σήμερα ο ένας στους δύο μετανάστες σε διεθνές επίπεδο είναι γυναίκες, δηλαδή το 48% των μεταναστών.

⁵ Βεντούρα Λ., *Μετανάστευση Γυναικών*, άρθρο στο περιοδικό Δίνη, τεύχος 6, σελ. 232, 1993

Σε Ευρωπαϊκό επίπεδο αυτή τη στιγμή ζουν 3.000.000 γυναίκες, οι οποίες έχουν γεννηθεί σε άλλη χώρα από αυτή που ζουν⁶.

Στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας θα αναλυθούν οι θεωρητικές προσεγγίσεις του μεταναστευτικού φαινομένου που αφορούν στις οικονομικές θεωρητικές προσεγγίσεις -την μαρξιστική-λενινιστική προσέγγιση και την νεοκλασική προσέγγιση- καθώς και στην κοινωνιολογική προσέγγιση της μετανάστευσης σε μακροκοινωνιολογικό και μικροκοινωνιολογικό επίπεδο.

Τα αίτια και οι επιπτώσεις της μετανάστευσης είναι κυρίως οικονομικά και αυτό έδωσε το έναυσμα στους οικονομολόγους πρώτοι να μελετήσουν το φαινόμενο της μεταναστευτικής διαδικασίας και με τη σειρά τους να επηρεάσουν τους κατοπινούς μελετητές των κοινωνικών επιστημών, δηλαδή τους δημογράφους, τους ιστορικούς, τους κοινωνιολόγους, τους ανθρωπολόγους και τους ψυχολόγους.

Βασικός άξονας στη θεωρία της νεοκλασικής προσέγγισης είναι ο νόμος της προσφοράς και της ζήτησης, ο οποίος διαμορφώνει τη λειτουργία της αγοράς και πιο συγκεκριμένα της αγοράς της εργασίας και επιτρέπει στους ανθρώπους, μετακινούμενοι εκεί όπου η ζήτηση εργασίας είναι υψηλότερη και με υψηλότερες αμοιβές, να βελτιώσουν την οικονομική τους κατάσταση. Οι νεοκλασικοί πιστεύουν πως η επιθυμία για βελτίωση της οικονομικής τους κατάστασης είναι έμφυτη στους περισσότερους ανθρώπους και πως αυτή σε συνδυασμό με το νόμο της προσφοράς και της ζήτησης εξηγεί τη γεωγραφική κινητικότητα. Οι περισσότεροι σύγχρονοι νεοκλασικοί μελετητές αντιμετωπίζουν το μεταναστευτικό φαινόμενο στα πλαίσια μιας μικρής και συνοπτικής σειράς μεταβλητών που είναι προκειμένου για τη χώρα αποστολής, η ανεργία, η υποαπασχόληση, το χαμηλό εισόδημα, το μεταναστευτικό

⁶ Βεντούρα Λ., *Μετανάστευση Γυναικών*, άρθρο στο περιοδικό Δίνη, τεύχος 6, σελ. 232, 1993

ιστορικό του πληθυσμού και προκειμένου για τη χώρα υποδοχής η αυξημένη ζήτηση εργασίας και οι ικανοποιητικοί όροι απασχόλησης⁷.

Σύμφωνα με την μαρξιστική-λενινιστική προσέγγιση η μετακίνηση του πληθυσμού προς αναζήτηση εργασίας κάθε άλλο παρά εκούσια είναι, αφού εντάσσεται στο πλαίσιο μιας ανισομερούς και εξαρτημένης σχέσης ανάμεσα στο ανεπτυγμένο κέντρο και την υπανάπτυκτη περιφέρεια. Η τελευταία αποτελεί δεξαμενή άντλησης εργατικού δυναμικού και παροχής πρώτων ακατέργαστων υλών, τα οποία το ανεπτυγμένο κέντρο τα χρησιμοποιεί στις ανεπτυγμένες βιομηχανίες με τον υψηλό τεχνολογικό εξοπλισμό και τα επιστρέφει στην περιφέρεια με τη μορφή των καταναλωτικών αγαθών. Αυτή η ανταλλαγή αναπαράγει τη σχέση εξάρτησης κέντρου και περιφέρειας⁸.

Οι μαρξιστές δεν αντιμετωπίζουν τη μετανάστευση ως ένα απλό ζήτημα πολιτικής οικονομίας αλλά ασχολούνται με την κοινωνική του πλευρά. Βλέπουν με ιδιαίτερο ενδιαφέρον τη χώρα υποδοχής και εξετάζουν την κατώτερη κοινωνική θέση των μεταναστών σ' αυτή μέσα από τρία φαινόμενα:

α) τη συγκέντρωσή τους σε κλάδους απασχόλησης με τις κατώτερες αμοιβές και τις χειρότερες συνθήκες,

β) τη συγκέντρωσή τους σε χαμηλού γοήτρου εργασίες που έχουν ως αποτέλεσμα την τοποθέτησή τους σε χαμηλότερη κοινωνικοοικονομική θέση απ' αυτήν των ντόπιων εργατών,

γ) στο γεγονός ότι μένουν άνεργοι για μεγαλύτερα διαστήματα από τους ντόπιους εργάτες.

Στη συνέχεια θα παρουσιαστεί η κοινωνιολογική προσέγγιση της μετανάστευσης σε μακροκοινωνιολογικό και σε μικροκοινωνιολογικό επίπεδο.

⁷ Μουσούρου Λουκία, *Μετανάστευση και μεταναστευτική πολιτική*, σελ. 70, Εκδόσεις Gutenberg, 1991.

⁸ Μουσούρου Λουκία, *Μετανάστευση και μεταναστευτική πολιτική*, σελ. 59, Εκδόσεις Gutenberg, 1991.

Η μακρο-κοινωνιολογική προσέγγιση του μεταναστευτικού φαινομένου βασίζεται στη θεωρία της έλξης-απόθησης –push and pull. Εδώ λαμβάνονται υπόψη μια σειρά οικονομικών, κοινωνικών, δημογραφικών και άλλων παραγόντων, όπως αυτοί διαμορφώνονται τόσο στη χώρα αποστολής όσο και στη χώρα υποδοχής και μέσα απ' αυτούς γίνεται η προσπάθεια να εξηγηθούν τα αίτια αλλά και τα κίνητρα της μετανάστευσης, τα οποία κάθε φορά είναι διαφορετικά ανάλογα με τις επιρροές που έχει δεχθεί ο ερευνητής.

Η μικρο-κοινωνιολογική προσέγγιση του μεταναστευτικού φαινομένου εστιάζει το ενδιαφέρον της στη μελέτη των προβλημάτων της συμπεριφοράς και των σχέσεων των ατόμων που μεταναστεύουν και ιδιαίτερα ασχολείται με την οικογενειακή στρατηγική και πως αυτή διαμορφώνει τις αποφάσεις και τη συμπεριφορά του μετανάστη⁹.

Στο δεύτερο κεφάλαιο θα παρουσιαστεί το ζήτημα της γυναικείας μετανάστευσης, το οποίο μέχρι τη δεκαετία του 1960 βρισκόταν στο περιθώριο και μόνο τότε χάρη στην αναζωογόνηση της μαρξιστικής σκέψης, και την παράλληλη ανάπτυξη του φεμινιστικού κινήματος, γνώρισε μια άνθηση. Οι κοινωνικοί επιστήμονες τότε ενέταξαν την έννοια και τη συμβολή του φύλου, στις αναλύσεις του μεταναστευτικού φαινομένου. Άλλωστε ο διαρκώς αυξανόμενος αριθμός των γυναικών που μετακινούνταν και συμμετείχαν στην παραγωγική διαδικασία, έκανε κοινωνικά ορατή πια την παρουσία τους. Στις μέρες μας ο μεγάλος αριθμός της αυτόνομης μετανάστευσης των γυναικών, επιβάλλει τη μελέτη και την ανάλυση αυτής της διαδικασίας.

Στο τρίτο κεφάλαιο θα παρουσιαστεί το μαζικό φαινόμενο της μεταπολεμικής ενδοευρωπαϊκής μετανάστευσης, τα αίτια που την προκάλεσαν και ιδιαίτερα η

⁹ Μουσουρού Λουκία, *Μετανάστευση και μεταναστευτική πολιτική*, σελ. 85, Εκδόσεις Gutenberg, 1991.

ελληνική συμμετοχή σ' αυτό με την περίπτωση των ελληνίδων που μετανάστευσαν στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας στις δεκαετίες του 1960-1970.

Θα ακολουθήσει η παρουσίαση των μεγάλων μεταναστευτικών ροών στη δεκαετία του 1990, ο νέος ρόλος που διαδραματίζει ο ευρωπαϊκός Νότος στο χάρτη των μετακινήσεων και πώς από τόπος αποστολής μεταναστών γίνεται τόπος υποδοχής αλλοδαπών μεταναστών. Θα αναλυθεί η περίπτωση των γυναικών μεταναστριών από την Αλβανία στην Ελλάδα, η οποία άλλωστε αποτελεί και την εθνική ομάδα με τη μεγαλύτερη αριθμητικά παρουσία στον ελληνικό χώρο τα τελευταία δεκαπέντε χρόνια.

Στο τέταρτο κεφάλαιο θα παρουσιαστούν οι νέες τάσεις στη μεταναστευτική πολιτική στην Ευρώπη και την Ελλάδα. Θα αναλυθούν τα κυρίαρχα μοντέλα, αυτό της Γαλλίας, μιας χώρας με αποικιοκρατικό παρελθόν και παράδοση στην υποδοχή μεταναστευτικών πληθυσμών. Η Γαλλία, στο πλαίσιο της πολιτικής της αφομοίωσης του ξένου πληθυσμού που διέμενε στη χώρα, ορίζει το δικαίωμα της διαμονής (*droit du séjour*) ως κυρίαρχο στη χάραξη της μεταναστευτικής πολιτικής και στη διαδικασία της πολιτογράφησης. Σύμφωνα μ' αυτό κάθε ξένος πολίτης που ζει και εργάζεται στη χώρα έχει δικαίωμα στην απόκτηση της ιθαγένειας και όλων των δικαιωμάτων, κοινωνικών και πολιτικών, όπως και ο γηγενής πληθυσμός. Σ' αντιδιαστολή, η Γερμανία δημιούργησε ένα μοντέλο μεταναστευτικής πολιτικής, βασισμένο στη λογική της υποδοχής των ξένων ως προσωρινά φιλοξενούμενων εργατών, *gastarbaiter*, οι οποίοι μετά από μια ορισμένη χρονική διάρκεια, θα επέστρεφαν στη χώρα καταγωγής. Εδώ το δικαίωμα πολιτογράφησης γίνεται με ιδιαίτερα επαχθείς όρους αφού το δικαίωμα καταγωγής, *droit du sang*, αναγνωρίζεται μόνο στους πολίτες που έχουν γερμανικό αίμα και καταγωγή και διαπνέει ολόκληρο το γερμανικό δίκαιο. Η απόκτηση γερμανικής ιθαγένειας αποτελεί μακρόπνοο στόχο,

ακόμη και για τους ξένους πολίτες που διαμένουν επί δεκαετίες και εργάζονται στη Γερμανία¹⁰.

Η Ελλάδα τέλος αποτελεί μια χώρα η οποία δεν είχε συγκεκριμένη και ρεαλιστική μεταναστευτική πολιτική ως τις μέρες μας και στην ουσία, διαμορφωνόταν ανάλογα με τις οικονομικές και δημογραφικές συγκυρίες και ήταν κυρίως προσαρμοσμένη στη μεταναστευτική πολιτική των χωρών υποδοχής. Η μεταναστευτική πολιτική της Ελλάδας δεν υπήρξε αυτόνομη αλλά ήταν ενσωματωμένη στη γενικότερη οικονομική πολιτική. Αυτό ίσχυε ως τη δεκαετία του 1970 οπότε με τον ερχομό των παλιννοστούντων, των πρώην πολιτικών προσφύγων και των ομογενών που η Ελλάδα έρχεται αντιμέτωπη, αποφασίζεται να εφαρμοστεί μια πολιτική, προκειμένου να αντιμετωπίσει τα προβλήματα που δημιουργήθηκαν με την ένταξη και την αποκατάστασή τους¹¹.

Στα χρόνια που ακολούθησαν και ιδιαίτερα τη δεκαετία του 1990 με την αθρόα εισροή παράνομων μεταναστών καλείται να εφαρμόσει νέους νόμους για την άδεια εισόδου και παραμονής στη χώρα λαμβάνοντας όμως υπόψη αυτή τη φορά τις κοινοτικές οδηγίες και την εφαρμογή και τήρηση συνθηκών που ισχύουν για τις χώρες-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης και που η ίδια έχει υπογράψει.

Τέλος θα παρουσιαστούν τα συμπεράσματα της εργασίας αναφορικά με τα δύο μεταναστευτικά ρεύματα, αυτό της δεκαετίας του 1960 και αυτό της δεκαετίας του 1990 και το προφίλ των γυναικών στις δύο αυτές χρονικές περιόδους, όπως αυτό σκιαγραφείται μέσα από στατιστικές έρευνες και μαρτυρίες.

¹⁰ ΙΝΕ/Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, *Μεταναστευτικές τάσεις και Ευρωπαϊκή Μεταναστευτική Πολιτική*, σελ. 73.

¹¹ ΙΝΕ/Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, *Μεταναστευτικές τάσεις και Ευρωπαϊκή Μεταναστευτική Πολιτική*, σελ. 93.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

1. Θεωρητικές προσεγγίσεις του μεταναστευτικού φαινομένου

Οικονομική προσέγγισης της μετανάστευσης

Τα αίτια που προκαλούν τη μετανάστευση κατά κύριο λόγο είναι οικονομικά όπως επίσης και οι επιπτώσεις της. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα, οι οικονομολόγοι να είναι οι πρώτοι που ασχολήθηκαν με το μεταναστευτικό φαινόμενο. Αυτοί επηρέασαν αναμφίβολα τους κοινωνικούς επιστήμονες, που ασχολήθηκαν μεταγενέστερα με τα ζητήματα της μετανάστευσης, κοινωνιολόγους, ιστορικούς, δημογράφους και ψυχολόγους.

Η οικονομική προσέγγισης της μετανάστευσης διακρίνεται σε δύο: τη νεοκλασική και τη μαρξιστική-λενινιστική οικονομική προσέγγιση.

A. Νεοκλασική προσέγγιση

Βασικός άξονας της νεοκλασικής προσέγγισης είναι ο νόμος της προσφοράς και της ζήτησης, ο οποίος ρυθμίζει τη λειτουργία της αγοράς και πιο συγκεκριμένα της αγοράς εργασίας και επιτρέπει στους ανθρώπους που μετακινούνται εκεί όπου η ζήτηση εργασίας είναι μεγαλύτερη και οι αμοιβές υψηλότερες, να εξασφαλίσουν ένα καλύτερο βιοτικό επίπεδο. Οι νεοκλασικοί άλλωστε υποστηρίζουν πως οι άνθρωποι έχουν έμφυτη την επιθυμία για βελτίωση της οικονομικής τους κατάστασης και αυτό σε συνδυασμό με το νόμο της προσφοράς και της ζήτησης εξηγεί την γεωγραφική κινητικότητα.

Οι σύγχρονοι νεοκλασικοί μελετητές αναλύουν το μεταναστευτικό φαινόμενο στο πλαίσιο μιας σειράς μεταβλητών, που είναι κυρίως για τη χώρα αποστολής, η

ανεργία, η υποαπασχόληση και το χαμηλό εισόδημα και για τη χώρα υποδοχής, η αυξημένη ζήτηση εργασίας και οι ικανοποιητικοί όροι απασχόλησης¹².

Κάποιοι άλλοι, προκειμένου να εμβαθύνουν περισσότερο, περιλαμβάνουν στην ανάλυσή τους και άλλες μεταβλητές, οι οποίες επηρεάζουν τόσο τη ζήτηση όσο και την προσφορά εργασίας. Αυτές είναι η φυσική κίνηση του πληθυσμού, η διάρκεια της σχολικής φοίτησης και η εν γένει εκπαιδευτική πολιτική, ο βαθμός εκβιομηχάνισης, η συμμετοχή των γυναικών στην αγορά εργασίας, η πολιτική της απασχόλησης και η αποζημίωση της εργασίας, η μεταναστευτική πολιτική και πώς αυτή εφαρμόζεται σε κάθε περίπτωση. Αυτές οι μεταβλητές διαφοροποιούνται κάθε φορά ανάμεσα στη χώρα αποστολής και τη χώρα υποδοχής.

Η νεοκλασική προσέγγιση ενδιαφέρεται να επισημάνει τα κέρδη και τις ζημιές της μετανάστευσης με στόχο να προσδιορίσει τα θετικά και τα αρνητικά αποτελέσματα ενός τέτοιου εγχειρήματος. Σε κάθε περίπτωση όμως τα αποτελέσματα είναι διαφορετικά, τόσο για τη χώρα αποστολής όσο και για τη χώρα υποδοχής.

Για τους νεοκλασικούς, κέρδη για τη χώρα αποστολής θεωρείται η μείωση της ανεργίας και η αποτροπή πιέσεων στην αγορά εργασίας, καθώς επίσης και η αποφυγή κοινωνικών εντάσεων και πολιτικών συγκρούσεων, η εισροή κεφαλαίων με τη μορφή εμβασμάτων, ο περιορισμός της κατανάλωσης και οι θετικές επιπτώσεις στο ισοζύγιο πληρωμών, η μεταβολή του αγροτικού πληθυσμού σε βιομηχανικούς εργάτες με συνέπεια την αύξηση του γεωργικού κλήρου¹³.

Πέρα από τα οφέλη αναγνωρίζουν ότι η μετανάστευση για τη χώρα αποστολής δημιουργεί και μειονεκτήματα, όπως είναι οι άμεσες και οι απώτερες δυσμενείς δημογραφικές επιπτώσεις. Η μετανάστευση νέων ατόμων που βρίσκονται σε

¹² Μουσούρου Λουκία, *Μετανάστευση και μεταναστευτική πολιτική*, Εκδόσεις Gutenberg, 1991.

¹³ Μουσούρου Λουκία, *Μετανάστευση και μεταναστευτική πολιτική*, σελ. 72, Εκδόσεις Gutenberg, 1991.

παραγωγική και αναπαραγωγική ηλικία δημιουργεί μεταβολές στη δημογραφική πυραμίδα, με αποτέλεσμα την υπογεννητικότητα και κατά συνέπεια τη γήρανση του πληθυσμού. Άλλωστε μειονέκτημα για τη χώρα αποστολής είναι έτσι κι αλλιώς η αποδημία μιας εργατικής δύναμης στην οποία η χώρα έχει επενδύσει ένα κεφάλαιο, του οποίου ο προσδιορισμός είναι εξαιρετικά δύσκολος. Πολλές φορές τα πλεονεκτήματα της μετανάστευσης μακροπρόθεσμα μπορεί να μεταβληθούν σε μειονεκτήματα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα υπήρξε η περίπτωση της Ελλάδας, η οποία στη δεκαετία του 1970 αναγκάστηκε να συνάψει συμφωνίες με άλλες χώρες για εποχική απασχόληση, μια και η μετανάστευση είχε προκαλέσει σημαντική έλλειψη στον πρωτογενή τομέα, με αποτέλεσμα να είναι αδύνατη η συγκομιδή γεωργικών προϊόντων¹⁴.

Η μετανάστευση μπορεί να μείωσε τα ποσοστά ανεργίας και να δημιουργήσει αύξηση των μισθών γι' αυτούς που παρέμειναν στη χώρα, αλλά παράλληλα αυτό προκάλεσε απροθυμία για επένδυση κεφαλαίων αφού το χαμηλό κόστος εργασίας δεν αποτελούσε πια κίνητρο και έτσι δυσχεραίνεται η οικονομική ανάπτυξη στη χώρα αποστολής.

Σε κάθε περίπτωση όμως, οι μετανάστες σε προσωπικό επίπεδο ωφελούνται και βελτιώνουν την κοινωνικοοικονομική τους θέση, σε αναφορά με τη χώρα αποστολής και πολλές φορές και με τη χώρα υποδοχής, ανάλογα βέβαια και με την εκεί εφαρμοσμένη μεταναστευτική πολιτική και με το πόσο χρόνο παραμένουν στην αλλοδαπή.

Σε σχέση με τη χώρα υποδοχής αρχικά φαίνεται πως μόνο κέρδη αποκομίζει από την είσοδο ξένου εργατικού δυναμικού, σύμφωνα με τους μελετητές της νεοκλασικής προσέγγισης. Η είσοδος ξένου εργατικού δυναμικού οδηγεί σε αύξηση του

¹⁴ Μουσουρού Λουκία, *Μετανάστευση και μεταναστευτική πολιτική*, σελ. 72, Εκδόσεις Gutenberg.

πληθυσμού και σε μεταβολή της δημογραφικής πυραμίδας αφού ενισχύονται οι παραγωγικές ηλικίες. Το κύριο κέρδος όμως της χώρας υποδοχής είναι καθαρά οικονομικό: η ξένη εργατική δύναμη καλύπτει τα κενά της ντόπιας αγοράς εργασίας, συμβάλλοντας στην αύξηση της παραγωγής, διατηρώντας ταυτόχρονα τη σταθερότητα των μισθών, μια και η φθηνή εργατική δύναμη επιτρέπει τη διατήρηση του κόστους παραγωγής σε χαμηλά επίπεδα.

Οι ξένοι εργάτες συνήθως απασχολούνται σε ανθυγιεινές και επικίνδυνες θέσεις εργασίας, σ' αυτές που απαιτείται μεγάλη μυϊκή δύναμη και φυσική αντοχή, σ' αυτές που ο άνθρωπος λειτουργεί ως παράρτημα της μηχανής, στις παράνομες και προσωρινές δουλειές της δευτερεύουσας αγοράς εργασίας και της παραοικονομίας, όπου εν τέλει οι εθνικοί πληθυσμοί αρνούνται να τις στελεχώσουν¹⁵. Σ' αυτές τις θέσεις εργασίας δεν υφίσταται καμία πιθανότητα βελτίωσης της κοινωνικοοικονομικής τους θέσης και κατά συνέπεια καμία πιθανότητα εξέλιξης και προοπτικής.

Τέλος οι χώρες υποδοχής επωφελούνται από το χαμηλό κόστος εργασίας των ξένων εργατών γιατί πέρα από τις χαμηλές αμοιβές, επιβάλλοντας μια συγκεκριμένη μεταναστευτική πολιτική, εξοικονομούν πόρους από τα οικογενειακά επιδόματα, από τις μειωμένες δαπάνες υγείας και εκπαίδευσης, από την αξιοποίηση χώρων εγκατάστασης, που είναι παλιοί και πλημμελώς συντηρημένοι και στους οποίους ο ντόπιος πληθυσμός αρνείται να εγκατασταθεί.

Οι χώρες της Δυτικής Ευρώπης, στις οποίες κατευθύνθηκε το μεγαλύτερο μέρος της μεταπολεμικής ενδοευρωπαϊκής μετανάστευσης, αντιμετώπισαν τους αλλοδαπούς εργάτες ως εισαγόμενη εργατική δύναμη, με συγκεκριμένο χρονικό ορίζοντα

¹⁵ Βεντούρα Λίνα, *Έλληνες μετανάστες στο Βέλγιο*, Εκδόσεις Νεφέλη.

παραμονής και όχι ως πολίτες που θα έπρεπε να ενταχθούν στον κοινωνικό ιστό της χώρας, με ίσα δικαιώματα και υποχρεώσεις με τον γηγενή πληθυσμό.

Β. Μαρξιστική – Λενινιστική προσέγγιση

Βασικός άξονας στην ανάλυση της μαρξιστικής-λενινιστικής προσέγγισης του μεταναστευτικού φαινομένου είναι η διάκριση κέντρου-περιφέρειας και πιο συγκεκριμένα το ανεπτυγμένο μητροπολιτικό κέντρο και η υποανάπτυκτη περιφέρεια. Η ανισομέρεια στην ανάπτυξη χαρακτηρίζει τον ανεπτυγμένο βιομηχανικό Βορρά από τον υποανάπτυκτο αγροτικό Νότο¹⁶.

Η εισαγόμενη εργατική δύναμη άλλωστε ήταν άτομα με χαμηλό μορφωτικό επίπεδο που ανήκαν σε χαμηλά κοινωνικοοικονομικά στρώματα, προερχόμενα από αγροτικές περιοχές ή πρώην άποικοι που αναζητούσαν εργασία στα μητροπολιτικά κέντρα.

Αυτή η θεωρία στηρίζεται στις απόψεις του Marx για το βιομηχανικό εφεδρικό στρατό, ο οποίος στην προκειμένη περίπτωση είναι οι μετανάστες. Αυτοί οι μετανάστες, με τις χαμηλές αμοιβές, οι οποίοι απασχολούνται στις ανθυγιεινές, κακοπληρωμένες και χαμηλού κύρους εργασίες, όπου οι πιθανότητες εξέλιξης και βελτίωσης είναι ανύπαρκτες, βοηθούν και συντελούν στην ανάπτυξη του καπιταλιστικού συστήματος. Λειτουργούν ως μοχλός πίεσης για τη διατήρηση του χαμηλού επιπέδου αμοιβών και στη ντόπια εργατική δύναμη, μέσα από ελαστικές μορφές απασχόλησης, στα πλαίσια της καπιταλιστικής λειτουργίας της αγοράς¹⁷.

Πρόκειται για μια "κατασταλτική λειτουργία" των αλλοδαπών εργατών τόσο στη χώρα αποστολής όσο και στη χώρα υποδοχής. Προκειμένου για τη χώρα αποστολής η κατασταλτική λειτουργία των μεταναστών συνίσταται στο ότι με την μετακίνησή

¹⁶ Μουσούρου Λουκία, *Μετανάστευση και μεταναστευτική πολιτική*, σελ. 59, Εκδόσεις Gutenberg, 1991.

¹⁷ Δαμανάκης Μιχάλης, *Μετανάστευση και Εκπαίδευση*, σελ. 24, Εκδόσεις Gutenberg, 1987.

τους περιορίζεται το ποσοστό ανεργίας και υποαπασχόλησης και αποφεύγονται οι κοινωνικές και πολιτικές συγκρούσεις ενώ για τη χώρα υποδοχής οι μετανάστες χρησιμοποιούνται προκειμένου να καλύψουν τα κενά στην αγορά εργασίας, καταλαμβάνοντας συνήθως τις χειρότερες θέσεις ενώ σε περιόδους κρίσης και ανεργίας είναι αυτοί που χάνουν την εργασία τους πρώτοι και για μεγάλα χρονικά διαστήματα¹⁸.

Η μαρξιστική προσέγγιση αναγνωρίζει ότι στο πλαίσιο της καπιταλιστικής παραγωγής υπάρχει μια διπλή αγορά εργασίας, μια για τους ξένους εργάτες και μια για τον ντόπιο πληθυσμό, μια κύρια και μια δευτερεύουσα αγορά εργασίας. Στην πρώτη (κύρια) αγορά εργασίας απασχολείται ο γηγενής πληθυσμός και πρόκειται για μεγάλες επιχειρήσεις, ιδιωτικές ή του δημοσίου τομέα, με ικανοποιητικές αμοιβές και μια δευτερεύουσα αγορά εργασίας, στην οποία απασχολούνται οι ξένοι εργάτες και οι γυναίκες με χαμηλές αμοιβές, χωρίς συγκεκριμένο ωράριο και πρόκειται για μικρές ιδιωτικές επιχειρήσεις σε ανθυγιεινό και επικίνδυνο περιβάλλον¹⁹.

Αυτό το ξένο εργατικό δυναμικό αποτελεί ένα υποπρολεταριάτο στη χώρα υποδοχής, το οποίο χρησιμοποιείται ανάλογα με τις ανάγκες της αγοράς εργασίας και σε καμιά περίπτωση δεν απολαμβάνει ίδια δικαιώματα με την ντόπια εργατική τάξη. Αυτή η διαίρεση της εργατικής τάξης μειώνει την διαπραγματευτική της ισχύ. Μερίδιο ευθύνης σ' αυτό έχουν και τα εθνικά συνδικάτα, τα οποία για να μην απολέσουν τα κεκτημένα δικαιώματά τους δεν εντάσσουν τα δικαιώματα των μεταναστών στις διεκδικήσεις τους.

Η ανισομέρεια ανάπτυξης που διακρίνει το κέντρο από την περιφέρεια συνίσταται και διαιωνίζεται μέσα από μια σχέση εξάρτησης που υπάρχει. Το ανεπτυγμένο κέντρο τροφοδοτείται με πρώτες ύλες και εργατικό δυναμικό από την περιφέρεια και

¹⁸ Δαμανάκης Μιχάλης, *Μετανάστευση και Εκπαίδευση*, σελ. 23, Εκδόσεις Gutenberg, 1987.

¹⁹ Μουσούρου Λουκία, *Μετανάστευση και μεταναστευτική πολιτική*, σελ. 67, Εκδόσεις Gutenberg.

χρησιμοποιώντας την υψηλή τεχνολογία στη βιομηχανία της το επιστρέφει με τη μορφή καταναλωτικών αγαθών. Η παρατήρηση και η ανάλυση στους δείκτες των εισαγωγών και των εξαγωγών της Ελλάδας και της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας αποτελούν χαρακτηριστικό παράδειγμα²⁰.

Για να ξεπεραστεί αυτή η ανισότητα θα πρέπει και η περιφέρεια να αναπτύξει τη βιομηχανική και τεχνολογική υποδομή που της λείπει, προκειμένου να παράγει τα βιομηχανικά αγαθά που χρειάζεται αλλά κάτι τέτοιο είναι ανέφικτο εξαιτίας της έλλειψης κεφαλαίων. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα να διαιωνίζονται οι σχέσεις εξάρτησης.

Στα πλαίσια των μεγάλων μεταναστευτικών ροών της δεκαετίας του 1990, ο Ευρωπαϊκός Νότος από χώρος αποστολής εργατικού δυναμικού μετατρέπεται σε χώρο υποδοχής και έτσι στο δίπολο κέντρο-περιφέρεια προστίθεται και η υπο-περιφέρεια, στην οποία έρχεται εργατικό δυναμικό από Τρίτες χώρες. Αυτό το εργατικό δυναμικό υφίσταται με τη σειρά του τις διακρίσεις από τον ντόπιο πληθυσμό αλλά αυτή τη φορά στην περιφέρεια. Οι μαρξιστές δεν αντιμετώπισαν τη μετανάστευση ως ζήτημα μόνο πολιτικής οικονομίας αλλά ασχολήθηκαν και με την κοινωνική του πλευρά.

Εστίασαν το ενδιαφέρον τους στη χαμηλή κοινωνικοοικονομική θέση των μεταναστών στη χώρα υποδοχής, ιδιαίτερα κατά τη μεταπολεμική περίοδο στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης και ιδιαίτερα με ποιους μηχανισμούς το σύστημα τους διατηρεί σ' αυτή τη θέση. Διαπίστωσαν τη συγκέντρωση των μεταναστών σε κάδους βιομηχανικής απασχόλησης με χαμηλές αμοιβές και χειρίστες συνθήκες, σε χώρους εργασίας με χαμηλό γόητρο ακόμη και από εκείνο των ντόπιων εργατών, την πιθανότητα μακροχρόνιας ανεργίας σε περιόδους οικονομικής κρίσης να ελλοχεύει

²⁰ Δαμανάκης Μιχάλης, *Μετανάστευση και Εκπαίδευση*, σελ. 30, Εκδόσεις Gutenberg, 1987.

μαζί με την πιθανότητα απέλασης. Στα παραπάνω οδηγούν η έλλειψη ειδίκευσης και τεχνικής κατάρτισης καθώς και το γεγονός ότι η επαγγελματική κινητικότητα δεν αποτελεί κυρίαρχο στόχο της μετανάστευσης. Σ' αυτά συνηγορούν οι νομοθετικές ρυθμίσεις των χωρών υποδοχής και η απροθυμία των εργοδοτών να εκπαιδεύσουν τους μετανάστες, γεγονός που θα τους εξασφάλιζε καλύτερη αμοιβή και προοπτική εξέλιξης. Πολλές φορές η απροθυμία και η έλλειψη παροχής περισσότερων ευκαιριών αποδόθηκε σε πολιτισμικές ή φυλετικές διαφορές.

2. Κοινωνιολογική προσέγγιση της μετανάστευσης

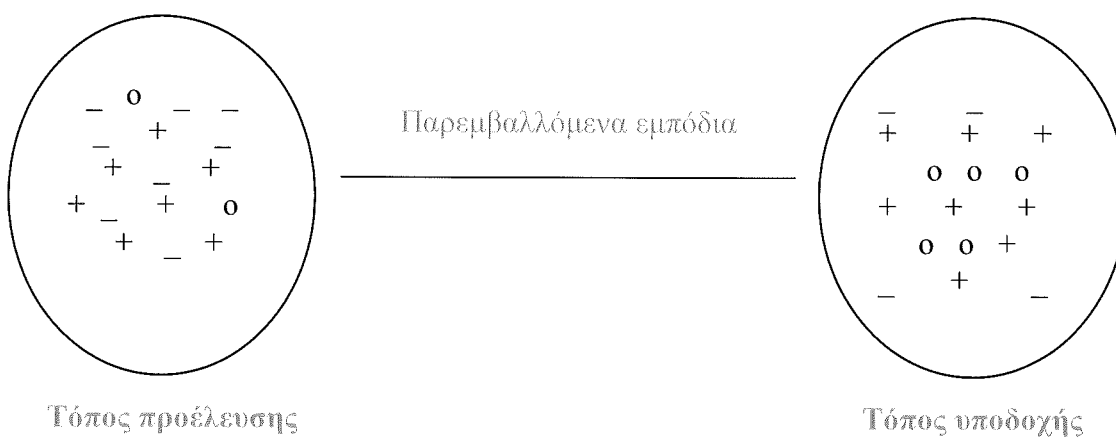
Στην κοινωνιολογική προσέγγιση των αιτιών και των επιπτώσεων του μεταναστευτικού φαινομένου γίνεται μια διάκριση ανάμεσα στη χώρα αποστολής και στη χώρα υποδοχής προκειμένου να αναλυθεί και να εκτιμηθεί συνολικά η μεταναστευτική διαδικασία. Παράλληλα όμως εξετάζονται και τα κίνητρα της μετακίνησης στις διάφορες φάσεις της, που είναι η αναχώρηση από τη χώρα αποστολής, η εγκατάσταση στη χώρα υποδοχής, η παλιννόστηση και η επανένταξη στη χώρα καταγωγής με επίκεντρο το μετανάστη, ο οποίος είναι και ο πρωταγωνιστής αυτού του κυκλικού φαινομένου.

Η κοινωνιολογική ανάλυση γίνεται σε μακροκοινωνιολογικό και σε μικροκοινωνιολογικό επίπεδο.

Α. Μακροκοινωνιολογική προσέγγιση της μετανάστευσης

Κυρίαρχο μοντέλο ανάλυσης σ' αυτή την προσέγγιση είναι το μοντέλο του Lee²¹. Σ' αυτό το μοντέλο αναφέρονται τέσσερις ομάδες παραγόντων, οι οποίοι είναι οι ακόλουθοι: για τη χώρα προέλευσης η ανεργία, η υποαπασχόληση, οι χαμηλοί μισθοί, η οικογένεια, για τη χώρα υποδοχής η σταθερή εργασία, οι υψηλές αμοιβές, η δυνατότητα βελτίωσης του βιοτικού επιπέδου, μια ομάδα παραγόντων που αφορά σε προσωπικά χαρακτηριστικά, ηλικία, φύλο, επάγγελμα, μόρφωση και μια ομάδα παραγόντων τέλος που αφορά σε παρεμβαλλόμενα εμπόδια μεταξύ της χώρας αποστολής και της χώρας υποδοχής όπως η απόσταση μεταξύ τόπου προέλευσης και υποδοχής, γεωγραφική, οικονομική, πολιτισμική, η συλλογή πληροφοριών για τον τόπο υποδοχής.

Αυτοί οι παράγοντες χωρίζονται σε τρεις κατηγορίες: απωθητικούς, ελκυστικούς και ουδέτερους.

+ = θετικοί, ελκυστικοί παράγοντες

- = αρνητικοί, απωθητικοί παράγοντες

o = ουδέτεροι παράγοντες

²¹ Δαμανάκης Μιχάλης, *Μετανάστευση και Εκπαίδευση*, σελ. 20, Εκδόσεις Gutenberg, 1987.

Η θεωρία αυτή είναι γνωστή ως θεωρία απώθησης-έλξης (push-pull theory) λόγω της ταξινόμησης των παραγόντων σε ελκυστικούς και απωθητικούς²².

Κι εδώ συναντούμε επιρροές από την μαρξιστική και τη νεοκλασική προσέγγιση. Χαρακτηριστική η περίπτωση της μελέτης των Καςλς και Κόζακ (1985) η οποία επηρεασμένη από την μαρξιστική ανάλυση, αναλύει τη μεταπολεμική μετανάστευση σε χώρες της Δυτικής Ευρώπης και θεωρεί ως παράγοντες έλξης τους βραδύτερους ρυθμούς δημογραφικής αύξησης σε σχέση με τους υψηλούς ρυθμούς αύξησης των θέσεων εργασίας, λόγω οικονομικής ανάπτυξης στη χώρα υποδοχής, οι οποίοι σε συνδυασμό με την απροθυμία του γηγενούς πληθυσμού, σε κάλυψη αναγκών σε θέσεις εργασίας που είναι κακοπληρωμένες, κουραστικές, βρώμικες και επικίνδυνες δημιουργούν κενά, τα οποία έρχονται οι μετανάστες να καλύψουν. Από την άλλη πλευρά παράγοντες απώθησης θεωρούν την υπανάπτυξη των χωρών αποστολής, η οποία εκφράζεται με τα χαμηλά επίπεδα ζωής και κατά κεφαλήν εισοδήματος, τα υψηλά ποσοστά ανεργίας, τους ρυθμούς ανάπτυξης που είναι βραδύτεροι από τους ρυθμούς δημογραφικής αύξησης και τέλος τις μεγάλες οικονομικές και κοινωνικές ανισότητες που υπάρχουν στον τόπο καταγωγής.

Όλα τα παραπάνω όμως θεωρούν ότι είναι αποτέλεσμα της ανισομερούς ανάπτυξης της καπιταλιστικής οικονομίας και ο μετανάστης κάθε άλλο παρά εκούσια βρίσκει ως λύση τη μετακίνησή του ξεπερνώντας τα παρεμβαλλόμενα εμπόδια²³.

Η κοινωνιολογική θεωρία που είναι επηρεασμένη από τη νεοκλασική προσέγγιση μεταφράζει τους παράγοντες έλξης και απώθησης σε συμφέροντα, δηλαδή στο συμφέρον του ατόμου που μεταναστεύει, στα συμφέροντα της χώρας αποστολής και της χώρας υποδοχής.

²² Δαμανάκης Μιχάλης, *Μετανάστευση και Εκπαίδευση*, σελ. 20, Εκδόσεις Gutenberg, 1987.

²³ Δαμανάκης Μιχάλης, *Μετανάστευση και Εκπαίδευση*, σελ. 20, Εκδόσεις Gutenberg, 1987.

Πολλές φορές τα κέρδη και οι ζημίες της μετακίνησης μπορεί να μην είναι οικονομικά αλλά αυτή η προσέγγιση έχει κυρίως οικονομικό χαρακτήρα.

Το συγκριτικό πλεονέκτημα της κοινωνιολογικής προσέγγισης είναι ότι αναζητά και τα κίνητρα της μετακίνησης, πέρα από τα αίτια, τα οποία μπορεί να είναι υποκειμενικά. Αναζητά το γιατί κάποιοι μεταναστεύουν και κάποιοι όχι, σε τι διαφέρουν αυτοί που φεύγουν απ' αυτούς που μένουν, γιατί κάποιοι φεύγουν από μια περιοχή σε μια άλλη και προσπαθεί να ερμηνεύσει μέσα απ' αυτά τις συγκεκριμένες επιλογές.

B. Μικροκοινωνιολογική προσέγγιση της μετανάστευσης

Η μικροκοινωνιολογική προσέγγιση της μετανάστευσης μελετά τις επιπτώσεις του μεταναστευτικού φαινομένου στα άτομα και την οικογένεια. Ασχολείται με τα προβλήματα σε επίπεδο συμπεριφοράς και σχέσεων. Βασικό στοιχείο της ανάλυσης είναι η οικογενειακή στρατηγική και πώς αυτή επηρεάζει και διαμορφώνει τις αποφάσεις και τη συμπεριφορά του μετανάστη²⁴.

Με τον όρο οικογενειακή στρατηγική εννοούμε το σύνολο των μέσων που μετέρχεται μια οικογένεια προκειμένου να εξασφαλίσει την επιβίωσή της και να μεταβιβάσει αποτελεσματικά τις αξίες και τα περιουσιακά της στοιχεία -υλικά αγαθά- στην επόμενη γενιά²⁵.

Στο πλαίσιο των στόχων της οικογένειας για αύξηση των υλικών αγαθών που θα της επιτρέψουν τη βελτίωση του βιοτικού της επιπέδου περιλαμβάνεται και αποφασίζεται η μετανάστευση. Έτσι η μετανάστευση πολλές φορές δεν αποτελεί μεμονωμένη κίνηση του μετανάστη αλλά επηρεάζεται από τις αποφάσεις της ευρύτερης

²⁴ Μουσούρου Λουκία, *Μετανάστευση και μεταναστευτική πολιτική*, σελ. 85, Εκδόσεις Gutenberg, 1991.

²⁵ Μουσούρου Λουκία, *Μετανάστευση και μεταναστευτική πολιτική*, σελ. 85, Εκδόσεις Gutenberg, 1991.

οικογένειας. Αποφασίζεται όταν οι υλικές δυνατότητες της οικογένειας δεν εξασφαλίζουν τη διατήρηση, τη βελτίωση ή τη μεταβίβαση της κοινωνικο-οικονομικής της θέσης. Ο μετανάστης είναι το μέσο επίτευξης αυτού του στόχου και μ' αυτή την έννοια η μετανάστευση αποτελεί απόφαση συλλογική που αφορά τόσο αυτούς που φεύγουν όσο κι αυτούς που μένουν. Η γυναικεία συμμετοχή της μετακίνησης και η θέση της στη διαμόρφωση της οικογενειακής στρατηγικής είναι καθοριστική. Πολλές φορές είναι αυτή που προτρέπει το σύζυγο να μεταναστεύσει για να βελτιωθεί η οικονομική κατάσταση της οικογένειας, είναι αυτή που αναλαμβάνει τη διαχείριση των οικογενειακών θεμάτων στη διάρκεια της απουσίας του αλλά και αυτή που μεταναστεύει με τη σειρά της προκειμένου να επιτευχθεί γρηγορότερα και ασφαλέστερα ο κυρίαρχος στόχος της μετανάστευσης, η αποταμίευση.

Η επιτυχία όμως της οικογενειακής στρατηγικής με την απόφαση της μετανάστευσης δεν εξετάζεται μόνο στο επίπεδο απόκτησης των υλικών αγαθών αλλά και στο επίπεδο των σχέσεων και της συμπεριφοράς. Η οικονομική αναβάθμιση και επιτυχία του μετανάστη μπορεί να είναι πηγή γοήτρου αλλά η άπρεπη συμπεριφορά των μελών της οικογένειας τόσο στη χώρα υποδοχής όσο και στη χώρα αποστολής προκαλεί σοβαρά ρήγματα στην εικόνα της οικογένειας. Εδώ η θέση της γυναίκας είναι εξαιρετικά καίρια και δύσκολη μια και αυτή κρίνεται συνηθέστερα και αυστηρότερα. Είναι η κυρίως υπεύθυνη για τη διατήρηση και την αναπαραγωγή των συναισθηματικών δεσμών και της ταυτότητας στο πλαίσιο της οικογένειας και έτσι ο έλεγχος που της ασκείται είναι πάντα αυστηρότερος²⁶.

Αποτυχίες της οικογενειακής στρατηγικής ως στοιχείο ανάλυσης του μεταναστευτικού φαινομένου θεωρείται η αφομοίωση της δεύτερης γενιάς

²⁶ Μουσούρου Λουκία, *Από τους Γκασταρμπάιτερ στο πνεύμα του Σένγκεν*, σελ. 52, Εκδόσεις Gutenberg.

μεταναστών στον πολιτισμό της χώρας υποδοχής, η αποξένωση των ατόμων που μεταναστεύουν, η αλλαγή του τρόπου ζωής και συμπεριφοράς

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Γυναικεία μετανάστευση: ένα ζήτημα που δεν συζητήθηκε

Η γυναικεία μετανάστευση δεν αποτέλεσε πεδίο ενδιαφέροντος και ανάλυσης από τους κοινωνικούς επιστήμονες μέχρι πρόσφατα. Όσοι ασχολήθηκαν με τη δυναμική του μεταναστευτικού φαινομένου που αφορούσε είτε στην υπερπόντια είτε στην μεταπολεμική ενδοευρωπαϊκή μετανάστευση δεν συμπεριέλαβαν στις αναλύσεις τους τον παράγοντα φύλο.

Μόνο στα τέλη της δεκαετίας του 1960 χάρη στην αναζωογόνηση της μαρξιστικής σκέψης και την παράλληλη ανάπτυξη του φεμινιστικού κινήματος δόθηκε ώθηση στη μελέτη αυτού του φαινομένου, της γυναικείας μετακίνησης. Άλλωστε μέχρι τότε η μετανάστευση αποτελούσε ένα περιθωριακό αντικείμενο μελέτης.

Τα τελευταία χρόνια ο μεγάλος αριθμός μετακινήσεων στην Ευρώπη, η μεταβολή πολλών χωρών από τόπους αποστολής σε τόπους υποδοχής μεταναστών, η μεταναστευτική πολιτική όπως εφαρμόστηκε από τη δεκαετία του 1970, ευνοώντας το θεσμό της οικογενειακής επανασύνδεσης, έκανε ορατή την εικόνα της γυναίκας και πολλές φορές κυρίαρχη στα μεταναστευτικά κύματα. Σήμερα στην Ευρώπη ζουν 3.000.000 γυναίκες που έχουν γεννηθεί σ' άλλη χώρα απ' αυτή που κατοικούν ενώ σε παγκόσμιο επίπεδο ο ένας στους δύο μετανάστες είναι γυναίκα, δηλαδή ποσοστό 48%²⁷.

Μέχρι τώρα αντικείμενο της έρευνας του μεταναστευτικού φαινομένου ήταν η ανδρική μετανάστευση έως ότου τα κράτη υποδοχής αντιληφθούν ότι δεν πρόκειται για προσωρινή εγκατάσταση και ότι τις γυναίκες και τα παιδιά των μεταναστών αποτελούν βασικό μέρος της διαδικασίας. Έτσι δημιουργήθηκε μια "κοινωνική ορατότητα" της μεταναστευτικής οικογένειας και παράλληλα αύξηση του

²⁷ Βεντούρα Λίνα, *Μετανάστευση Γυναικών*, άρθρο στο περιοδικό Δίνη, σελ. 232, 1993.

ενδιαφέροντος για τις συζύγους και μητέρες των παιδιών των μεταναστών. Τότε οι κοινωνικοί επιστήμονες αρχίζουν να ασχολούνται με τη γυναίκα-μετανάστη, να καταγράφουν και να καταγγέλλουν την εκμετάλλευσή της, περιγράφοντάς τη ως θύμα υποταγμένο στις οικονομικές συγκυρίες και τη βούληση των αντρών τους. Μιλούν για εξαρτημένα οικονομικά άτομα, βασισμένοι στο αξίωμα για τους ρόλους και τις σχέσεις των φύλων.

Μέχρι το 1970 οι γυναίκες δεν αποτελούν ξεχωριστό αντικείμενο έρευνας αλλά θεωρούνται εξαρτημένο και δευτερογενές επακόλουθο της ανδρικής μετανάστευσης. Σ' αυτό συνηγορεί και το τριπλό τους μειονέκτημα: είναι γυναίκες ξένες και χαμηλού κοινωνικοοικονομικού επιπέδου και μόρφωσης.

Από το 1980 ερευνητές ευαισθητοποιημένοι στο γυναικείο ζήτημα διαπιστώνουν μεγάλη αύξηση του ποσοστού των γυναικών που μεταναστεύουν μόνες τους ή πριν το σύζυγό τους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ότι από το 1967-1975 στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας ενώ σημειώνεται μείωση της ζήτησης μεταναστών αυξάνεται το ποσοστό των γυναικών που μεταναστεύουν και αυτό οφείλεται στον καταμερισμό της εργασίας κατά φύλο, ο οποίος δημιουργεί περισσότερες ευκαιρίες απασχόλησης στις αλλοδαπές γυναίκες²⁸. Επιπλέον υπολογίζεται ότι το ποσοστό των ξένων γυναικών που απασχολούνται σε κάποιες ευρωπαϊκές χώρες (Ελβετία, Γερμανία) είναι διπλάσιο απ' αυτό του εθνικού πληθυσμού. Άλλωστε έχει διαπιστωθεί από έρευνες ότι οι γυναίκες έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην μεταναστευτική διαδικασία παρακινώντας οι ίδιες τους συζύγους τους στη λήψη μιας τέτοιας απόφασης και συνέβαλλαν καθοριστικά και με ποικίλους τρόπους είτε εργαζόμενες παράλληλα με τους συζύγους τους σε μια ξένη χώρα είτε δημιουργώντας δίκτυα αλληλοβοήθειας προσφέροντας ασφάλεια και φροντίδα, πρακτική και

²⁸ Βεντούρα Λίνα, *Μετανάστευση Γυναικών*, άρθρο στο περιοδικό Δίνη, σελ. 232, 1993.

συναισθηματική στήριξη σ' ένα κλίμα ανασφάλειας όπως αυτό που δημιουργεί η μετανάστευση, είτε τέλος μένοντας πίσω όπου ανέλαβαν τη διαχείριση της οικογένειας τακτοποιώντας οικονομικές και περιουσιακές εκκρεμότητες. Έτσι η μετανάστευση δεν είναι ανδρικό φαινόμενο και δεν αφορά μόνο τους άνδρες αλλά αφορά και τις γυναίκες. Αρχικά θεωρήθηκε το πέρασμα της γυναίκας μέσω της μεταναστευτικής διαδικασίας από την αγροτική περιοχή στο βιομηχανικό κέντρο, από ένα πολιτισμό σ' ένα άλλο, μια μορφή απελευθέρωσης από καταπιεστικές κοινωνικοοικονομικές και πολιτιστικές δομές σε κάποιες άλλες λιγότερο καταπιεστικές. Η ένταξή της στη μισθωτή εξαρτημένη εργασία των βιομηχανικών χωρών θεωρείται ότι βοήθησε σ' αυτή την κατεύθυνση ενώ οι διακρίσεις που υφίσταντο και η χαμηλή κοινωνικοοικονομική τους θέση στην κοινωνία υποδοχής αποδόθηκαν σε πολιτισμικές διαφορές.

Στη συνέχεια όμως επισημάνθηκε από άλλους μελετητές ότι οι γυναίκες μετανάστριες στη χώρα υποδοχής έχασαν τον κοινωνικό ρόλο και την αξία που κατείχαν στις παραδοσιακές κοινωνίες, ότι η πρότερη κοινωνικοποίησή τους στην χώρα καταγωγής τις άφηνε ευάλωτες απέναντι στις απαιτήσεις των βιομηχανικών κοινωνιών όπου οι εκεί θεσμοί τους αφαιρούσαν ένα μεγάλο μέρος του ρόλου που έπαιζαν στη χώρα καταγωγής. Επιπλέον η πρόσβαση που είχαν μόνο σε κακοπληρωμένες και εξαντλητικές εργασίες τις επιβάρυνε σημαντικά μέσα στους κόλπους της οικογένειας λόγω και της έλλειψης βοήθειας, την οποία στο παρελθόν τους παρείχε η ευρύτερη οικογένεια, η άγνοια της γλώσσας, η οποία ενίσχυε την εξάρτηση από το σύζυγο ενώ και η άδεια παραμονής και εργασίας σε πολλές χώρες ήταν νομικά εξαρτημένη απ' αυτήν του συζύγου τους²⁹.

²⁹ Βεντούρα Λίνα, *Μετανάστευση Γυναικών*, άρθρο στο περιοδικό Δίνη, σελ. 234, 1993.

Παράγοντες λοιπόν όπως η φτώχεια, η έλλειψη εκπαίδευσης και ειδίκευσης σε συνδυασμό με το ότι ήταν ξένες, μειώνουν στο ελάχιστο τις πιθανότητες να ελέγξουν την τύχη τους και κατά συνέπεια μόνο απελευθέρωση δεν σήμαινε η μετακίνηση σε μια ξένη χώρα.

Πολλοί ερευνητές που εξετάζουν τον αντίκτυπο της μετανάστευσης στην κοινωνική θέση της γυναίκας συγκλίνουν στην άποψη ότι η θέση αυτή εξαρτάται από την αλληλεπίδραση πολλών παραγόντων όπως είναι:

1. ο τόπος και χρόνος της μετανάστευσης,
2. η οικονομική συγκυρία, οι υπάρχουσες θέσεις εργασίας, τα χαρακτηριστικά του καταμερισμού εργασίας κατά φύλο στη συγκεκριμένη χώρα τη στιγμή της μετανάστευσης,
3. τα δίκτυα αλληλοβοήθειας,
4. η εκπαίδευση και η προηγούμενη επαγγελματική εμπειρία της μετανάστριας,
5. η θέση της στη χώρα αποστολής, αν ζούσε δηλαδή σε μι αστική ή αγροτική περιοχή και η θέση της γυναίκας στην κοινωνία που μεγάλωσε,
6. η ηλικία της και η οικογενειακή της κατάσταση τη στιγμή της μετακίνησης,
7. οι αιτίες για τις οποίες αποφασίζει να αλλάξει τόπο εργασίας και διαμονής,
8. αν μεταναστεύει μόνη της ή με την οικογένειά της
9. ο χρόνος που παραμένει στη χώρα υποδοχής³⁰.

Σύμφωνα με τα παραπάνω δεν είναι εύκολη η ανάγνωση της γυναικείας μετανάστευσης συνολικά αλλά ιδωμένη στο πλαίσιο κάποιων ξεχωριστών ομάδων. Άλλωστε και η ιεράρχηση κατά φύλο, με τις κοινωνικές, οικονομικές και πολιτισμικές διαφορές που απορρέουν απ' αυτή, τις διαφοροποιεί σημαντικά από τους άνδρες μετανάστες.

³⁰ Βεντούρα Λίνα, *Μετανάστευση Γυναικών*, άρθρο στο περιοδικό Δίνη, σελ. 234, 1993.

Πέρα όμως απ' όλα αυτά, ειδικά στη μεταπολεμική ενδοευρωπαϊκή μετανάστευση από τον υποανάπτυκτο Νότο στις βιομηχανικά ανεπτυγμένες χώρες του Βορρά συναντούμε κοινά χαρακτηριστικά στοιχεία στη ζωή και την πορεία των μεταναστριών. Οι γυναίκες που μετανάστευσαν προέρχονταν από αγροτικές κυρίως περιοχές, με χαμηλό κοινωνικοοικονομικό και μορφωτικό επίπεδο, που εργαζόντουσαν σε σκληρές αγροτικές εργασίες και αυτό πολλές φορές χωρίς αμοιβή με αποτέλεσμα ο ερχομός σε μια ξένη χώρα και η επαφή με τη μισθωτή εξαρτημένη εργασία να αποτελέσει τομή στη μέχρι τότε πορεία τους. Για πρώτη φορά συναντούν έναν αυστηρό διαχωρισμό παραγωγικής και αναπαραγωγικής διαδικασίας. Εργάζονται παράλληλα με το σύζυγο είτε γιατί το εισόδημα εκείνου δεν επαρκεί για την επιβίωσή τους είτε γιατί πρέπει να επιτευχθεί ο στόχος της αποταμίευσης γρηγορότερα και ασφαλέστερα. Στις περισσότερες περιπτώσεις η οικονομική τους συνεισφορά δεν αφορά την ατομική βελτίωση της θέσης τους αλλά την βελτίωση της οικογένειας. Οι ευκαιρίες που έχουν στη πρόσβαση εργασίας είναι ελάχιστες εξαιτίας της έλλειψης εκπαίδευσης και ειδίκευσης και έτσι καταλήγουν λόγω και του καταμερισμού εργασίας κατά φύλο σε κακοπληρωμένες και ανθυγιεινές εργασίες, τις οποίες επιτείνουν οι διακρίσεις που δέχονται λόγω για καταγωγής. Εργάζονται κατά κύριο λόγο σε παραδοσιακά "γυναικείους" τομείς όπως: καθαρίσμα εργοστασίων, γραφείων, κατοικιών και σε βιοτεχνίες και βιομηχανικές μονάδες. Λόγω και των οικογενειακών τους υποχρεώσεων δουλεύουν με πιο ελαστικό-μειωμένο ωράριο, σε τομείς όπου υπάρχουν εποχιακές ανάγκες και πάντοτε με μειωμένες αποδοχές, σε εργασίες όπου δεν υπήρχε δυνατότητα εξέλιξης, στερημένες από νομική προστασία και ασφάλιση και ήταν αυτές που υφίσταντο πρώτες τις επιπτώσεις της ανεργίας. Η αλλαγή τρόπου διαμονής και η απώλεια της ευρύτερης οικογένειας, η επαφή με τη μισθωτή εργασία έφερε και θετικές αλλαγές στη ζωή και στη θέση των γυναικών που

μετανάστευσαν. Ενδυνάμωσε τις σχέσεις του ζευγαριού, μετατοπίστηκε μερίδιο εξουσίας στο ζευγάρι και ενδυνάμωσε τη θέση της γυναίκας στην οικογένεια και στη λήψη αποφάσεων ενώ η δυνατότητα να κερδίζει χρήματα άλλαξε την εικόνα του εαυτού της και το βαθμό αυτοεκτίμησής της. Όλα τα παραπάνω υπήρξαν ισχυρότερα στην περίπτωση των γυναικών που μετανάστευσαν μόνες τους ή προηγήθηκαν της οικογένειάς του. Άλλωστε η μετανάστευση δεν αντιμετωπίστηκε ως αναγκαίο κακό από το σύνολο των γυναικών, ιδιαίτερα αυτών που είχαν αρνητικές εμπειρίες στη χώρα καταγωγής. Το πέρασμα από τις παραδοσιακές κοινωνίες με τον αυστηρό κοινωνικό έλεγχο στις βιομηχανικές κοινωνίες, όπου ο κοινωνικός έλεγχος ήταν πιο χαλαρός και η δυνατότητα της αμοιβής που προσέφερε η μισθωτή εργασία, τις βοήθησε να αντιληφθούν και να υιοθετήσουν ένα νέο μοντέλο διαχείρισης της ζωής τους. Κάποιες λοιπόν ωφελήθηκαν, κάποιες όχι.

Όλα τα παραπάνω αφορούν κυρίως σε γυναίκες που μετανάστευσαν κατά κύριο λόγο από τον Ευρωπαϊκό Νότο στις ανεπτυγμένες βιομηχανικά χώρες του Βορρά. Οι γυναίκες, οι οποίες συμμετείχαν και συμμετέχουν στις μεγάλες μεταναστευτικές ροές στη δεκαετία του 1990, προερχόμενες από τις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης και των Βαλκανίων στον Ευρωπαϊκό Νότο δεν παρουσιάζουν πολλά κοινά χαρακτηριστικά με τις προηγούμενες ομάδες. Πρόκειται για γυναίκες, οι οποίες δεν προέρχονταν απαραίτητα από αγροτικές περιοχές, δεν είναι έγγαμες πάντοτε, μετακινούνται τις περισσότερες φορές αυτόνομα και όχι στο πλαίσιο της οικογενειακής επανασύνδεσης, το μορφωτικό τους επίπεδο ποικίλλει και σε γενικές γραμμές έχουν ολοκληρώσει την πρώτη και δεύτερη βαθμίδα εκπαίδευσης και πολλές φορές είναι κάτοχοι πανεπιστημιακών τίτλων. Αυτές οι γυναίκες μετακινούνται εξαιτίας της έκρυθμης πολιτικής, οικονομικής, κοινωνικής κατάστασης της χώρας, όπως αυτή διαμορφώθηκε, ύστερα από την κατάρρευση του πολιτικού συστήματος

στα πρώην σοσιαλιστικά κράτη της Ανατολικής Ευρώπης και των Βαλκανίων, όπου έγιναν μάρτυρες κοινωνικών αναταραχών, εμφύλιων πολέμων και θρησκευτικών διώξεων. Οι γυναίκες αυτές στην πλειονότητά τους εισήλθαν παράνομα στη χώρα - στην προκειμένη περίπτωση στην Ελλάδα- και όχι στο πλαίσιο υπογραφής επίσημων δημοκρατικών συμφωνιών, χωρίς επίσημη άδεια εισόδου παραμονής και εργασίας, γεγονός που τις κατέστησε ευάλωτες στην εκμετάλλευση των εργοδοτών. Συμπληρώνουν τα κενά στην αγορά εργασίας με πενιχρές αμοιβές, χωρίς ιατροφαρμακευτική περίθαλψη και ασφαλιστική κάλυψη, ακυρώνοντας τις περισσότερες φορές τις όποιες δεξιότητες είχαν αποκτήσει καταγωγής αφού στο νέο οικονομικό σύστημα που έρχονται να εργαστούν δεν αποδεικνύονται αναγκαίες ή δεν έχουν καμία εφαρμογή. Προέρχονται από χώρες όπου ο κρατικός παρεμβατισμός ήταν απόλυτος και δεν μπορούν με ευκολία να προσαρμοστούν και να ενταχθούν στο νέο οικονομικό και κοινωνικό μοντέλο ζωής.

Η παράνομη μετανάστευση των γυναικών συνδέεται άμεσα με το φαινόμενο της διεθνικής σωματεμπορίας (trafficking), το οποίο έλαβε τρομακτικές διαστάσεις τη δεκαετία του 1990 στην Ευρώπη και στα Βαλκάνια. Χιλιάδες γυναίκες σε καθεστώς δουλείας μεταφέρθηκαν από τις πρώην Ανατολικές χώρες και με την άσκηση βίας εξαναγκάστηκαν στην πορνεία, χωρίς οι ίδιες να το επιθυμούν, χωρίς να γνωρίζουν τον τόπο και τους όρους εργασίας. Έγιναν θύματα σωματεμπόρων, οι οποίοι με τη συνεργεία κρατικών λειτουργών, πολλές φορές τελωνειακών, αστυνομικών, ιδιοκτητών νυχτερινών κέντρων αλλά πολλές φορές και με τη σύμφωνη γνώμη της οικογένειας, τις μετέφεραν στην Ελλάδα και σ' άλλες χώρες της Ευρώπης, προκειμένου να προωθηθούν και να εργαστούν σε οργανωμένα κυκλώματα πορνείας.

Υπολογίζεται ότι ο αριθμός των γυναικών που προωθήθηκαν στην Ελλάδα από το 1990-2000 με στόχο την αναγκαστική πορνεία έφθασε τις 700.000³¹.

Πρόκειται για ένα φαινόμενο το οποίο δεν συνέβη σχεδόν ποτέ κατά τη διάρκεια της μαζικής μεταπολεμικής μετανάστευσης κυρίως για το λόγο ότι οι μετακινήσεις τότε ήταν στα πλαίσια επίσημων διμερών συμφωνιών και ως εκ τούτου νόμιμες. Η έλλειψη οποιασδήποτε νομιμότητας (άδεια εισόδου-βίζα παραμονής-εργασίας) στα μεταναστευτικά ρεύματα της δεκαετίας του 1990 θεωρείται η γενεσιουργός αιτία αυτού του φαινομένου, της παράνομης και αναγκαστικής πορνείας. Και εδώ η έννοια του φύλου είναι καθοριστική, μιας και μιλώντας για αναγκαστική πορνεία εννοούμε σχεδόν πάντα τη γυναικεία πορνεία. Σ' αυτό συμβάλλει καθοριστικά η άνιση σχέση πρόσβασης στην εκπαίδευση και στην αγορά εργασίας, που χαρακτηρίζει τα δύο φύλα σε βάρος των γυναικών γιατί εντέλει η γυναικεία φτώχεια είναι κι αυτή κυρίαρχο στοιχείο και αιτία της γυναικείας μετανάστευσης. Αποτέλεσμα αυτών των παραγόντων είναι η γυναίκα-μετανάστη να είναι ιδιαίτερα ευάλωτη στις όποιες διακρίσεις εις βάρος της και να κινδυνεύει να αποκλεισθεί οικονομικά και κοινωνικά πολύ ευκολότερα από τους άνδρες μετανάστες.

³¹ www.kethi.gr

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Η ελληνική κοινωνία και η μεταπολεμική ενδοευρωπαϊκή μετανάστευση

Η μεταπολεμική μετανάστευση υπήρξε ένα μαζικό φαινόμενο πρωτόγνωρο για την ελληνική πραγματικότητα. Υπολογίζεται ότι κάλυψε το 72% της συνολικής εξωτερικής μετανάστευσης μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτος. Σύμφωνα με επίσημα στατιστικά στοιχεία της ΕΣΥΕ ο αριθμός των μόνιμων μεταναστών για την περίοδο από το 1955 έως το 1977 ανέρχεται σε 1.236.280 άτομα. Δεν πρόκειται βέβαια για απόλυτα αξιόπιστο νούμερο μια και δεν υπολογίζονται αυτοί που μετακινούνται παράνομα ούτε εκείνοι που μετακινούνται για λιγότερο από ένα χρόνο. Πρόκειται όμως για μια πρωτοφανή κινητικότητα που αφορά σχεδόν ένα άτομο στα οκτώ και της οποίας τα μέσα ποσοστά κυμαίνονται από 1% το 1952 έως 13,7% το 1965. Η μεταπολεμική μετανάστευση χαρακτηρίστηκε και από μια μεγάλη παλίνδρομη κινητικότητα αλλά και από μεγάλο αριθμό επιστροφών. Υπολογίζεται ότι έως το 1964 το 30-40% των μεταναστών επέστρεψε στην Ελλάδα ενώ το διάστημα 1968-1977 επέστρεψαν 237.500 μετανάστες, εκ των οποίων οι μισοί ήρθαν από τη Δυτική Γερμανία. Η καθαρή μετανάστευση την περίοδο 1951-1977 ανήλθε σε 758.000 άτομα ενώ τη δεκαετία του 1970 ο αριθμός των παλιννοστούντων ήταν μεγαλύτερος από αυτόν των μεταναστών.

Ο πίνακας που ακολουθεί απεικονίζει εύλογα τον αριθμό των μεταναστών από την Ελλάδα, που κινήθηκαν με προορισμό την Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας:

Μετανάστευση από την Ελλάδα (1955 – 1975)

Έτος	(1) Σύνολο	(2) Άντρες	(3) Γυναίκες	(4) Μετανάστευση στις υπερπ. χώρες	(5) (4) ως % του (1)	(6) Μετανάστευση στην ΟΔΓ	(7) (6) ως % του (1)
1955	29.787	19.554	10.233	19.766	66,4%	679	2,3%
1956	35.349	23.158	12.191	23.147	65,5%		
1957	30.428	19.196	11.232	14.783	48,6%	1.455	4,8%
1958	24.521	12.889	11.632	14.842	60,5%	1.975	8,0%
1959	23.684	14.044	9.640	13.871	58,6%	2.543	10,7%
1960	47.768	33.278	14.490	17.764	37,2%	21.532	45,1%
1961	58.837	36.209	22.628	17.336	29,5%	31.107	52,9%
1962	84.054	51.868	32.186	21.959	26,1%	49.532	58,9%
1963	100.072	61.966	38.106	24.459	24,4%	64.662	64,6%
1964	105.569	66.265	39.304	25.327	24,0%	73.373	69,5%
1965	117.167	65.341	51.826	29.035	24,8%	80.569	68,8%
1966	86.896	46.369	40.527	33.093	38,1%	45.494	52,4%
1967	42.730	22.885	19.845	26.323	61,6%	9.730	22,8%
1968	50.866	27.232	23.634	25.891	50,9%	20.201	39,7%
1969	91.552	51.633	39.919	28.425	31,0%		
1970	92.681	53.030	39.651	24.153	26,1%	65.285	70,4%
1971	61.745	33.935	27.810	18.690	30,3%	40.052	64,9%
1972	43.397	24.470	18.927	13.239	30,5%		
1973	27.525	14.753	12.772	11.706	42,5%	12.838	46,6%
1974	24.448	13.223	11.225	12.830	50,6%	8.259	33,8%
1975	20.330	11.718	8.612	8.806	42,4%	7.338	36,1%

Πηγή: Στατιστικές Επετηρίδες της Ελλάδος, διάφορα έτη, και δικοί μας υπολογισμοί (στήλες 5 και 7)

Η Ελλάδα μεταπολεμικά εισήλθε στον κύκλο των χωρών αποστολής μεταναστών πολύ αργότερα από τις υπόλοιπες χώρες της Νότιας Ευρώπης (π.χ. Ιταλία) λόγω της έκρυθμης πολιτικής και κοινωνικής κατάστασης που επικράτησε μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Παρόλα αυτά κατέλαβε τη δεύτερη θέση μετά την Πορτογαλία σε ποσοστό καθαρής μετανάστευσης αναλογικά με το συνολικό πληθυσμό της χώρας για την περίοδο μετά το 1950. Για το διάστημα 1950-1980 η Ελλάδα παρουσίασε το μεγαλύτερο ποσοστό καθαρής μετανάστευσης από το μέσο όρο των χωρών της Νότιας Ευρώπης. Το 61% του μεταπολεμικού μεταναστευτικού ρεύματος κινήθηκε προς τις χώρες της βορειοδυτικής Ευρώπης. Το 1959 η μετανάστευση προς την Ευρώπη αποτελούσε το 29% των μετακινήσεων ενώ το 1961 το 68% και το 1965 το 75%. Η διετία 1960-1962 σηματοδότησε μια τομή στην μετακίνηση, τόσο ποσοτική όσο και ποιοτική³². Οι μετακινούμενοι αυξήθηκαν αλματωδώς και στην πλειονότητά τους κατευθύνθηκαν προς τη Δυτική Γερμανία. Το 1965 έχουμε το υψηλότερο ποσοστό μετανάστευσης σε σχέση με το συνολικό πληθυσμό της χώρας και μια νέα αιχμή παρατηρήθηκε τη διετία 1969-1970. Το 83% των μετακινούμενων κατευθύνθηκε προς τη Δυτική Γερμανία, το 3% στο Βέλγιο και οι υπόλοιποι προς άλλες χώρες όπως Ελβετία, Σουηδία, Ολλανδία, Γαλλία, Ιταλία, Μ. Βρετανία³³. Η υπογραφή διμερούς συμφωνίας μεταξύ Ελλάδας και Γερμανίας το 1960 έδωσε τη δυνατότητα στην τελευταία να οργανώσει με επιτυχία τη μεταναστευτική ροή: η μετανάστευση προς τη χώρα αυτή ισοδυναμεί με το 53% του συνολικού αριθμού των μεταπολεμικών μεταναστών. Η ροή της μεταναστευτικής κίνησης μετά το 1960 καθορίστηκε από τις ανάγκες της αγοράς εργασίας και την πολιτική των δυτικοευρωπαϊκών κρατών, η οποία απέβλεπε στην άμεση κάλυψη των αναγκών σε εργατική δύναμη με την προσωρινή εισαγωγή ξένων εργατών. Οι χώρες υποδοχής

³² Βεντούρα Λίνα, *Έλληνες μετανάστες στο Βέλγιο*, σελ. 81, Εκδόσεις Νεφέλη, 1999.

³³ Βεντούρα Λίνα, *Έλληνες μετανάστες στο Βέλγιο*, σελ. 81, Εκδόσεις Νεφέλη, 1999.

υιοθέτησαν μια πολιτική προώθησης της οικονομικής ανάπτυξης με την αύξηση του εργατικού δυναμικού μέσω της μετανάστευσης αλλά και προστασίας της αγοράς εργασίας και του γηγενούς εργατικού δυναμικού από ένα ενδεχόμενο ανταγωνισμό ξένων εργατών. Στοιχείο της πολιτικής αυτής ήταν και η προσπάθεια εναλλαγής των μεταναστών ώστε ν' αποφευχθεί η μόνιμη εγκατάστασή τους. Σύμφωνα με υπολογισμούς το 58% των ελλήνων μεταναστών στη Δυτική Γερμανία μετανάστευσε δύο και τρεις φορές.

Το 1973-1974 σημειώνεται μια νέα τομή. Λόγω της οικονομικής κρίσης και της αύξησης του ποσοστού ανεργίας απαγορεύτηκε η είσοδος μεταναστών στη Δυτική Γερμανία και έκτοτε έως την καθιέρωση της ελεύθερης μετακίνησης των πολιτών στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Ένωσης, νόμιμες μετακινήσεις γίνονταν μόνο στο πλαίσιο της επανασύνδεσης των οικογενειών των μεταναστών.

Στην πλειονότητά τους όσοι Έλληνες μετανάστευσαν στη Δυτική Γερμανία ήταν νέοι. Το διάστημα 1955-1957 η μέση ηλικία των μεταναστών ήταν 25-32 ετών. Η μέση ηλικία μετανάστευσης και για τα δύο φύλα ήταν από 25,6 το 1958 έως 30,7 το 1977 ενώ η μέση ηλικία μετανάστευσης των γυναικών ήταν κατά δύο χρόνια μικρότερη απ' αυτήν των ανδρών³⁴.

Στην αρχή μετακινήθηκαν άγαμοι άνδρες ή έγγαμοι χωρίς την οικογένειά τους. Η δυσαναλογία ανδρών-γυναικών ήταν ιδιαίτερη αισθητή αρχικά στην ενδοευρωπαϊκή μετανάστευση και αυτό οφειλόταν αφενός στον καταμερισμό εργασίας, για την οποία προορίζονταν ή στην οποία είχαν πρόσβαση οι ξένοι εργάτες. Στη συνέχεια, λόγω του χρόνου παράτασης των αρχικών μεταναστών αλλά και της ανάγκης να υπάρξουν δύο μισθοί για την επίτευξη του κύριου στόχους της μετανάστευσης, δηλαδή της αποταμίευσης, άρχισαν να προστίθενται και έγγαμες μετανάστριες. Έτσι ενώ το 1961

³⁴ Βεντούρα Λίνα, *Έλληνες μετανάστες στο Βέλγιο*, σελ. 82, Εκδόσεις Νεφέλη, 1999.

η αναλογία ανδρών-γυναικών ήταν 82 άνδρες μετανάστες στους 100, το 1965-1970 το ποσοστό των ανδρών μειώθηκε στο 55%. Στα μέσα της δεκαετίας του 1960 παρατηρήθηκε και μια αύξηση της αυτόνομης μετανάστευσης γυναικών για εργασία στις δυτικοευρωπαϊκές χώρες. Στο σύνολο των Ελληνίδων που μετανάστευσε στη Δυτική Γερμανία το 85% εργαζόταν, είτε είχε παιδιά είτε όχι. Την περίοδο 1960-1976 η γυναικεία συμμετοχή στη μετανάστευση κυμάνθηκε γύρω στο 42%. Παράλληλα αυξήθηκε και ο αριθμός των παιδιών που μετακινήθηκε στο πλαίσιο της οικογενειακής επανασύνδεσης.

Οι γεωγραφικές περιοχές της Ελλάδας που υπήρξαν η κύρια δεξαμενή άντλησης μεταναστών με προορισμό τη Δυτική Ευρώπη και συγκεκριμένα τη Δυτική Γερμανία, ήταν η Μακεδονία, η Ήπειρος, η Θράκη, η Θεσσαλία, η Κρήτη και τα Ιόνια Νησιά³⁵. Στατιστικά στοιχεία που αφορούν στην επαγγελματική δραστηριότητα των μεταναστών είναι ιδιαίτερα αναξιόπιστα. Τα κριτήρια επιλογής των χωρών υποδοχής και η πολιτική των ελληνικών κυβερνήσεων επηρέασαν τις δηλώσεις των μεταναστών, οι οποίοι δήλωναν το επάγγελμα που θεωρούσαν ότι θα τους διευκόλυνε περισσότερο.

Πολλοί ήταν οι εργάτες γης και οι αγρότες, οι οποίοι στο μεταξύ είχαν μετακινηθεί σε κάποιο αστικό κέντρο προκειμένου να προωθηθούν αργότερα στο εξωτερικό ως μετανάστες, ασκώντας διάφορα επαγγέλματα. Ουσιαστικά τα 2/3 των μεταναστών απασχολούνταν στον πρωτογενή τομέα ως αγρότες με μικρούς κλήρους ή ως εργάτες γης. Ένα 20-25% απασχολούνταν στο δευτερογενή τομέα και ένα 10% στον τριτογενή τομέα.

Το επίπεδο εκπαίδευσης των μεταναστών ήταν χαμηλό. Στην πλειονότητά τους είχαν ολοκληρώσει μόνο τη στοιχειώδη εκπαίδευση ή και μόνο μερικές τάξεις του

³⁵ Βεντούρα Λίνα, *Έλληνες μετανάστες στο Βέλγιο*, σελ. 83, Εκδόσεις Νεφέλη, 1999.

Δημοτικού σχολείου, ωστόσο ήταν υψηλότερο απ' αυτό των ατόμων που παρέμειναν στην Ελλάδα ενώ το ποσοστό των αναλφάβητων που μετακινήθηκε ήταν χαμηλό.

Α. Αίτια και κίνητρα της μεταπολεμικής μετανάστευσης

Η μεταπολεμική μετανάστευση προς τη Δυτική Ευρώπη τροφοδοτήθηκε κατά κύριο λόγο από κατοίκους περιοχών που προσαρτήθηκαν στο ελληνικό κράτος τον 20^ο αιώνα. Επρόκειτο για περιοχές που επλήγησαν από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και τον Εμφύλιο και είχαν αποτελέσει στο παρελθόν τόπο εγκατάστασης των προσφύγων. Αυτές οι περιοχές είχαν υποστεί εντονότερα τις συνέπειες της αγροτικής μεταρρύθμισης στο Μεσοπόλεμο. Οι εργάτες γης και οι ιδιοκτήτες μικρών και διάσπαρτων αγροτικών κλήρων, οι οποίοι δεν κατόρθωσαν να ανταποκριθούν στην ενσωμάτωση της αγροτικής παραγωγής στην οικονομία της αγοράς, αντιπροσώπευαν τα 2/3 των μετακινούμενων στο εξωτερικό³⁶. Τα διαρθρωτικά προβλήματα της αγροτικής οικονομίας -μικροί διάσπαρτοι κλήροι, αναχρονιστικές συνθήκες καλλιέργειας, έλλειψη τεχνικού εξοπλισμού, περιορισμένη συνεταιριστική δραστηριότητα, σύστημα αγροτική πίστης, μεσάζοντες- εξηγούν την ανεργία και την υποαπασχόληση στην ύπαιθρο και το χαμηλό αγροτικό εισόδημα, τα οποία οδήγησαν στην αγροτική έξοδο.

Ο δευτερογενής τομέας της οικονομίας, παρά την αύξηση που σημείωσε από το 1961 έως το 1971, δεν μπόρεσε να απορροφήσει τον πληθυσμό που εγκατέλειπε την ύπαιθρο. Ανεργία, υποαπασχόληση, περιορισμένες ευκαιρίες απασχόλησης, χαμηλό εισόδημα, άνισα κατανομημένο ανάμεσα σε τομείς, περιοχές και τάξεις ήταν τα κυρίαρχα χαρακτηριστικά της μεταπολεμικής περιόδου στην Ελλάδα. Το μοντέλο ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας, που χαρακτηριζόταν από έλλειψη

³⁶ Βεντούρα Λίνα, *Έλληνες μετανάστες στο Βέλγιο*, σελ. 85, Εκδόσεις Νεφέλη, 1999.

προγραμματισμού και στηριζόταν σε ευκαιριακές λύσεις, συνδέεται με το πρόβλημα της ανεργίας. Παράλληλα ορισμένες περιοχές της Ελλάδας υπέφεραν από την έλλειψη ευκαιριών και δυνατοτήτων εκπαίδευσης, από την ανυπαρξία συγκοινωνιών και επικοινωνιών, από κακές συνθήκες στέγασης και περίθαλψης. Τα παραπάνω αποτέλεσαν προϋπόθεση για μαζική μετανάστευση στο εξωτερικό, χρειάστηκε όμως να συγκεκριμενοποιηθεί και η προσφορά εργασίας για να γίνει δυνατή η μετακίνηση. Από την άλλη πλευρά, η έλλειψη εργατικών χεριών στη Δυτική Γερμανία, η οποία οφειλόταν στη χαμηλή αύξηση του πληθυσμού της, στη δυσανάλογη ηλικιακή διάρθρωσή του, στην επιμήκυνση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης, στη συνταξιοδότηση σε νεαρότερη ηλικία, στη μείωση των ωρών εργασίας, στην αλλαγή της φύσης της εργασίας και των προσδοκιών της εργατικής τάξης και βεβαίως στην αλματώδη οικονομική ανάπτυξη μετά τον πόλεμο προσδιόρισε την έκταση, τον αριθμό, την κατεύθυνση και τα χρονικά όρια του μεταναστευτικού φαινομένου. Σε ατομικό επίπεδο η μετανάστευση καθορίστηκε από οικονομικούς λόγους. Οι αμοιβές εκείνη την εποχή στη Δυτική Γερμανία ήταν τριπλάσιες απ' αυτές της Ελλάδας ενώ η ύπαρξη συμβολαίου εργασίας με ασφαλιστική κάλυψη και τα επιδόματα έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στην απόφαση πολλών νέων να εγκαταλείψουν την Ελλάδα για να εργαστούν στις βιομηχανίες του αναπτυσσόμενου Βορρά. Οι γυναίκες μετανάστευσαν κυρίως στο πλαίσιο της οικογενειακής επανασύνδεσης, για οικονομικούς λόγους και για να απαγκιστρωθούν από τον αυστηρό κοινωνικό έλεγχο της επαρχίας.

Β. Πώς αντιμετώπισαν οι επίσημες ελληνικές κυβερνήσεις το μεταναστευτικό φαινόμενο

Η μεταπολεμική μετανάστευση χαρακτηρίστηκε από υψηλό βαθμό νομικής πλαισίωσης, κρατικής παρέμβασης, προγραμματισμού και οργάνωσης. Η μετακίνηση προς τις δυτικοευρωπαϊκές χώρες μετά το 1945 υπήρξε οργανωμένη και ομαδική.

Ρυθμιζόταν όμως από τις ανάγκες της οικονομίας και της αγοράς εργασίας των βιομηχανικά ανεπτυγμένων χωρών υποδοχής ενώ τα κράτη αποστολής είχαν μικρά περιθώρια χάραξης μεταναστευτικής πολιτικής. Αυτές οι χώρες, μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα, προσάρμοσαν τη μεταναστευτική πολιτική τους στις ανάγκες και στην πολιτική των χωρών υποδοχής χωρίς συνοχή. Δεν κατάφερε -η Ελλάδα- να ελέγξει τη ροή και τους ρυθμούς της μετανάστευσης, ούτε να ορίσει απόλυτα τις κατηγορίες των πληθυσμών που μετακινούνταν. Υιοθέτησε τη μετανάστευση ως πυροσβεστική λύση στην ανεργία, στην υπανάπτυξη και τα ελλείμματα του ισοζυγίου πληρωμών. Υπέταξε τη μετανάστευση στις ανάγκες της οικονομικής ανάπτυξης και στη θέληση να αποτρέψει την κοινωνική δυσарέσκεια που είχε προκληθεί από τη φτώχεια και τις ανισότητες. Εκμεταλλεύθηκε το διεθνές ευνοϊκό κλίμα, τις διακηρύξεις και τις οδηγίες των διεθνών οργανισμών, εξασφαλίζοντας κάποιες εγγυήσεις για τις συνθήκες εργασίας και διαβίωσης των μεταναστών. Σε μια ανάγνωση των πηγών μπορεί εύκολα κανείς να συμπεράνει ότι όλες οι κυβερνήσεις στην Ελλάδα, με κάποιες διαβαθμίσεις και αποχρώσεις, έως την Μεταπολίτευση αντιμετώπισαν τη μετανάστευση ως λύση στο πρόβλημα της ανεργίας, φοβούμενες σ' ένα κλίμα έντονου αντικομμουνισμού που υπήρχε το ενδεχόμενο κοινωνικών αναταραχών. Αυτό αποτυπώνεται ξεκάθαρα στις αγορεύσεις των πολιτικών στα πρακτικά της Βουλής. Κύριος ρυθμιστής στη διαμόρφωση της μεταναστευτικής διαδικασίας υπήρξε το Υπουργείο Συντονισμού με ειδικές επιτροπές από το 1951. Προωθήθηκε η ιδέα της ενδοευρωπαϊκής μετακίνησης έναντι της υπερπόντιας διότι πίστευαν ότι η γεωγραφική εγγύτητα δεν θα απέκοπτε οριστικά τους μετανάστες από τη χώρα καταγωγής τους ενώ η τεχνική κατάρτιση που θα αποκτούσαν στις βιομηχανίες του Βορρά μακροπρόθεσμα θα αξιοποιούνταν στην ανάπτυξη της ελληνικής βιομηχανίας. Μέσα απ' αυτή την κίνηση πίστευαν ότι θα επίλυαν και ζητήματα εξωτερικής

πολιτικής και ότι θα προσέλκυαν ξένα κεφάλαια για επενδύσεις. Σ' αυτό το πλαίσιο η Ελλάδα υπέγραψε διμερείς συμφωνίες με τη Γαλλία το 1954, το Βέλγιο το 1957, τη Γερμανία το 1960, την Ολλανδία το 1966, κ.α.³⁷

Μ' αυτές τις συμβάσεις η Ελλάδα κατάφερε να διασφαλίσει για τους μετανάστες και τις οικογένειές τους, που μετακινούνταν επίσημα, τυπικά τουλάχιστον, ίδιες συνθήκες εργασίας με τους γηγενείς εργάτες, ιατροφαρμακευτική περίθαλψη και άλλα κοινωνικά δικαιώματα, καθορίζοντας παράλληλα τις υποχρεώσεις των δύο χωρών και των μεταναστών. Το ελληνικό κράτος, με την ύπαρξη των γραφείων στην Αθήνα και Θεσσαλονίκη, βοήθησε τους εκπροσώπους των ξένων κυβερνήσεων και των εργοδοτών στη στρατολόγηση ελλήνων εργατών.

Προσπάθησαν βέβαια να ελέγξουν τις κατηγορίες του πληθυσμού που θα μετανάστευαν αλλά τις περισσότερες φορές ανεπιτυχώς. Επίσης τα Γραφεία Ευρέσεως Εργασίας από το 1954 σ' όλη τη χώρα εργάστηκαν προς την κατεύθυνση της πληροφόρησης, της επιλογής χώρας, της στρατολόγησης και μετακίνησης των υποψηφίων μεταναστών. Τροποποίησαν επίσης σχετικές νομοθετικές ρυθμίσεις για την έκδοση διαβατηρίων, όταν επρόκειτο για οργανωμένη μετακίνηση. Τέλος στο δημόσιο πολιτικό λόγο το ζήτημα της μετανάστευσης είχε μεγάλο μερίδιο και αντανakλούσε το μέγεθος και τη σοβαρότητα του φαινομένου, όπως είχε διαμορφωθεί στη δεκαετία του 1960. Το κλίμα ήταν ιδιαίτερα φορτισμένο και οι χαρακτηρισμοί της μετανάστευσης, όπως "κατάρα", "σύγχρονο δουλεμπόριο", "αφαίμαξη", "αιμορραγία", ήταν συχνοί, ιδιαίτερα από την Αριστερά, η οποία είχε κρατήσει μια σταθερά αρνητική στάση σ' όλη τη διάρκεια του μεγάλου μεταναστευτικού κύματος. Αντιδράσεις όμως υπήρχαν και από ισχυρούς οικονομικούς παράγοντες, οι οποίοι ανησυχούσαν εξαιτίας της μαζικότητας της

³⁷ Βεντούρα Λίνα, *Ελληνες μετανάστες στο Βέλγιο*, σελ. 89, Εκδόσεις Νεφέλη, 1999.

μεταναστευτικής ροής που είχε προκαλέσει έλλειψη εργατικών χεριών στη συγκομιδή αγροτικών προϊόντων και διαρροή ενός σημαντικού αριθμού εργατών και ειδικευμένων τεχνιτών.

Το μοντέλο της Ελληνογερμανικής Σύμβασης

Συμφωνία

μεταξύ κυβερνήσεως του Βασιλείου της Ελλάδας και της Κυβερνήσεως της

Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας

Περί μεσολαβήσεως

Προς τοποθέτησιν ελλήνων εργαζομένων εις την

Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας

Η κυβέρνησις του Βασιλείου της Ελλάδας και η Κυβέρνησις της Ομοσπονδιακής Γερμανίας, αγόμεναι εκ της επιθυμίας όπως συσφίζουν και προάγουν τας σχέσεις μεταξύ των λαών αυτών εν τω πνεύματι της Ευρωπαϊκής αλληλεγγύης επ' ωφελεία των μερών και όπως στερεώσιν τους μεταξύ αυτών υφιστάμενους δεσμούς φιλίας, εν προσπάθεια επιτεύξεως υψηλού επιπέδου απασχολήσεως και πλήρους εκμεταλλεύσεως των δυνατοτήτων της παραγωγής εν τη πεποιθήσει ότι αι προσπάθαι αιταί εξυπηρετούν τα κοινά συμφέροντα των λαών αυτών και προάγουν την οικονομική και κοινωνική πρόοδο αυτών, προήλθον εις την συνομολόγησιν της ακόλουθου Συμφωνίας, περί επιλογής και μεσολαβήσεως προς τοποθέτησιν Ελλήνων εργαζομένων εις την Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας.

30 Μαρτίου 1960

Γ. Το προφίλ των γυναικών που μετανάστευσαν από την Ελλάδα τις δεκαετίες

1960-1970 στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας

Σύμφωνα και με όσα αναφέρθηκαν προηγούμενα οι γυναίκες που μετανάστευσαν από την Ελλάδα στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας τη μεταπολεμική περίοδο το έκαναν στα πλαίσια της οικογενειακής επανασύνδεσης, ακολουθώντας τους συζύγους τους που είχαν προηγουμένως μεταναστεύσει εκεί με συμβάσεις εργασίας. Η κύρια αιτία της μετανάστευσής τους ήταν για οικονομικούς λόγους. Επρόκειτο για γυναίκες που προέρχονταν από την ύπαιθρο, με χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο. Ήταν γυναίκες οι οποίες δεν είχαν προηγούμενη εμπειρία εξαρτημένης μισθωτής εργασίας, μια και πριν δούλευαν κυρίως σε αγροτικές καλλιέργειες που ανήκαν στην οικογένεια, πλην ελαχίστων περιπτώσεων που είχαν απασχοληθεί στο παρελθόν σε κάποιες μικρές βιοτεχνίες.

Προέρχονταν κυρίως από τη Βόρεια Ελλάδα και ιδιαίτερα τη Μακεδονία, περιοχή που υπήρξε άλλωστε ο κατεξοχήν τροφοδότης αποστολής εργατικού δυναμικού προς τη Δυτική Γερμανία. Ήταν γυναίκες που σύμφωνα με στοιχεία που αφορούν στο μορφωτικό τους επίπεδο είχαν περάσει και πολλές φορές δεν είχαν ολοκληρώσει την πρώτη βαθμίδα εκπαίδευσης. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα μαζί με την έλλειψη ειδίκευσης να περιορίσει τη δυνατότητα απασχόλησής τους σε χαμηλόβαθμες και χωρίς προοπτική εξέλιξης θέσεις του δευτερογενή τομέα (κυρίως βιομηχανίες) και σε υπηρεσίες καθαριότητας. Ο μέσος όρος ηλικίας την περίοδο της μετανάστευσης για τις γυναίκες ήταν 23-26 ετών.

Οι περισσότερες ήταν έγγαμες με παιδιά, τα οποία παρέμεναν τις περισσότερες φορές στους γονείς του ζευγαριού στην Ελλάδα προκειμένου η μητέρα να μπορεί και η ίδια να εργαστεί στη χώρα υποδοχής. Αυτό άλλωστε ήταν αναγκαίο, προκειμένου να επιτευχθεί γρηγορότερα ο βασικός στόχος της μετανάστευσης της οικογένειας, που

ήταν η αποταμίευση. Άλλωστε η αμοιβή του συζύγου, τα πρώτα χρόνια τουλάχιστον, δεν επαρκούσε προς επιβίωση και αποταμίευση.

Επιπροσθέτως η ελληνίδα στη χώρα υποδοχής, μακριά από τη στήριξη της ευρύτερης οικογένειας, αντιμετώπιζε σοβαρά προβλήματα αναφορικά με τη φύλαξη και των φροντίδα των παιδιών, όταν εργαζόταν.

Τα προβλήματα που προκαλούσε η διαρκής και μακροχρόνια απουσία της μητέρας από τα παιδιά έχει απωτυπωθεί σε έρευνες που έχουν γίνει για τη δεύτερη γενιά μεταναστών³⁸. Τα παιδιά πολλές φορές ακολουθούσαν την οικογένεια, ύστερα από χρόνια, όταν και η μεταναστευτική πολιτική της Γερμανίας έγινε λιγότερο αποθαρρυντική για τις μη παραγωγικές ηλικίες. Στη δεκαετία του 1960 πολλές γυναίκες μετανάστευσαν και αυτόνομα στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας, ύστερα από προσκλήσεις γνωστών και συγγενών, οι οποίοι ήταν ένα άτυπο δίκτυο υποστήριξης στη χώρα αποστολής. Επρόκειτο για γυναίκες που ήταν άγαμες, από αγροτικές περιοχές, γυναίκες ιδιαίτερα καταπιεσμένες από τον αυστηρό έλεγχο της ελληνικής επαρχίας, γυναίκες που αντιμετώπιζαν προβλήματα για ζητήματα τιμής. Αυτές οι γυναίκες αντιμετώπιζαν την μετανάστευση ως μοναδική διέξοδο στη δυσχερή θέση στην οποία είχαν περιέλθει.

Με την μετανάστευση ήρθαν σ' επαφή με μια πρωτόγνωρη κατάσταση για τις ίδιες, γνωρίζοντας ένα νέο τρόπο ζωής στις βιομηχανικά ανεπτυγμένες κοινωνίες. Δεν υφίσταντο για πρώτη φορά τον ασφυκτικό έλεγχο της ευρύτερης οικογένειας και αμείβονταν για την εργασία τους, στοιχεία εντελώς καινούρια για τη μέχρι τότε εμπειρία ζωής που είχαν. Για πρώτη φορά αποφάσιζαν οι ίδιες για τα ζητήματα που αφορούσαν τη ζωή τους. Αυτό το γεγονός ενίσχυσε την αυτοεκτίμησή τους και σίγουρα αναβάθμισε την εικόνα τους. Έτσι σε πολλές περιπτώσεις η μετανάστευση

³⁸ Αμνρά Άννα, *Παιδί και πληθυσμιακές μετακινήσεις*, κεφάλαιο *Τα παιδιά που άφησε πίσω η μετανάστευση*, Ελληνική Εταιρεία Ψυχικής Υγιεινής και Νευροψυχιατρικής του παιδιού, Αθήνα, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, 2003.

δεν αποτέλεσε οδυνηρή εμπειρία αλλά γνωριμία και προσαρμογή σ' ένα νέο τρόπο ζωής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Α. Η Ελλάδα χώρα υποδοχής μεταναστών - Γυναίκες μετανάστριες από την

Αλβανία

Η Ελλάδα από χώρα αποστολής εργατικού δυναμικού στις δεκαετίες του 1960-1970 μετατρέπεται σε χώρα υποδοχής μεταναστών στη δεκαετία του 1990. Σ' αυτό συνέβαλε μια σειρά πολιτικών και κοινωνικών ανακατατάξεων, όπως η κατάρρευση του σοσιαλιστικού συστήματος στις δημοκρατίες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης και των χωρών της Ανατολικής Ευρώπης, ο πόλεμος στη Γιουγκοσλαβία και η γενικευμένη πολιτική και κοινωνική αναταραχή στα Βαλκάνια και οι εμφύλιοι που ακολούθησαν.

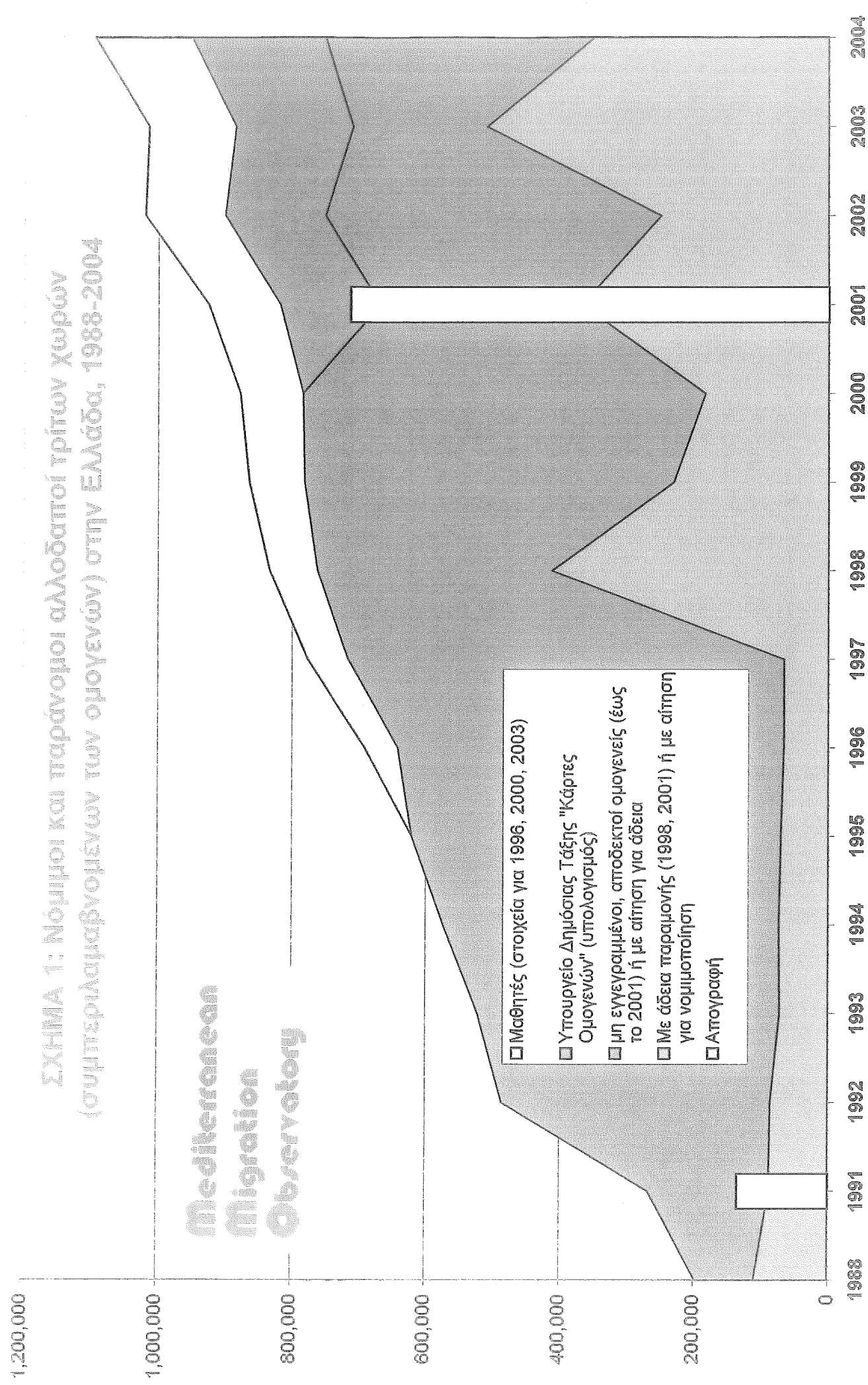
Η δεκαετία του 1990 χαρακτηρίστηκε από μια αθρόα εισροή παράνομων κατά κύριο λόγο αλλοδαπών μεταναστών στην Ελλάδα, η οποία πήρε εκρηκτικές διαστάσεις στα μέσα της δεκαετίας.

Η Ελλάδα υπήρξε απροετοίμαστη στο να υποδεχτεί και να εντάξει αποτελεσματικά στο κοινωνικό της σώμα, ένα τόσο μεγάλο αριθμό μη έχοντας και προηγούμενη εμπειρία ούτε και σαφή μεταναστευτική πολιτική.

Οι πρώτες κινήσεις ήταν αμήχανες και αποσπασματικές αφού μέχρι τότε το ελληνικό κράτος είχε ασχοληθεί και εφαρμόσει κάποιες διατάξεις και προγράμματα που αφορούσαν κυρίως σε παλιννοστούντες και πρώην πολιτικούς πρόσφυγες από τις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης.

Η Ελλάδα λόγω της γεωγραφικής της θέσης και του μεγάλου αριθμού ακτών αποτέλεσε πύλη εισόδου χιλιάδων παράνομων μεταναστών, είτε από τα Βαλκάνια, είτε από τρίτες χώρες προκειμένου στη συνέχεια είτε να παραμείνουν στην Ελλάδα, είτε να προωθηθούν σε κάποια χώρα της Δυτικής Ευρώπης. Άλλωστε η Ελλάδα ήταν η μόνη χώρα στα Βαλκάνια με σταθερή πολιτική και κοινωνική κατάσταση, με μια

ΣΧΗΜΑ 1: Νόμιμοι και παράνομοι αλλοδαποί τρίτων χωρών
(συμπεριλαμβανομένων των ομογενών) στην Ελλάδα, 1988-2004

οικονομία που βρισκόταν σε τροχιά ανάπτυξης και μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, γεγονός που αποτέλεσε πόλο έλξης για πολλούς μετανάστες από τις όμορες κυρίως Βαλκανικές χώρες. Ο ακριβής αριθμός των μεταναστών στην Ελλάδα δεν είναι γνωστός, εξαιτίας του μεγάλου αριθμού των παράνομων που βρίσκονται στη χώρα αλλά σύμφωνα με τα τελευταία στοιχεία του Ινστιτούτου Μεταναστευτικής Πολιτικής γίνεται λόγος για 950.000 άτομα, ενώ αν προστεθούν και αυτοί που έχουν κάρτα ομογενούς φθάνουν στα 1.150.000 άτομα. Πρόκειται δηλαδή για το 10,5% του συνολικού πληθυσμού της χώρας.

Η μεταναστευτική κίνηση όμως των τελευταίων χρόνων σε καμιά περίπτωση δεν είχε τα χαρακτηριστικά της μεταπολεμικής ενδοευρωπαϊκής κατάστασης.

Τη δεκαετία του 1960 οι μετανάστες προς τη Βόρεια Ευρώπη προέρχονταν από συγκεκριμένες χώρες με χαμηλό μορφωτικό επίπεδο και ύστερα από επίσημες διακρατικές συμφωνίες που είχε ως αποτέλεσμα τη νόμιμη είσοδο, παραμονή και εργασία στη χώρα αποστολής. Τη δεκαετία του 1990 οι μετανάστες που ήρθαν στην Ελλάδα προέρχονταν από πολλά κράτη, με ποικίλο μορφωτικό επίπεδο και εισέρχονταν κυρίως παράνομα στη χώρα, όπως και παράνομα προσπαθούσαν να παραμείνουν. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα οι μετανάστες αυτοί να απορροφηθούν κυρίως σε τομείς της παραοικονομίας, χωρίς ασφαλιστική κάλυψη και ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, με πενιχρές αμοιβές και χωρίς καμία κοινωνική και νομική προστασία. Ο παράνομος χαρακτήρας της παραμονής τους ήταν και η γενεσιουργός αιτία κάθε είδους εκμετάλλευσης που υφίσταντο αδιαμαρτύρητα τόσο σε επίπεδο εργασίας όσο και στις υπόλοιπες δραστηριότητες της κοινωνικής τους ζωής, που αφορούν σε ζητήματα στέγασης, περίθαλψης και εκπαίδευσης.

Για πρώτη φορά στην ελληνική πραγματικότητα εμφανίζεται το φαινόμενο της προώθησης και του εξαναγκασμού πολλών αλλοδαπών γυναικών από τις πρώην

Ανατολικές χώρες στην εξαναγκαστική πορνεία. Δεν είναι τυχαίο μια και αυτό σχετίζεται με τον παράνομο χαρακτήρα της εισόδου και της παραμονής των μεταναστών.

Κάτι αντίστοιχο δεν καταγράφηκε στη διάρκεια της μαζικής μετανάστευσης στις δεκαετίες 1960-1970 ακριβώς γιατί η μετακίνηση κάτω από νόμιμες διαδικασίες προφύλασσε τις γυναίκες-μετανάστριες από τέτοιου είδους μεταχείριση. Οι μετανάστες που ήρθαν παράνομα στην Ελλάδα, τη δεκαετία του 1990, απασχολήθηκαν κυρίως στον πρωτογενή τομέα, κυρίως στη συγκομιδή προϊόντων στις αγροτικές καλλιέργειες, στις κατασκευές, στην παροχή υπηρεσιών κατ' οίκον - φύλαξη ηλικιωμένων και χρονίως πασχόντων, καθαριότητα σε ξενοδοχειακές επιχειρήσεις και γενικότερα στον τουρισμό. Η συμμετοχή τους στην αγορά εργασίας αύξησε τους ρυθμούς παραγωγής και ανάπτυξης σημαντικά. Παράλληλα κάλυψαν τα κενά που υπήρχαν λόγω ελλείψεων στην κρατική μέριμνα, όπως κέντρα φύλαξης παιδιών (παιδικοί σταθμοί) και κέντρα φύλαξης και περίθαλψης ηλικιωμένων και χρονίως πασχόντων. Κατά καιρούς, λόγω του αρνητικού κλίματος που δημιουργήθηκε από την είσοδο χιλιάδων παράνομων μεταναστών και της παράλληλης ανάπτυξης της ξενοφοβίας και του ρατσισμού σ' ολόκληρη την Ευρώπη, πολλοί ισχυρίστηκαν ότι η παρουσία των μεταναστών αύξησε τα ποσοστά ανεργίας στη χώρα, τους δείκτες εγκληματικότητας ενώ μεμονωμένα περιστατικά ρατσισμού παρατηρήθηκαν και στην εκπαίδευση. Σ' αυτό βοήθησε και η αρνητική στάση του τύπου, που με διάφορα δημοσιεύματα συνήργησε στη δημιουργία στερεότυπων που είχαν αρνητικό χαρακτήρα (ο εγκληματίας Αλβανός). Οι έρευνες απέδειξαν ότι κάθε άλλο παρά αυτό ισχύει. Οι μετανάστες κατά κανόνα καλύπτουν θέσεις εργασίας που ο γηγενής πληθυσμός αρνείται να δεχτεί, κατοπληρωμένες και ανθυγιεινές και οι οποίες δεν έχουν καμία προοπτική εξέλιξης. Κατά συνέπεια οι μετανάστες δεν

αποκλείουν τον ντόπιο πληθυσμό από την αγορά εργασίας. Αντίθετα, υπολογίζεται ότι σύμφωνα με στοιχεία των εθνικών λογαριασμών το ετήσιο αγροτικό εισόδημα από 1,26 τρις δραχμές το 1990 έγινε 2,37 τρις το 1995 και αυτό οφείλεται στην εκτεταμένη χρήση φτηνών εργατικών χεριών (αλλοδαπών) στη γεωργική παραγωγή, παρότι οι επενδύσεις σε τεχνολογικό εξοπλισμό ήταν πολύ λιγότερες απ' ό,τι στη δεκαετία του 1970³⁹. Παράλληλα πολλές γυναίκες πέρασαν στην παραγωγική διαδικασία χάρη στο γεγονός ότι τις βοηθητικές εργασίες στο σπίτι μαζί με τις χειρωνακτικές αγροτικές εργασίες τις ανέλαβαν οι μετανάστες.

Κάτι αντίστοιχο συνέβη και στις βιοτεχνικές δραστηριότητες, στον τουρισμό και την οικοδομή.

Η παρουσία των μεταναστών στην Ελλάδα, πέρα από τις θετικές γενικά συνέπειες που είχε στην οικονομία, ωφέλησε σημαντικά και στο μεγάλο δημογραφικό πρόβλημα που αντιμετωπίζει η χώρα τις τελευταίες δύο δεκαετίες. Συνέβαλλαν καθοριστικά στη φυσική αύξηση του πληθυσμού. Την οκταετία 1991-1998 η καθαρή εισροή πληθυσμού έφθασε τις 296.000, ήταν δηλαδή δώδεκα (12) φορές μεγαλύτερη από τη φυσική αύξηση του πληθυσμού (25.000). Συνολικά την οκταετία 1991-1998 η καθαρή εισροή πληθυσμού (877.000) ήταν περίπου ίση με τη φυσική αύξηση του πληθυσμού (934.000). Αυτό σημαίνει ότι ο πληθυσμός της Ελλάδας, που είναι περίπου 10.500.000, δεν θα έφτανε χωρίς την παρουσία των μεταναστών τα 10.000.000⁴⁰.

Με τη συμβολή των μεταναστών οι γεννήσεις είχαν μια μικρή αύξηση έναντι των θανάτων τη δεκαετία του 1990. Έτσι δημιουργήθηκε μια φυσική αύξηση του πληθυσμού, γεγονός ιδιαίτερα σημαντικό για μια χώρα που δεν διαθέτει τον αναγκαίο

³⁹ Ναζάκης Χ. - Χλέτσος Μιχάλης (επιμ.), *Μετανάστες και Μετανάστευση*, σελ. 188, Εκδόσεις Πατάκη, 2001.

⁴⁰ Ναζάκης Χ. - Χλέτσος Μιχάλης (επιμ.), *Μετανάστες και Μετανάστευση*, σελ. 189, Εκδόσεις Πατάκη, 2001.

δείκτη (2,13) αναπαραγωγής γενεών από το 1987. Η διαμόρφωση της δημογραφικής πυραμίδας με τα προβλήματα γήρανσης του πληθυσμού και την υπογονιμότητα αφορά άλλωστε όλες τις αναπτυγμένες χώρες τα Ευρώπης.

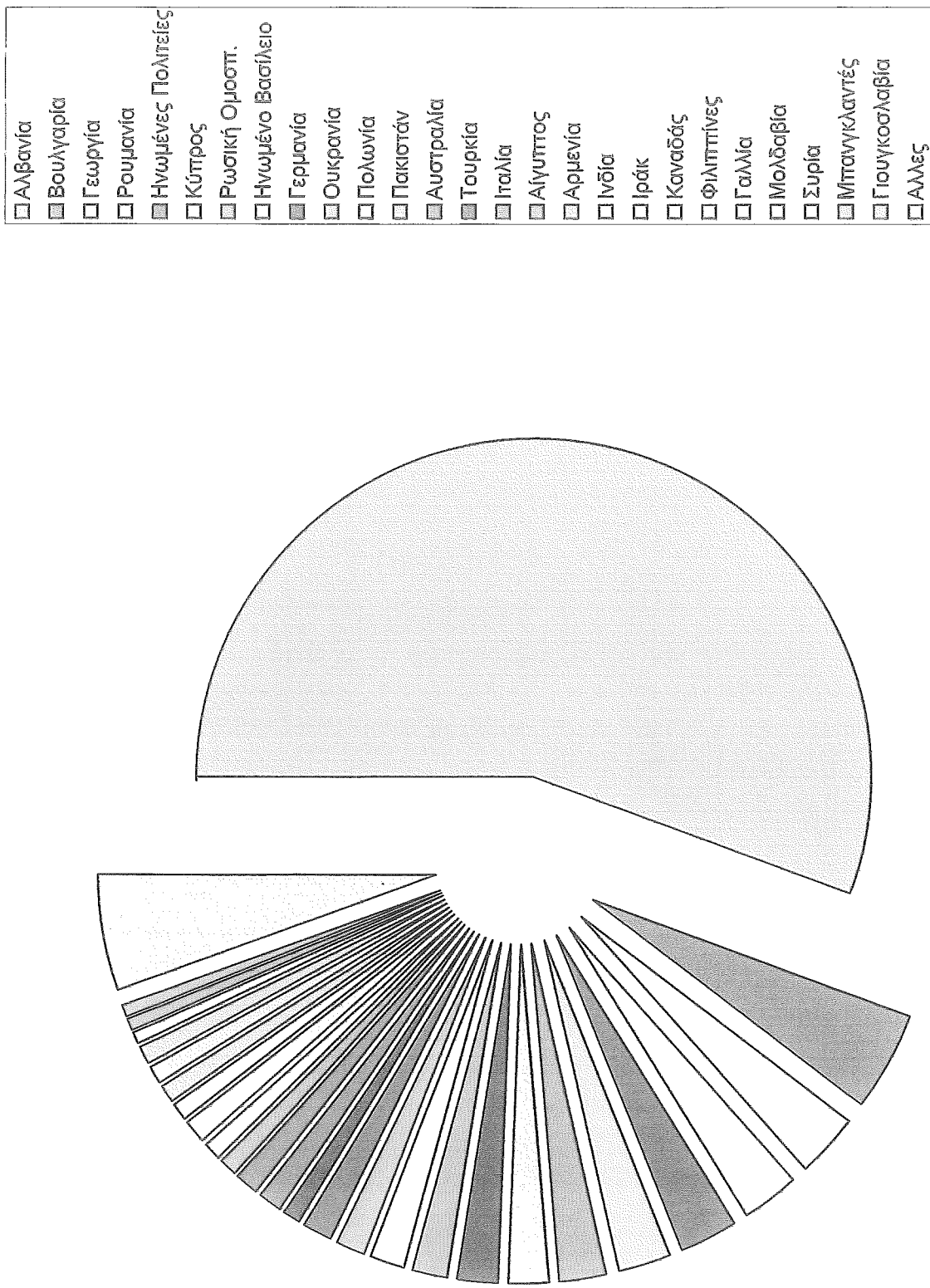
Στα σχήματα που ακολουθούν αποτυπώνονται (Σχήμα 2) οι κυριότερες εθνικότητες που βρίσκονται στην Ελλάδα, σύμφωνα με την απογραφή του 2001, στο (Σχήμα 4) το αλλοδαπό εργατικό δυναμικό ανά εθνικότητα, φύλο και διάρκεια παραμονής, επίσης σύμφωνα με στοιχεία της απογραφής του 2001, στο (Σχήμα 13) τα ποσοστά των αλλοδαπών που δήλωσαν ότι ήρθαν για εργασία στη χώρα σύμφωνα με τα στοιχεία της απογραφής 2001 και οι ασφαλισμένοι στο ΙΚΑ για κοινές επιχειρήσεις το 2002 και το 2003 ανά εθνικότητα και φύλο (Σχήμα 19). Τέλος υπάρχει το (Σχήμα 18) που απεικονίζει το πόσοι Έλληνες και πόσοι αλλοδαποί, σε χιλιάδες, είναι ασφαλισμένοι στο ΙΚΑ ανά οικονομική δραστηριότητα το 2003.

Το (Σχήμα 2) δείχνει την κατανομή των αλλοδαπών ανά εθνικότητα με τους Αλβανούς να αποτελούν το 56% του συνόλου των μεταναστών. Ακολουθούν οι Βούλγαροι, με 5%, οι Γεωργιανοί με 3% και οι Ρουμάνοι με 3%. Η Ελλάδα είναι η μοναδική χώρα στην Ε.Ε., η οποία έχει μια εθνικότητα μεταναστών, η οποία ξεπερνά το 50% του συνόλου των αλλοδαπών που βρίσκονται στη χώρα.

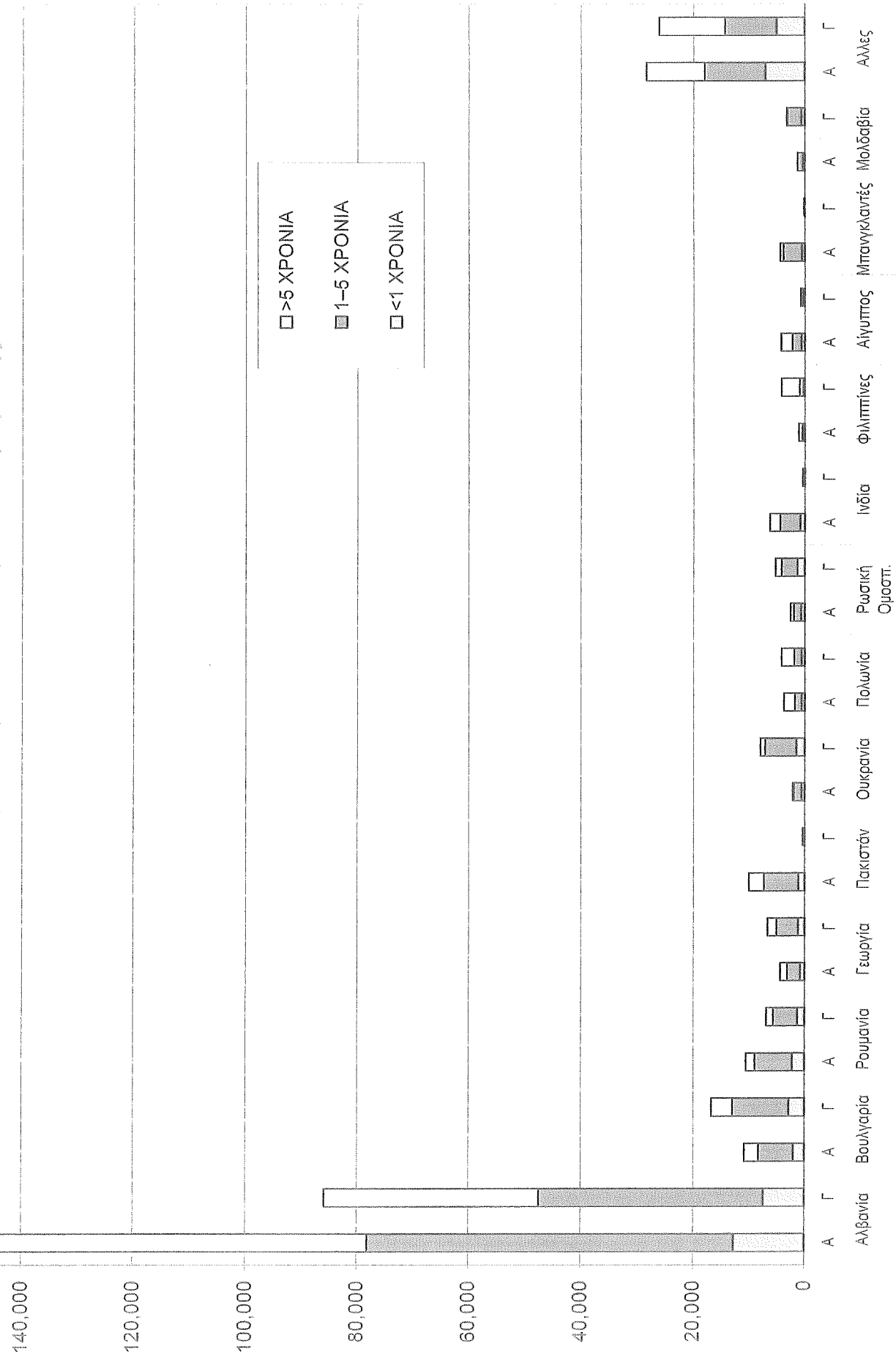
Και στο (Σχήμα 4) η κατανομή του αλλοδαπού εργατικού δυναμικού στην Ελλάδα, σύμφωνα με την απογραφή του 2001 με τις κυριότερες εθνικότητες ανά φύλο και διάρκεια παραμονής, απεικονίζει τη συντριπτική υπεροχή της Αλβανικής εθνικότητας, τόσο στους άνδρες όσο και στις γυναίκες, ακολουθούμενοι πάλι από τους Βούλγαρους και τους Ρουμάνους.

Στο (Σχήμα 13) αποτυπώνονται τα ποσοστά των αλλοδαπών που δήλωσαν ότι ήρθαν για εργασία στην Ελλάδα ανά εθνικότητα. Κι εδώ παρατηρείται σταθερά το ίδιο

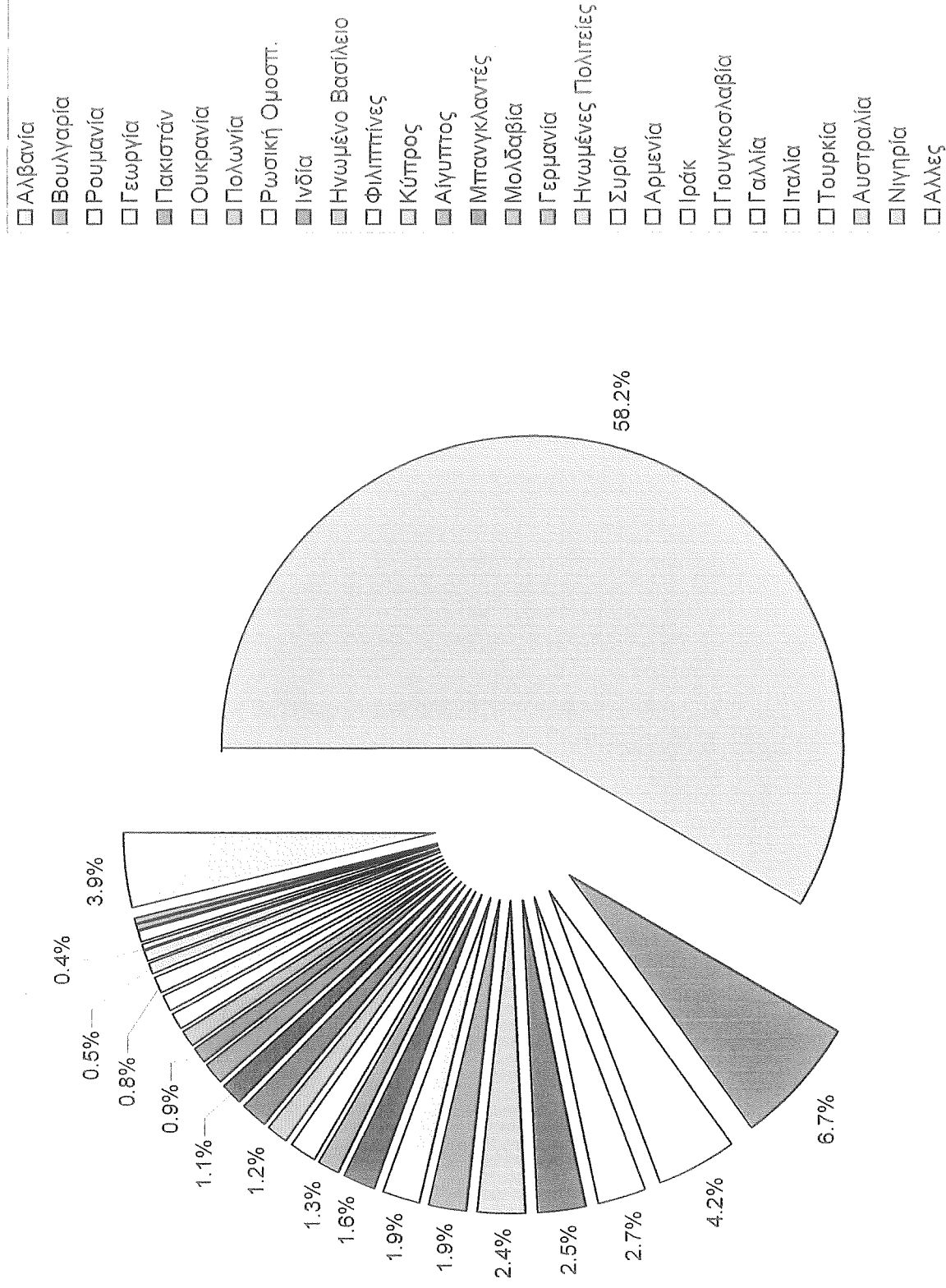
ΣΧΗΜΑ 2: Κυριότερες Εθνικότητες, Απογραφή 2001

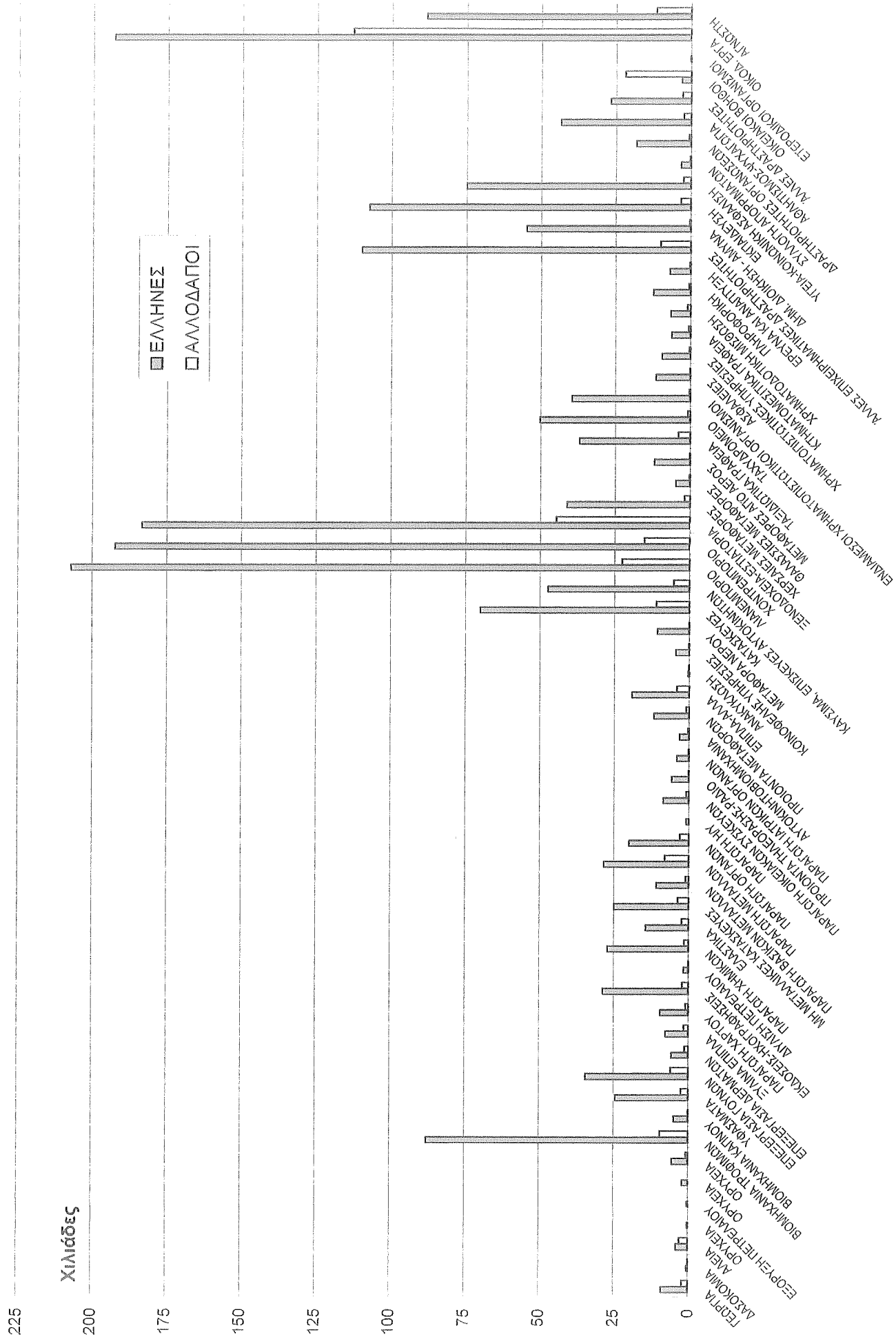

Εθνικότητες, ανά φύλο και διάρκεια παραμονής

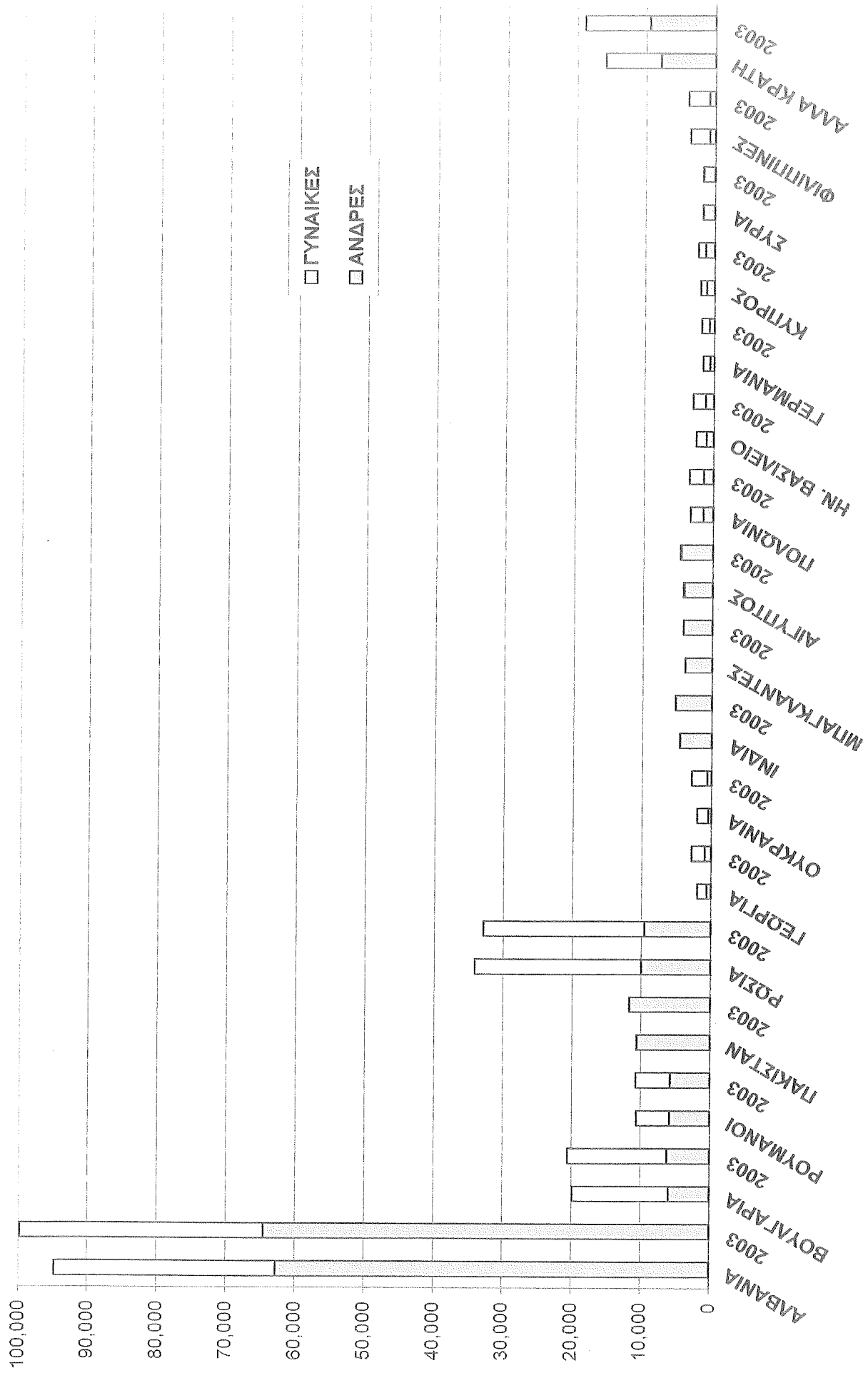

ΣΧΗΜΑ 13: Αλλοδαποί που δήλωσαν ότι ήρθαν στη χώρα για εργασία, Απογραφή 2001 [N=413,241]

ΣΧΗΜΑ 19: Ασφαλισμένοι στο ΙΚΑ για κοινές επιχειρήσεις 2002 και 2003, ανά εθνικότητα και φύλο

φαινόμενο, μια εθνικότητα, οι Αλβανοί, να κυριαρχούν. Σ' αυτό το σχήμα περιλαμβάνονται και ποσοστά πολιτών από την Ε. Ε., την Κύπρο και τις ΗΠΑ.

Στο (Σχήμα 19) απεικονίζονται τα ποσοστά των ασφαλισμένων στο ΙΚΑ, ανά εθνικότητα και φύλο, όπου πάλι υπερτερούν οι Αλβανοί έναντι άλλων εθνικοτήτων και η πλειονότητα είναι άνδρες ασφαλισμένοι.

Στο (Σχήμα 18) απεικονίζονται οι Έλληνες και αλλοδαποί ασφαλισμένοι στο ΙΚΑ ανά οικονομική δραστηριότητα το 2003.

Σ' αυτές τις 60 οικονομικές δραστηριότητες, μόνο στον τομέα της οικιακής απασχόλησης υπερτερούν οι αλλοδαποί και αυτό πάλι είναι σε μικρότερο ποσοστό.

Β. Γυναίκες από την Αλβανία, μετανάστριες στην Ελλάδα τη δεκαετία του 1990

Σύμφωνα με όσα αναφέρθηκαν και στο προηγούμενο κεφάλαιο, η Ελλάδα αποτέλεσε τη δεκαετία του 1990 την κατεξοχήν χώρα υποδοχής αλλοδαπών μεταναστών – παράνομων κυρίως στη Βαλκανική χερσόνησο. Κατακλύστηκε κυρίως από μετανάστες των όμορων Βαλκανικών χωρών, ύστερα από μια σειρά κοινωνικών και πολιτικών αναταραχών, εμφύλιων πολέμων και θρησκευτικών διώξεων. Η εθνική ομάδα που υπερεκπροσωπείται είναι αυτή των Αλβανών και γι' αυτό επιλέχθηκε στην παρούσα εργασία.

Πρόκειται για την εθνική ομάδα με τη μεγαλύτερη παρουσία στην Ελλάδα, ποσοστό 58% στο σύνολο των μεταναστών που βρίσκονται στην Ελλάδα και πρόκειται για τη μοναδική χώρα στην Ευρώπη, όπου μια εθνική ομάδα αντιπροσωπεύει πάνω από το 50% του συνόλου των μεταναστών στη χώρα⁴¹. Οι περισσότεροι ήρθαν παράνομα στην Ελλάδα, στις αρχές της δεκαετίας του 1990, όταν άνοιξαν τα σύνορα, χωρίς καμία επίσημη συμφωνία ή επίσημα έγγραφα (βίζα, άδεια εισόδου και παραμονής).

⁴¹ ΕΘΝΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ, Καβουνίδη Τζένη, *Χαρακτηριστικά μεταναστών- Το ελληνικό πρόγραμμα νομιμοποίησης*, 1998.

Οι μετανάστες αυτοί προωθήθηκαν σ' ολόκληρη τη χώρα αλλά κυρίως στα μεγάλα αστικά κέντρα. Ο ακριβής αριθμός των Αλβανών μεταναστών δεν είναι γνωστός, αφού πολλοί ακόμη ζουν και εργάζονται παράνομα στην Ελλάδα ενώ πολλοί δηλώνουν ότι είναι Βορειοηπειρώτες προκειμένου να τύχουν ειδικής μεταχείρισης που ισχύει για τους ομογενείς. Απασχολούνται κυρίως στις γεωργικές καλλιέργειες, στην οικοδομή, στις βιοτεχνίες χωρίς ασφαλιστική κάλυψη ή οποιαδήποτε κοινωνική παροχή πολλοί από αυτούς, με χαμηλές αμοιβές. Αυτό τους καθιστά ιδιαίτερα ευάλωτους και εύκολα υφίστανται τις συνέπειες ενός κοινωνικού αποκλεισμού. Σ' αυτό συνηγορούν οι διακρίσεις που γνωρίζουν στα πρακτικά ζητήματα της καθημερινής τους ζωής, όπως τα θέματα στέγασης, εκπαίδευσης, περίθαλψης. Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις της ελληνικής κοινωνίας απέναντι στην παρουσία των Αλβανών κάθε άλλο παρά θετικές είναι και σ' αυτό έχει συνηγορήσει και η αρνητική προβολή τους από τον Τύπο και τα ΜΜΕ. Για μια ολόκληρη δεκαετία το στερεότυπο του "κακού εγκληματία Αλβανού" κυριάρχησε στον Τύπο και την τηλεόραση. Η στάση της ελληνικής πολιτείας υπήρξε αρνητική πολλές φορές μέσα από τις επιχειρήσεις "σκούπα" και την παράνομη επαναπροώθησή τους, η οποία δεν παρουσίασε και ουσιαστικά αποτελέσματα. Κατασταλτικό χαρακτήρα άλλωστε είχε και η γραμμή της μεταναστευτικής πολιτικής τα πρώτα χρόνια της μεγάλης μεταναστευτικής ροής. Μέχρι το 1998 που ξεκίνησε το πρώτο πρόγραμμα νομιμοποίησης των παράνομων μεταναστών, η Ελλάδα δεν φάνηκε ότι ήθελε να αναγνωρίσει επίσημα το γεγονός της παραμονής και της εργασίας τους στη χώρα. Οι γυναίκες που ήρθαν από την Αλβανία ως μετανάστριες ήταν κυρίως παράνομες και αυτό υπήρξε κυρίαρχο στοιχείο στη διαμόρφωση της εξέλιξής τους στη χώρα υποδοχής. Τις κατέστησε ιδιαίτερα ευάλωτες στην κάθε είδους εκμετάλλευση από την πλευρά των εργοδοτών τους. Οι γυναίκες αυτές, όπως και πολλές άλλες γυναίκες

προερχόμενες από τις χώρες της Ανατολής Ευρώπης, είχαν ένα ικανοποιητικό εκπαιδευτικό επίπεδο -πολλές φορές σύμφωνα με επίσημα στοιχεία είχαν ολοκληρώσει τη τριτοβάθμια εκπαίδευση- το οποίο όμως πρακτικά ακυρώθηκε αφού η μόνη πρόσβαση που είχαν στην αγορά εργασίας, εξαιτίας του παράνομου χαρακτήρα εισόδου και παραμονής στη χώρα, ήταν σε κακοπληρωμένες θέσεις του πρωτογενή τομέα και του τομέα υπηρεσιών. Οι Αλβανίδες, εξετάζοντας τα στοιχεία που αφορούν την οικογενειακή τους κατάσταση, είναι η μόνη εθνική ομάδα η οποία παρουσιάζεται με το μεγαλύτερο ποσοστό εγγάμων γυναικών σε σχέση με άλλες εθνικές ομάδες μεταναστριών από τις πρώην ανατολικές χώρες⁴².

Η ηλικιακή τους κατάσταση είναι κατά κύριο λόγο νεαρές, κάτω των 30 ετών, χαρακτηριστικό στοιχείο άλλωστε και όλων των μεταναστριών. Οι περισσότερες βρίσκονται σε παραγωγική και αναπαραγωγική ηλικία. Είναι γυναίκες που προσδοκούν στη βελτίωση του βιοτικού τους επιπέδου, μέσα από την παραμονή και την εργασία στην Ελλάδα και στην αποταμίευση, που αποτελεί τον κυρίαρχο στόχο της μεταναστευτικής διαδικασίας.

Πολλές γυναίκες όμως, προερχόμενες από την Αλβανία, όπως και από άλλες χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, έχουν γίνει θύματα της διεθνικής σωματεμπορίας (trafficking). Ως trafficking ορίζεται σύμφωνα με το Πρωτόκολλο Ηνωμένων Εθνών η στρατολόγηση, μεταφορά, υπόθαλψη ή αποδοχή προσώπων, που γίνεται με απειλή ή άσκηση βίας ή άλλες μορφές εξαναγκασμού, απαγωγής, απάτης ή κατάχρησης εξουσίας ή εκμετάλλευση μιας ιδιαίτερα τρωτής θέσης, με σκοπό την επίτευξη συναίνεσης των προσώπων αυτών στην εκμετάλλευσή τους από ένα άλλο πρόσωπο. Στον όρο εκμετάλλευση περιλαμβάνεται τουλάχιστον η εκμετάλλευση της πορνείας άλλων, η αναγκαστική εργασία, η δουλεία και οι παρεμφερείς πρακτικές και η

⁴² Ναζάκης Χ. - Χλέτσος Μιχάλης (επιμ.), *Μετανάστες και Μετανάστευση*, Εκδόσεις Πατάκη, 2001.

αφαίρεση οργάνων. Η διακίνηση και εμπορία είναι δηλαδή όρος ευρύτερος της διακίνησης γυναικών με σκοπό τη σεξουαλική εκμετάλλευση. Η σχέση που υπάρχει ανάμεσα τη διεθνική σωματεμπορία και τη μετανάστευση είναι στενή. Η μετανάστευση και η μετακίνηση γυναικείων πληθυσμών, σε συνδυασμό με τις προσπάθειες των κυβερνήσεων για καταστολή της μετανάστευσης και μετακίνησης με πολιτικές απαγόρευσης, τοποθετούν τις γυναίκες σε καταστάσεις που είτε μένουν απροστάτευτες είτε μερικώς προστατευμένες από το νόμο. Αυτήν την πραγματικότητα εκμεταλλεύονται οι διεθνο-σωματέμποροι. Υπάρχει δηλαδή μια αιτιακή σχέση μεταξύ πολιτικών και νόμων για τη μετανάστευση και τη διεθνική σωματεμπορία. Επίσης οι αιτίες ανάμεσα στα δύο φαινόμενα, αυτό της γυναικείας μετανάστευσης και της διεθνικής σωματεμπορίας, είναι κοινές. Από τη μία η επιθυμία για μετανάστευση και οι οικονομικές και πρακτικές δυσκολίες για την έκδοση βίζας και από την άλλη η ανάγκη για βοήθεια που παρέχεται από άτομα που τελικά αποδεικνύονται διακινητές ή δουλέμποροι.

Πολλοί παράγοντες βέβαια συνηγορούν στο να πέσει μια γυναίκα θύμα διεθνικής σωματεμπορίας. Ανάμεσα σ' αυτούς είναι η έλλειψη πόρων για εξασφάλιση ασφαλούς και νόμιμης μετακίνησης (διαβατήριο, βίζα, εισιτήρια) έλλειψη επαφών και στήριξης στο εξωτερικό, λάθος πληροφόρηση για ευκαιρίες εργασίας στη χώρα υποδοχής.

Υπάρχουν βέβαια και περιπτώσεις που η ίδια η οικογένεια παραδίδει στο σωματέμπορα το κορίτσι ή τη γυναίκα προκειμένου να εργασθεί και να αποπληρωθούν τα χρέη της. Άλλωστε πολλές Αλβανίδες στην Ελλάδα έγιναν αντικείμενο σεξουαλικής εκμετάλλευσης και υποβλήθηκαν σε καταναγκαστική πορνεία από ισχυρά κυκλώματα ομοεθνών τους, που στα μέσα της δεκαετίας του

1990 ήλεγχαν μαζί με τα κυκλώματα της ρώσικης μαφίας το σύνολο σχεδόν της διακίνησης και εμπορίας γυναικών, με στόχο την προώθησή τους στην πορνεία.

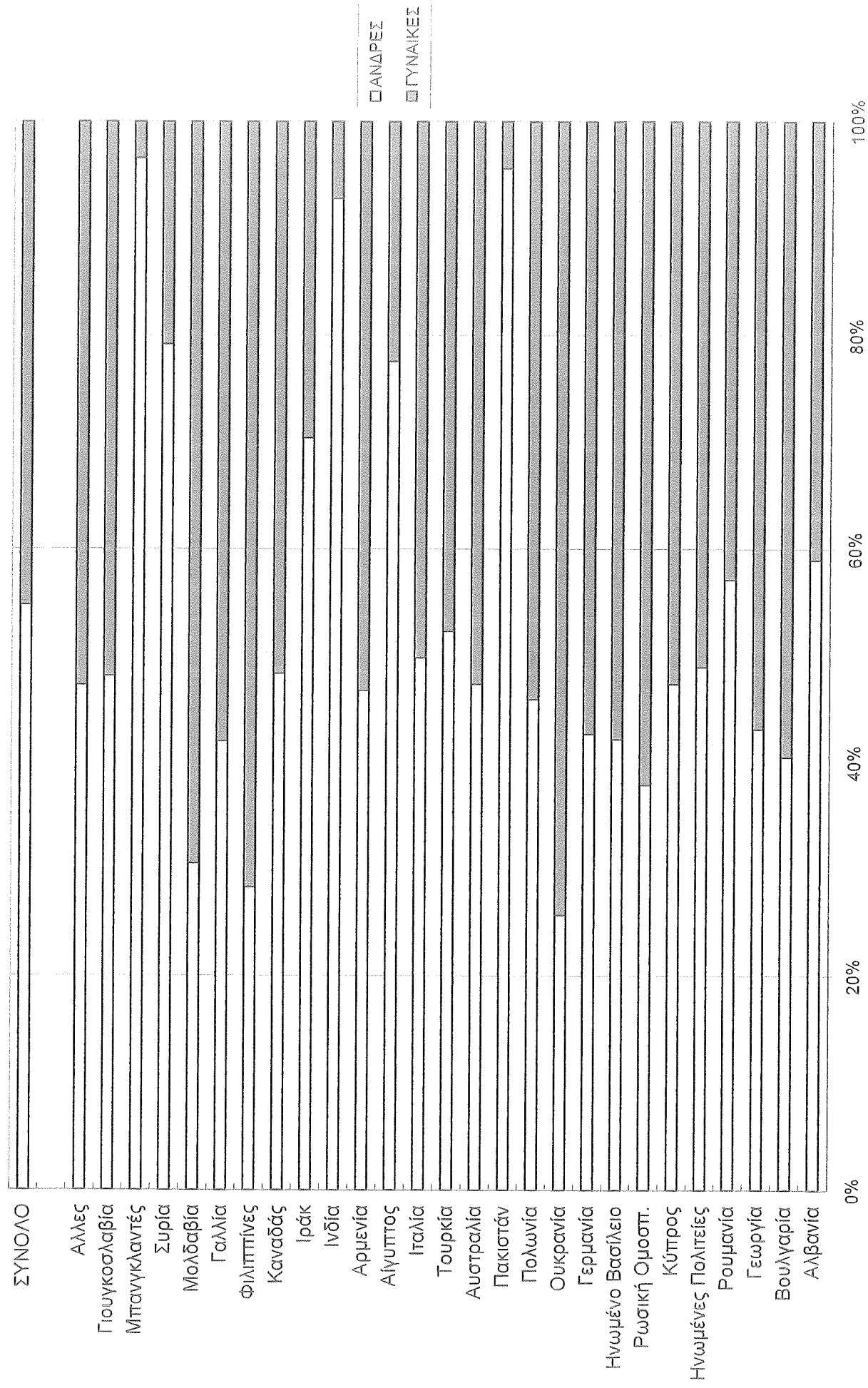
Αυτό το στοιχείο, της σεξουαλικής εκμετάλλευσης, υπήρξε μοναδικό στην ιστορία της γυναικείας μετανάστευσης αφού τίποτα δεν οδηγεί στην υπόθεση ότι συνέβαινε και στο παρελθόν, στη διάρκεια της μαζικής μετανάστευσης την μεταπολεμική περίοδο από τις χώρες του Μεσογειακού Νότου στις αναπτυγμένες βιομηχανικά χώρες του Βορρά. Αυτό οδηγεί στην υπόθεση ότι ο χαρακτήρας της μετανάστευσης, νόμιμος ή παράνομος, προσδιορίζει τη μεταναστευτική διαδικασία στο σύνολό της, δηλαδή το πώς θα εισέλθει, θα εργαστεί και θα ενταχθεί τελικά ο μετανάστης στη χώρα υποδοχής. Όλα τα παραπάνω βέβαια και σε συνδυασμό με τη μεταναστευτική πολιτική που εφαρμόζει κάθε χώρα τη δεδομένη χρονική στιγμή.

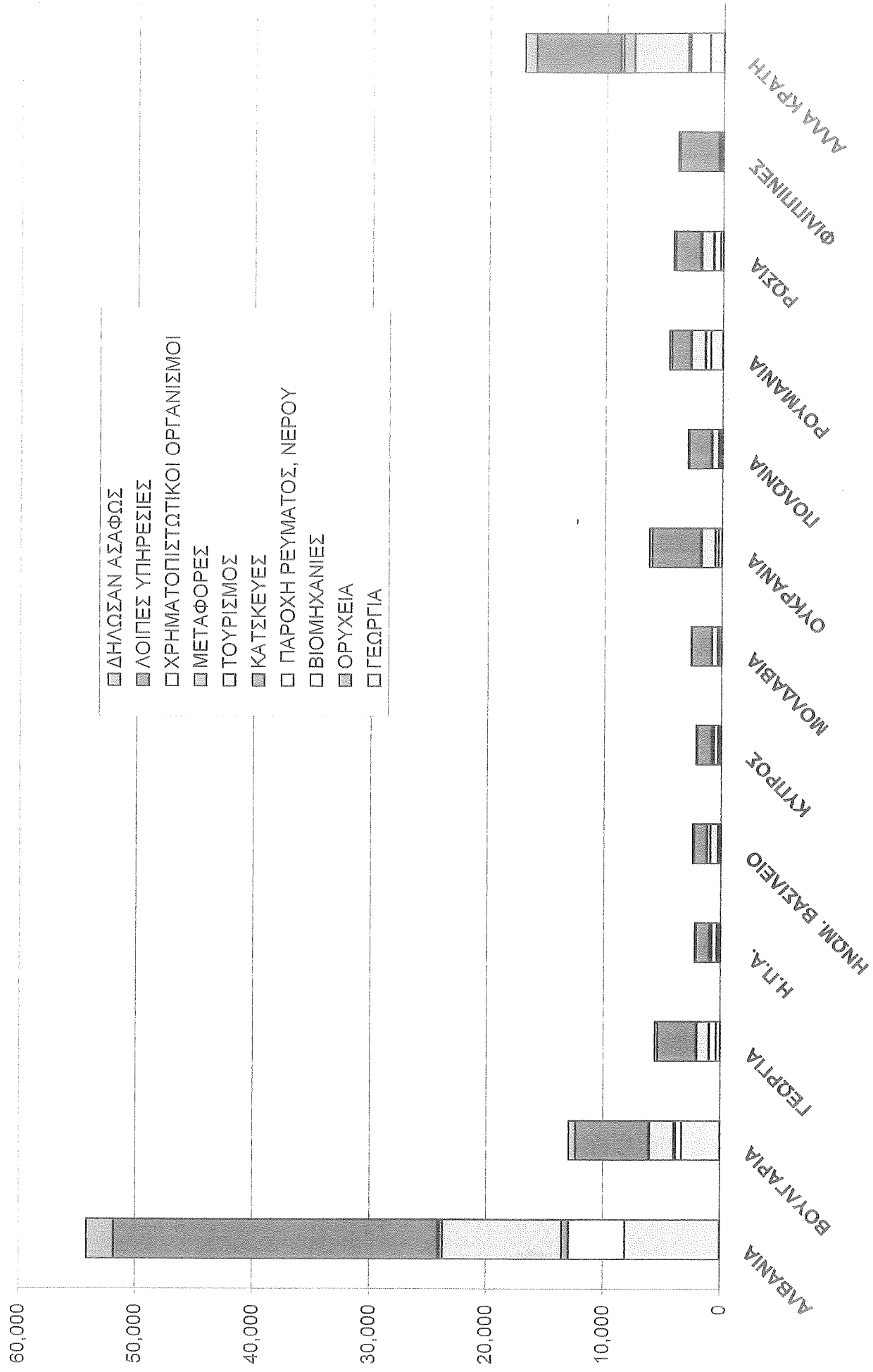
Στα σχήματα που ακολουθούν αποτυπώνεται καθαρά η γυναικεία συμμετοχή στις ομάδες των μεταναστών, π.χ. στο Σχήμα 3 σύμφωνα με την απογραφή του 2001 απεικονίζεται η αναλογία των δύο φύλων, άνδρες-γυναίκες, στις ομάδες μεταναστών. Εδώ οι Αλβανοί καλύπτουν το 40% της εθνικής τους ομάδας, στην οποία υπερτερούν οι άνδρες, κάτι το οποίο δεν συμβαίνει με άλλες εθνικές ομάδες, όπως π.χ. οι Ουκρανές, οι Μολδαβές και οι Φιλιππινέζες, που υπερεκπροσωπούνται στα ποσοστά της εθνικής τους ομάδας.

Σ' αντίθεση στο Σχήμα 16, που παρουσιάζεται η απασχόληση των γυναικών, παρατηρείται μια μαζική παρουσία του αλβανικού στοιχείου.

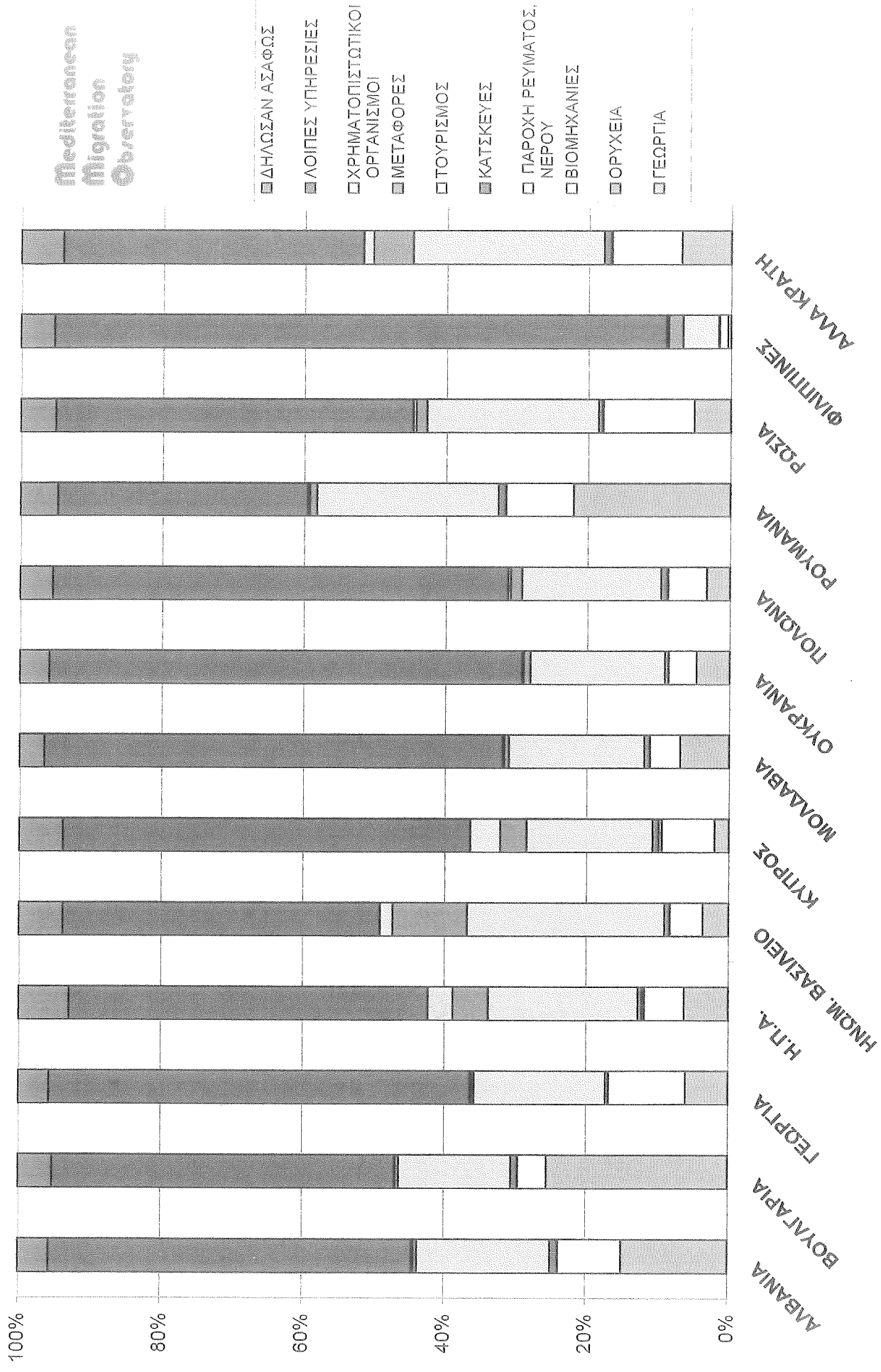
Στο Σχήμα 17 δίνονται τα ποσοστά απασχόλησης αλλοδαπών γυναικών στους διάφορους τομείς οικονομικής δραστηριότητας, με την κατηγορία "λοιπές υπηρεσίες" να κυριαρχεί σ' όλες τις εθνικές ομάδες. Αυτή η κατηγορία περιλαμβάνει την οικιακή απασχόληση.

ΣΧΗΜΑ 3: Αναλογία των δύο φύλων στις ομάδες μεταναστών, Απογραφή 2001

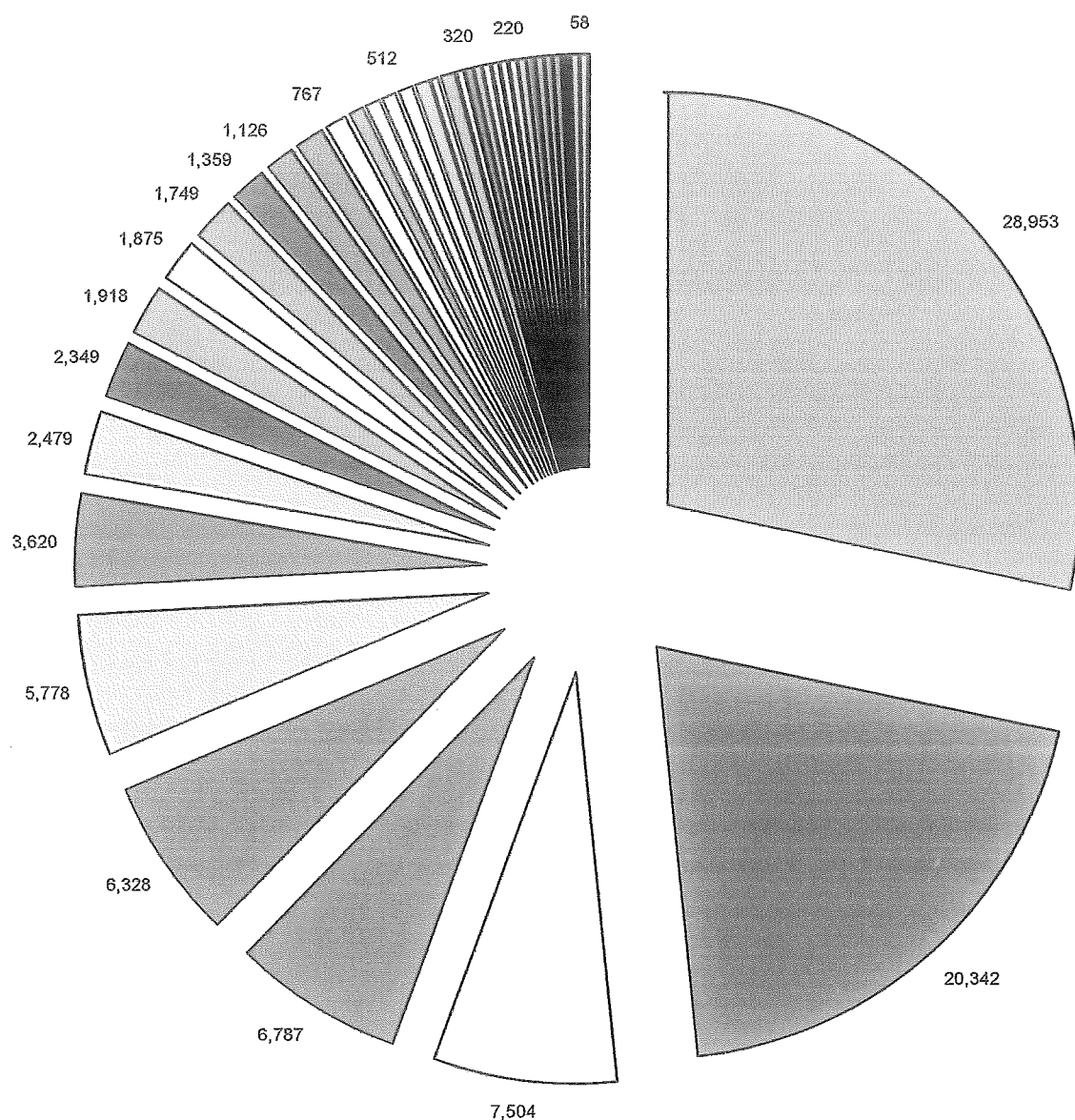

Medicare
Migration
Obviation

ΣΧΗΜΑ 21: Αλλοδαπές (γυναίκες) ασφαλισμένες στο ΙΚΑ ανά οικονομική δραστηριότητα, 2003

ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑ-ΕΣΤΙΑΤΟΡΙΑ	ΟΙΚΕΙΑΚΟΙ ΒΟΗΘΟΙ	ΑΓΝΩΣΤΗ
ΧΟΝΤΡΕΜΠΟΡΙΟ	Άλλες Επιχειρηματικές Δραστηριότητες	ΛΙΑΝΕΜΠΟΡΙΟ
ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΤΡΟΦΙΜΩΝ	ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΓΟΥΝΩΝ
ΥΓΕΙΑ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΣΦΑΛΙΣΗ	Άλλες Δραστηριότητες	ΤΑΞΙΔΙΩΤΙΚΑ ΓΡΑΦΕΙΑ
ΟΙΚΟΔ. ΕΡΓΑ	ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΣ-ΨΥΧΑΓΩΓΙΑ	ΚΑΤΑΣΚΕΥΕΣ
ΕΚΔΟΣΕΙΣ-ΗΧΟΓΡΑΦΗΣΕΙΣ	ΥΦΑΣΜΑΤΑ	ΚΑΥΣΙΜΑ, ΕΠΙΣΚΕΥΕΣ ΑΥΤΟΚΙΝΗΤΩΝ
ΓΕΩΡΓΙΑ	ΕΠΙΠΛΑ-ΑΛΛΑ	ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΜΕΤΑΛΛΩΝ
ΕΛΑΣΤΙΚΑ	ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΙΚΗ ΜΙΣΘΩΣΗ	ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΔΕΡΜΑΤΩΝ
ΚΤΗΜΑΤΟΜΕΣΙΤΙΚΑ ΓΡΑΦΕΙΑ	ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΧΗΜΙΚΩΝ	ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΟΡΓΑΝΩΣΕΩΝ
ΧΕΡΣΑΙΕΣ ΜΕΤΑΦΟΡΕΣ	ΤΑΧΥΔΡΟΜΕΙΟ	ΜΗ ΜΕΤΑΛΛΙΚΕΣ ΚΑΤΑΣΚΕΥΕΣ
ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΟΡΓΑΝΩΝ	ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗ	ΧΡΗΜΑΤΟΠΙΣΤΩΤΙΚΕΣ ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ
ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΧΑΡΤΟΥ	ΔΗΜ. ΔΙΟΙΚΗΣΗ - ΑΜΥΝΑ	ΕΡΕΥΝΑ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ
ΑΛΕΙΑ	ΕΝΔΙΑΜΕΣΟΙ ΧΡΗΜΑΤΟΠΙΣΤΩΤΙΚΟΙ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΙ	ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΟΙΚΕΙΑΚΩΝ ΣΥΣΚΕΥΩΝ
ΞΥΛΙΝΑ ΕΠΙΠΛΑ	ΘΑΛΑΣΣΙΕΣ ΜΕΤΑΦΟΡΕΣ	ΑΣΦΑΛΕΙΕΣ
ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΙΑΤΡΙΚΩΝ ΟΡΓΑΝΩΝ	ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΒΑΣΙΚΩΝ ΜΕΤΑΛΛΩΝ	ΠΡΟΙΟΝΤΑ ΜΕΤΑΦΟΡΩΝ
ΣΥΛΛΟΓΗ ΑΠΟΡΡΙΜΑΤΩΝ	ΠΡΟΙΟΝΤΑ ΤΗΛΕΟΡΑΣΗΣ-ΡΑΔΙΟ	ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΚΑΠΝΟΥ
ΟΡΥΧΕΙΑ	ΜΕΤΑΦΟΡΕΣ ΑΠΟ ΑΕΡΟΣ	ΑΥΤΟΚΙΝΗΤΟΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ
ΚΟΙΝΟΦΕΛΗΣ ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ	ΑΝΑΚΥΚΛΩΣΗ	ΠΑΡΑΓΩΓΗ Η/Υ
ΕΤΕΡΟΔΙΚΟΙ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΙ	ΔΙΥΛΙΣΗ ΠΕΤΡΕΛΑΙΟΥ	ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΝΕΡΟΥ
ΕΞΟΡΥΞΗ ΠΕΤΡΕΛΑΙΟΥ	ΔΑΣΟΚΟΜΙΑ	ΟΡΥΧΕΙΑ
ΟΡΥΧΕΙΑ		

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Α. Μετανάστευση και μεταναστευτική πολιτική - Τα ευρωπαϊκά μοντέλα

Ως μεταναστευτική πολιτική ορίζεται το σύνολο των μέτρων και των υιοθετημένων κοινωνικών πρακτικών -σύμφωνα με δύο αναγκαίους και συμπληρωματικούς άξονες, οι οποίοι:

α) ρυθμίζουν και ελέγχουν την είσοδο, τη διαμονή και την απασχόληση των μη πολιτών μιας συγκεκριμένης κοινωνίας, συμπεριλαμβανομένων των μέτρων για ενθάρρυνση, επιστροφή ή προσωρινή διαμονή και για την καταπολέμηση της λαθρομετανάστευσης,

β) αντιμετωπίζουν τους ήδη εγκατεστημένους μεταναστευτικούς πληθυσμούς σε εθνικό έδαφος. Με άλλα λόγια ο δεύτερος άξονας αποτελεί τον άξονα της καθαρής κοινωνικής πολιτικής που διακρίνεται στις επιμέρους εθνικές πολιτικές ένταξης και ενσωμάτωσης των μεταναστών, είτε αυτές αφορούν την εκπαιδευτική πολιτική, είτε τη στεγαστική, είτε τις πολιτικές της κοινωνικής ασφάλισης, υγείας και πρόνοιας, είτε τις πολιτικές απασχόλησης που εφαρμόζονται στους νόμιμους πληθυσμούς, οι οποίοι δεν διαθέτουν την εθνικότητα της χώρας στην οποία είναι εγκατεστημένοι⁴³.

Ο ορισμός αυτός είναι πολυδιάστατος και καταδεικνύει τη μεγάλη σημασία που έχει η άσκηση μεταναστευτικής πολιτικής τόσο για την εξωτερική επιβεβαίωση της εθνικής κυριαρχίας ενός κράτους όσο και για την εσωτερική συνοχή της εθνικής κοινωνίας. Ο πρώτος άξονας αντιστοιχεί στην καθαρή μεταναστευτική πολιτική μιας χώρας και έχει χαρακτήρα περισσότερο "κατασταλτικό", "αμυντικό" και "απωθητικό" ενώ ο δεύτερος άξονας αντιστοιχεί στις λεγόμενες "πολιτικές ένταξης και ενσωμάτωσης" και έχει κατ' αρχήν χαρακτήρα θετικό, προσπαθώντας να

⁴³ Schnapper, 1992, σελ. 29-30 στο ΙΝΕ/Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, *Μεταναστευτικές τάσεις και η Ευρωπαϊκή μεταναστευτική πολιτική*.

δημιουργήσει τις νομικές και τυπικές προϋποθέσεις σύγκλισης των μεταναστευτικών πληθυσμών με τους πολίτες μιας κοινωνίας.

Διαφέρουν όμως από χώρα σε χώρα, από ήπειρο σε ήπειρο και από καιρό σε καιρό, ανάλογα με τις παγκόσμιες και επιμέρους πολιτικοοικονομικές συνθήκες και ανάλογα με τις διακρατικές συμφωνίες, που κατά καιρούς συνάπτονται ανάμεσα σε δύο ή περισσότερες χώρες.

Από τις πολιτικές αφομοίωσης των Γάλλων που στιγματίσαν την αποικιοκρατική περίοδο, με κύριο στόχο την απόλυτη αφομοίωση των αποικιακών πληθυσμών ως "κατώτερων πολιτισμών" μέχρι τις πολιτικές απλής επαγγελματικής ένταξης των ξένων μεταναστών στη Γερμανία με κύριο στόχο τη διατήρηση των πολιτισμικών χαρακτηριστικών και την προσωρινότητα στη διαμονή, υπάρχει μια ποιοτική και χρονική απόσταση που αλλάζει τελείως το τοπίο⁴⁴.

Ανάμεσα σ' αυτά τα δύο μοντέλα υφίσταται το μοντέλο της ενσωμάτωσης που μεσολάβησε χρονικά ανάμεσα στα δυο και προσπαθεί να αμβλύνει τις αποτυχίες ή τις ανεπάρκειες. Σ' αυτό το μοντέλο, υπάρχει το συγκριτικό πλεονέκτημα μιας ολοκληρωμένης κοινωνικής συμμετοχής, που δεν περιορίζεται μόνο στον επαγγελματικό τομέα αλλά σε όλους τους ενεργούς τομείς της κοινωνικής δραστηριότητας, επιτρέπει όμως τη διατήρηση της πολιτισμικής ταυτότητας του ατόμου, στο μέτρο που δεν έρχεται σε σύγκρουση με θέματα δημόσιας τάξης.

Η διάκριση ανάμεσα σε πολιτικές ενσωμάτωσης και πολιτικές μη ενσωμάτωσης υπακούει στον ιδεότυπο των πολιτικών της Γαλλίας από τη μια και της Γερμανίας από την άλλη και φυσικά ότι συνεπάγεται αυτό.

Όσον αφορά στο γαλλικό μοντέλο συνεπάγεται νομιμοποίηση των μεταναστών, μόνιμη εγκατάσταση, ενθάρρυνση της οικογενειακής μετανάστευσης, εύκολη και

⁴⁴ Schnapper, 1992, σελ. 23 στο ΙΝΕ/Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, *Μεταναστευτικές τάσεις και η Ευρωπαϊκή μεταναστευτική πολιτική*.

γρήγορη πρόσβαση στην ιθαγένεια με βάση το δικαίωμα της διαμονής (*droit de sejour*) σε γαλλικό έδαφος και προβλέπει σκληρή καταπολέμηση της μετανάστευσης.

Το γερμανικό μοντέλο βρίσκει εφαρμογή με την οργανωμένη μετανάστευση που βασίζεται σε διακρατικές συμφωνίες, παρέχει ισχυρό πολιτικό άσυλο, προσωρινή εγκατάσταση και διαμονή με βάση τις συμβάσεις εργασίας, οικονομική μετανάστευση, που έχει όμως μεταλλαχθεί σε οικογενειακή, παρέχει δύσκολη πρόσβαση στην ιθαγένεια με βάση το δικαίωμα της συγγένειας και τους δεσμούς αίματος (*droit de sang*) ευρύτερη όμως και ενισχυμένη κοινωνική προστασία και συμμετοχή στις δημοτικές εκλογές σε πολλά *Lander*, υπό τον όρο της συμμετοχής στην αγορά εργασίας. Η περίπτωση της Γαλλίας αφορά μια παραδοσιακή χώρα μετανάστευσης με αποικιοκρατικό παρελθόν, που είχε πολύ ισχυρή εθνική συνείδηση και εθνικούς δεσμούς. Πρόκειται για μια χώρα που συγκροτήθηκε σε εθνική κοινωνία κάτω από μια συγκεντρωτική πανίσχυρη κεντρική εξουσία, ενσωματώνοντας πολλές και διαφορετικές εθνοτικές ομάδες (Βρετανούς, Αλσατούς, Βάσκους). Υπήρξαν μαζί με την Αγγλία οι δύο μεγαλύτερες αποικιοκρατικές παγκόσμιες δυνάμεις, που για δύο αιώνες εκμεταλλεύονταν οικονομικά τις πηγές πλούτου σε διάφορα μέρη της γης. Έρχεται σ' επαφή με ξένους πληθυσμούς με το τέλος της αποικιοκρατίας, στις αρχές της δεκαετίας του 1960 και ενσωματώνει μεγάλες ομάδες πληθυσμού, δίνοντας δικαίωμα παραμονής, εργασίας και απόκτησης της ιθαγένειας, σ' όλους τους ευάλωτους πληθυσμούς, που ήρθαν από τις πρώην αποικίες με ειδικά διατάγματα⁴⁵.

Σ' αντίθεση η Γερμανία, η οποία υπήρξε χώρα εισαγωγής ξένου εργατικού δυναμικού, ακολούθησε μια εντελώς διαφορετική αντιμετώπιση των ξένων πληθυσμών που βρισκόταν και εργαζόντουσαν στη χώρα. Θεμελιώνει το δικαίωμα της ιθαγένειας στο δικαίωμα της συγγένειας και τους δεσμούς αίματος (*droit de sang*). Η

⁴⁵ Schnapper, 1992, σελ. 65 στο ΙΝΕ/Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, *Μεταναστευτικές τάσεις και η Ευρωπαϊκή μεταναστευτική πολιτική*.

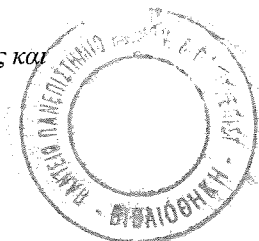
πρόσβαση σ' αυτή -την ιθαγένεια- γίνεται με ιδιαίτερα επαχθείς όρους και δεν είναι τυχαία η σύνδεσή της με την μεταναστευτική πολιτική της χώρας -γίνεται μόνο ύστερα από δεκάχρονη παραμονή στη χώρα, συνεχή και μόνιμη κατοικία, δυνατότητα συντήρησης, καλή ηθική στάση και συμπεριφορά, υιοθέτηση της γερμανικής γλώσσας και κουλτούρας, αποποίηση της ιθαγένειας του ξένου -στοιχεία εξαιρετικά δύσκολα και απαιτητικά για τον μετανάστη, που έρχεται ως προσωρινός εργάτης με συγκεκριμένη χρονική άδεια παραμονής και χαμηλές οικονομικές δυνατότητες. Αυτός που δεν διαθέτει "συγγένεια" με το γερμανικό αίμα δεν θεωρείται Γερμανός και δεν μπορεί να αποκτήσει γερμανική ιθαγένεια.

Η Γερμανία όμως τα τελευταία χρόνια άλλαξε τη στάση της, ύστερα από την ενοποίηση των δύο Γερμανιών και την αποτυχία των πολιτικών της μη ενσωμάτωσης, οι οποίες αποδείχτηκαν ατελέσφορες αφού οι μετανάστες παραμένουν εδώ και τρεις γενιές στο γερμανικό κράτος. Παρέχει πια υπηκοότητα και ιθαγένεια μετά από μικρότερη παραμονή στη χώρα, ιδιαίτερα στα παιδιά των μεταναστών που έχουν γεννηθεί στη Γερμανία, έχουν παρακολουθήσει γερμανικό σχολείο και έχουν αποποιηθεί τη δική τους ιθαγένεια. Έτσι οι πολιτικές των "gastarbaiter" μετατράπηκαν και μετονομάστηκαν από τις γερμανικές αρχές σε "πολιτικές συμπολιτών"⁴⁶.

Η ευρωπαϊκή μεταναστευτική πολιτική όμως, ως κοινωνική πολιτική, πρέπει να επιλύσει δύο βασικά προβλήματα στις μέρες μας, στο πλαίσιο των παγκοσμιοποιημένων κοινωνιών:

α) να αντιμετωπίσει μέσω της μετανάστευσης τις δημογραφικές εξελίξεις σχετικά με τη γήρανση και τη χαμηλή γονιμότητα των δυτικών πληθυσμών, το οποίο αποτελεί και πολιτικό επιχείρημα υπέρ της μετανάστευσης

⁴⁶ Schnapper, 1992, σελ. 77 στο ΙΝΕ/Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, *Μεταναστευτικές τάσεις και η Ευρωπαϊκή μεταναστευτική πολιτική*.

β) να αντιμετωπίσει την άνοδο των ακροδεξιών κομμάτων, που ιδεολογικά στήριζαν τη βάση τους πάνω στην ύπαρξη μεταναστών από τρίτες χώρες, την αυξανόμενη ξеноφοβία και το ρατσισμό, φαινόμενα με όξυνση την τελευταία πενταετία, που λειτουργεί ανασταλτικά στην ένταξη και την ενσωμάτωση των μεταναστών.

Β. Η ελληνική εμπειρία

Η Ελλάδα υπήρξε παραδοσιακή χώρα αποστολής μεταναστών, ιδιαίτερα στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα προς την Αμερική και την Αυστραλία και μεταπολεμικά προς τις χώρες της Δυτικής Ευρώπης, ιδιαίτερα τη Γερμανία και το Βέλγιο. Την τελευταία δεκαετία όπως και άλλες χώρες του ευρωπαϊκού Νότου, μετατράπηκε σε χώρα υποδοχής μεταναστών και πέρασμα για τους αιτούντες πολιτικό άσυλο. Η Ελλάδα δεν αντιμετώπισε ουδέτερα τις μεταναστευτικές μετακινήσεις. Κουβαλούσε μια κληρονομιά χαμένων πληθυσμών και της ελληνικής μετανάστευσης, που κατά τη δεκαετία του 1980 επέστρεψαν στη μητέρα πατρίδα. Αυτό έπαιξε καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση διαφορετικών απόψεων και αντιλήψεων για τους ξένους μετανάστες, σε σχέση με τους υπόλοιπους Ευρωπαίους. Στην αρχή τους αντιμετώπισε σαν δικά της παιδιά, παρότι δεν γνώριζαν τη γλώσσα και την ελληνική κοινωνία, αλλά η ένταση και η όξυνση του φαινομένου από το δεύτερο μισό της δεκαετίας του '90 οδήγησε στους πρώτους διαχωρισμούς. Οι παλινοστούντες ομογενείς, Βορειοηπειρώτες, Ελληνοπόντιοι, βαφτίστηκαν Έλληνες με ειδικές ρυθμίσεις που αφορούσαν μόνο αυτούς ενώ οι υπόλοιποι ήταν ξένοι. Υπήρξαν θετικά μέτρα και ενθάρρυνση για την επανένταξη των παλινοστούντων και παράλληλα ανοχή στην είσοδο των υπόλοιπων μεταναστευτικών πληθυσμών.

Μέχρι αυτή τη στιγμή δεν υπήρχε συγκεκριμένη μεταναστευτική πολιτική. Η επιστροφή των παλιννοστούντων για πρώτη φορά φέρνει αντιμέτωπη την ελληνική πολιτεία με ζητήματα ένταξης και αποκατάστασης. Άλλωστε μέχρι το 1991 το θεσμικό πλαίσιο που καθόριζε την πολιτική για τη μεταναστευτική εισροή καθοριζόταν από το Ν. 4310/1929, οποίος είχε δημιουργηθεί για να ρυθμίσει τον ερχομό των προσφύγων από τη Μικρά Ασία και τα ζητήματα ανταλλαγής πληθυσμού μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή και αδυνατούσε να ρυθμίσει το φαινόμενο της μετανάστευσης αλλοδαπών στην Ελλάδα⁴⁷.

Αυτό γίνεται αντιληπτό ήδη από τη δεκαετία του 1980 και έτσι το 1991 ψηφίζεται ο νέος νόμος (Ν. 1975/91) υπό το βάρος της υπογραφής διεθνών συμβάσεων. Αυτός ο νόμος είχε μια διπλή επιδίωξη: την αντιμετώπιση του φαινομένου της παράνομης μετανάστευσης και την προσαρμογή των εθνικών πολιτικών στη μεταναστευτική πολιτική των χωρών της Δυτικής Ευρώπης.

Μ' αυτό το νόμο καθορίζονταν οι συνθήκες εισόδου και παραμονής στη χώρα αλλοδαπών, επιτρέποντας παράλληλα την απέλαση σ' όποιον δεν τηρούσε τις απαραίτητες νομικές προϋποθέσεις. Καθόριζε ζητήματα συνοριακού ελέγχου, εργασίας και εξόδου αλλοδαπών καθώς και ζητήματα σχετικά με τις διαδικασίες απέλασης και παροχής ασύλου. Κύριος ρυθμιστής των ζητημάτων της μεταναστευτικής πολιτικής υπήρξε το Υπουργείο Δημόσιας Τάξης, παρότι αρχικά είχε σχεδιαστεί η συμμετοχή και συνεργασία διαφόρων Υπουργείων, της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και Δημοσίων Οργανισμών⁴⁸.

Σύμφωνα μ' αυτό το νόμο η χορήγηση άδειας παραμονής και εργασίας προϋπέθετε ύπαρξη συμβολαίου εργασίας μεταξύ εργοδότη και εργαζόμενου. Επέτρεπε τρίμηνη

⁴⁷ Schnapper, 1992, σελ. 93 στο ΙΝΕ/Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, *Μεταναστευτικές τάσεις και η Ευρωπαϊκή μεταναστευτική πολιτική*.

⁴⁸ Στο ίδιο σελ. 93.

παραμονή χωρίς άδεια και ύστερα απ' αυτή το Υπουργείο Δημόσιας Τάξης μπορούσε να δώσει άδεια παραμονής επίσης τριών (3) μηνών. Η άδεια ενός έτους μπορούσε να ανανεωθεί μέχρι πέντε (5) χρόνια και μετά απ' αυτό κάθε δύο (2) χρόνια. Ύστερα από δεκαπέντε (15) έτη παραμονής μπορούσε να υποβάλει αίτηση μόνιμης παραμονής. Τα παραπάνω στοιχεία παραπέμπουν στο γερμανικό μοντέλο μεταναστευτικής πολιτικής. Παρόλα αυτά στα μέσα της δεκαετίας του 1990 η ένταση του φαινομένου της παράνομης μετανάστευσης ώθησε την ελληνική κυβέρνηση, όπως και άλλες χώρες του μεσογειακού Νότου, στην απόφαση της νομιμοποίησης των παράνομων μεταναστών που βρίσκονταν ήδη στη χώρα και έτσι εφάρμοσε το πρόγραμμα το 1998, που έγινε γνωστό ως απόκτηση λευκής και πράσινης κάρτας.

Οι αλλοδαποί έπρεπε να προσφύγουν στα γραφεία του ΟΑΕΔ, όπου δίνοντας στοιχεία για το χρόνο διαμονής, για τη χώρα καταγωγής, την ηλικία και το μορφωτικό τους επίπεδο μπορούσε να αποκτήσει τη λευκή κάρτα, δηλαδή άδεια προσωρινής παραμονής αλλοδαπού, η οποία τους εξασφάλιζε νόμιμη παραμονή, προστασία των εξαρτημένων μελών από τυχόν απέλαση, ίσα δικαιώματα με τον έλληνα εργαζόμενο, σχετικά με την αμοιβή, την κοινωνική ασφάλιση, τους όρους και τις συνθήκες εργασίας και απασχόλησης. Στη συνέχεια οι κάτοχοι της λευκής κάρτας μπορούσαν, αν προσκόμιζαν κάποια επιπρόσθετα δικαιολογητικά που αφορούσαν στις φορολογικές και ασφαλιστικές τους υποχρεώσεις καθώς και στο εισόδημα, να αποκτήσουν την πράσινη κάρτα, η οποία ήταν κάρτα παραμονής περιορισμένης χρονικής διάρκειας, που κυμαινόταν από ένα (1) έως τρία (3) έτη. Σύμφωνα με τα στοιχεία του ΟΑΕΔ από τους 373.000 που υπέβαλλαν αίτηση για λευκή κάρτα μόνο οι 228.000 (61%) κατέθεσαν αίτηση χορήγησης της πράσινης κάρτας, από τις οποίες

εγκρίθηκαν οι 219.000⁴⁹. Οι πίνακες που ακολουθούν παρουσιάζουν στοιχεία για τους αλλοδαπούς, αλβανικής υπηκοότητας, την εθνική ομάδα που παρουσιάζεται στην εργασία, όπου έχουμε μια κατανομή ανά νομό, περιφέρεια και φύλο.

Με την πάροδο του χρόνου έγινε φανερή η ανάγκη για μια νέα μεταναστευτική πολιτική, η οποία θα ξέφευγε από τη λογική της αστυνόμευσης και θα αντιμετώπιζε το φαινόμενο της μετανάστευσης με μια σφαιρική και πιο σύγχρονη αντίληψη για το ρόλο των μεταναστών στην ελληνική οικονομία και κοινωνία. Όλα αυτά αποτυπώνονται στο νέο Νόμο του 2001 (Ν. 2910/2001) όπου υπάρχουν καινούριες ρυθμίσεις σχετικά με τη μετανάστευση, που αφορούν στη μακροχρόνια παραμονή και την πολιτογράφηση των αλλοδαπών, στους εξωτερικούς και εσωτερικούς ελέγχους και στην πρόσκληση των αλλοδαπών για απασχόληση. Ο νέος αυτός νόμος παρουσιάζει κάποιες καινοτομίες σε σχέση με τον προηγούμενο και αφορά σε θεσμικό επίπεδο τη δημιουργία Κέντρων μελέτης της μετανάστευσης, το οποίο θα εποπτεύεται από το Υπουργείο Εσωτερικών ενώ το συγκεκριμένο Υπουργείο είναι πια ο κύριος ρυθμιστής που αφορούν σε ζητήματα μεταναστευτικής πολιτικής. Έτσι παραμερίζεται ο κατασταλτικός χαρακτήρας του Υπουργείου Δημοσίας Τάξης. Επιπροσθέτως μειώνει το χρόνο παραμονής που κρίνεται αναγκαίος για το δικαίωμα πολιτογράφησης και την απόκτηση ιθαγένειας, από δεκαπέντε (15) έτη σε δέκα (10) νόμιμης παραμονής ενώ παράλληλα παρέχει το αυτοτελές δικαίωμα παραμονής για τα άτομα που έχουν γίνει δεκτά για λόγους οικογενειακής συνένωσης⁵⁰.

⁴⁹ Εθνικό Ινστιτούτο Εργασίας, Καβουνίδου Τζένη, *Χαρακτηριστικά μεταναστών – Το ελληνικό πρόγραμμα νομιμοποίησης*, σελ. 31, Εκδόσεις Σάκουλας/ΙΝΕ Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ στο *Μεταναστευτικές τάσεις και η Ευρωπαϊκή Μεταναστευτική Πολιτική*, σελ. 101.

⁵⁰ ΙΝΕ Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ στο *Μεταναστευτικές τάσεις και η Ευρωπαϊκή Μεταναστευτική Πολιτική*, σελ. 101.

ΠΙΝΑΚΑΣ Π.5.1

ΑΛΒΑΝΙΚΗ ΥΠΗΚΟΟΤΗΤΑ: ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΑΝΑ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΚΑΙ ΦΥΛΟ

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	ΣΥΝΟΛΟ	% ΣΤΟ ΣΥΝΟΛΟ ΤΗΣ ΥΠΗΚΟΟΤΗΤΑΣ	ΑΝΔΡΕΣ	% ΣΤΟ ΣΥΝΟΛΟ ΤΩΝ ΑΝΔΡΩΝ ΤΗΣ ΥΠΗΚΟΟΤΗΤΑΣ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ	% ΣΤΟ ΣΥΝΟΛΟ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΤΗΣ ΥΠΗΚΟΟΤΗΤΑΣ	ΔΕΝ ΔΗΛΩΣΑΝ ΦΥΛΟ
ΑΤΤΙΚΗΣ	47.009	35,7%	37.993	34,0%	7.008	42,6%	2.008
ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ	18.584	14,1%	16.464	14,7%	1.737	10,5%	383
ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ							
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ	11.509	8,7%	10.196	9,1%	1.192	7,2%	121
ΕΛΛΑΔΟΠΟΝΝΗΣΟΥ	10.505	8,0%	8.868	7,9%	1.321	8,0%	316
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ	9.098	6,9%	7.992	7,2%	1.023	6,2%	83
ΑΙΟΛΙΑΣ	9.093	6,9%	8.031	7,2%	978	5,9%	84
ΙΟΝΙΑΣ	7.762	5,9%	6.409	5,7%	1.267	7,7%	86
ΑΤΤΙΚΗΣ	4.680	3,6%	4.176	3,7%	379	2,3%	125
ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ							
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ	3.337	2,5%	2.925	2,6%	377	2,3%	35
ΕΛΛΑΔΟΠΟΝΝΗΣΟΥ –	3.235	2,5%	3.010	2,7%	204	1,2%	21
ΑΙΟΛΙΑΣ							
ΙΟΝΙΑΣ	2.562	1,9%	2.245	2,0%	288	1,7%	29
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ	2.162	1,6%	1.818	1,6%	322	2,0%	22
ΑΙΟΛΙΑΣ	2.038	1,5%	1.494	1,3%	371	2,3%	173
ΑΙΟΛΙΑΣ	19	0,0%	9	0,0%	3	0,0%	7
ΑΙΟΛΙΑΣ							
ΣΥΝΟΛΟ	131.593	100,00	111.630	100,00%	16.470	100,00%	3.493

ΠΙΝΑΚΑΣ Α.8.1

ΑΛΒΑΝΙΚΗ ΥΠΗΚΟΟΤΗΤΑ: ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΑΝΑ ΝΟΜΟ ΚΑΙ ΦΥΛΟ

ΝΟΜΟΣ	ΣΥΝΟΛΟ	% ΣΤΟ ΣΥΝΟΛΟ ΤΗΣ ΥΠΗΚΟΟΤΗΤΑΣ	ΑΝΔΡΕΣ	% ΣΤΟ ΣΥΝΟΛΟ ΤΩΝ ΑΝΔΡΩΝ ΤΗΣ ΥΠΗΚΟΟΤΗΤΑΣ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ	% ΣΤΟ ΣΥΝΟΛΟ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΤΗΣ ΥΠΗΚΟΟΤΗΤΑΣ	ΔΕΝ ΔΗΛΩΣΑΝ ΦΥΛΟ
ΕΡΕΥΧΗ	73.610	30,5%	51.250	26,2%	20.380	49,7%	1.980
ΩΤΕΥΟΥΣΑΣ							
ΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	19.807	8,2%	15.690	8,0%	3.621	8,8%	496
ΙΟΛΟΠΟ	12.960	5,4%	10.535	5,4%	1.915	4,7%	510
ΤΙΚΗΣ							
ΡΙΣΑΣ	8.431	3,5%	7.672	3,9%	644	1,6%	115
ΕΛΛΑΣ	6.809	2,8%	6.370	3,3%	344	0,8%	95
ΘΙΩΤΙΑΣ	6.754	2,8%	6.065	3,1%	617	1,5%	72
ΑΙΑΣ	6.674	2,8%	5.626	2,9%	933	2,3%	115
ΙΑΘΙΑΣ	6.560	2,7%	6.049	3,1%	365	0,9%	146
ΑΓΝΗΣΙΑΣ	5.830	2,4%	4.906	2,5%	856	2,1%	68
ΙΩΤΙΑΣ	5.639	2,3%	4.924	2,5%	592	1,4%	123
ΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙ	5.094	2,1%	4.686	2,4%	321	0,8%	87
ΟΡΙΝΘΙΑΣ	4.803	2,0%	4.029	2,1%	720	1,8%	54
ΑΕΙΑΣ	4.549	1,9%	3.944	2,0%	570	1,4%	35
ΑΚΑΛΕΙΟΥ	4.403	1,8%	3.599	1,8%	688	1,7%	116
ΑΚΙΑΙΚΗΣ	4.018	1,7%	3.523	1,8%	427	1,0%	68
ΕΡΙΑΣ	3.991	1,7%	3.423	1,8%	384	0,9%	184
ΒΟΙΑΣ	3.889	1,6%	3.285	1,7%	573	1,4%	31

ΠΙΝΑΚΑΣ Α.5.1

ΑΛΒΑΝΙΚΗ ΥΠΗΚΟΟΤΗΤΑ: ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΑΝΑ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΚΑΙ ΦΥΛΟ

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	ΣΥΝΟΛΟ	% ΣΤΟ ΣΥΝΟΛΟ ΤΗΣ ΥΠΗΚΟΟΤΗΤΑΣ	ΑΝΔΡΕΣ	% ΣΤΟ ΣΥΝΟΛΟ ΤΩΝ ΑΝΔΡΩΝ ΤΗΣ ΥΠΗΚΟΟΤΗΤΑΣ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ	% ΣΤΟ ΣΥΝΟΛΟ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΤΗΣ ΥΠΗΚΟΟΤΗΤΑΣ	ΔΕΝ ΔΗΛΩΣΑΝ ΦΥΛΟ
ΑΤΤΙΚΗΣ	86.570	35,8%	61.785	31,6%	22.295	54,3%	2.490
ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	44.837	18,6%	38.482	19,7%	5.274	12,9%	1.081
ΕΣΣΑΛΙΑΣ	20.171	8,4%	18.099	9,3%	1.825	4,4%	247
ΠΕΡΕΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ	17.331	7,2%	15.192	7,8%	1.907	4,6%	232
ΑΤΤΙΚΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ	16.317	6,8%	14.256	7,3%	1.824	4,4%	237
ΕΛΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ	13.433	5,6%	11.365	5,8%	1.748	4,3%	320
ΑΡΧΙΔΗΣ	10.393	4,3%	8.308	4,3%	1.837	4,5%	248
ΑΤΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	8.685	3,6%	7.861	4,0%	729	1,8%	95
Ν. ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ – ΘΡΑΚΗΣ	5.411	2,2%	4.994	2,6%	382	0,9%	35
ΝΙΩΝ ΝΗΣΩΝ	5.316	2,2%	4.406	2,3%	860	2,1%	50
ΔΩΤΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ	5.203	2,2%	3.854	2,0%	1.273	3,1%	76
ΑΙΤΙΟΥ	5.154	2,1%	4.430	2,3%	610	1,5%	114
ΔΩΤΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ	2.736	1,1%	2.227	1,1%	460	1,1%	49
ΑΙΤΗΣ	4	0,0%	3	0,0%	1	0,0%	
ΑΝΗΡΟΦΟΡΙΑ							
ΣΥΝΟΛΟ	241.561	100,0%	95.262	100,00%	41.025	100,00%	5.274

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η παραπάνω εργασία που αφορά στη μετανάστευση, ως φαινόμενο και διαδικασία, κάνει λόγο, βασισμένη στις θεωρητικές προσεγγίσεις του φαινομένου -νεοκλασική, μαρξιστική-λενινιστική, κοινωνιολογική- για τα αίτια και τις συνέπειες της μετανάστευσης.

Εστιάζει το ενδιαφέρον της στο φαινόμενο της γυναικείας μετανάστευσης, όπως αυτό παρουσιάζεται και αναλύεται μέσα από το υπόδειγμα δύο περιπτώσεων: αυτό των Ελληνίδων που μετανάστευσαν στη Δυτική Γερμανία τη δεκαετία του 1960 και αυτό των γυναικών από την Αλβανία που ήρθαν στην Ελλάδα τη δεκαετία του 1990.

Σκιαγραφώντας το προφίλ τους δίνει τα χαρακτηριστικά της κάθε ομάδας.

Στην πρώτη περίπτωση αφορά σε γυναίκες που προέρχονταν από αγροτικές περιοχές, κατά κύριο λόγο, χαμηλού κοινωνικοοικονομικού επιπέδου και οι οποίες είχαν περάσει και ίσως όχι ολοκληρώσει την πρώτη βαθμίδα της εκπαίδευσης.

Επρόκειτο για γυναίκες ηλικίας 23-25 ετών, οι οποίες για πρώτη φορά έρχονταν σ' επαφή με τη μορφή της μισθωτής, εξαρτημένης εργασίας και ήταν συνήθως έγγαμες. Ακολουθούσαν τους συζύγους τους στο εξωτερικό για εργασία, στα πλαίσια πολλές φορές της οικογενειακής συνένωσης και μέσα από διμερείς κρατικές συμφωνίες, οι οποίες όριζαν ρητά τον τόπο και τη διάρκεια παραμονής και εργασίας, τις αμοιβές, τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους απέναντι στην επιχείρηση και το κράτος.

Στη δεύτερη περίπτωση έχουμε γυναίκες που ήρθαν από την Αλβανία τη δεκαετία του 1990 στην Ελλάδα, νεαρής ηλικίας, έως 30 ετών και όχι απαραίτητα προερχόμενες από αγροτικές περιοχές.

Σύμφωνα με στοιχεία που έχουμε από τη διαδικασία νομιμοποίησης που έγινε το 1998 για την έκδοση λευκής και πράσινης κάρτας προσωρινής παραμονής στις υπηρεσίες του ΟΑΕΔ, οι Αλβανίδες είχαν ολοκληρώσει τη δευτεροβάθμια

εκπαίδευσή τους και πολλές ήταν και κάτοχοι κάποιου πανεπιστημιακού τίτλου, πολλές φορές σε ποσοστό μεγαλύτερο των ανδρών ομοεθνών τους.

Πολλές μετακινήθηκαν αυτόνομα, σχεδόν πάντοτε παράνομα, χωρίς βίζα, άδεια εισόδου, παραμονής και εργασίας. Υπήρχε όμως και ένα μεγάλο ποσοστό το οποίο ήρθε για οικογενειακούς λόγους, ποσοστό επίσης πολύ μεγαλύτερο από άλλες εθνικότητες.

Σύμφωνα με όλα τα στοιχεία που έχουμε οι Αλβανίδες στην Ελλάδα διοχετεύθηκαν σ' όλη την περιφέρεια και όχι επιλεκτικά σε κάποιες περιοχές, όπως όλοι οι παράνομοι μετανάστες απορροφήθηκαν στην παραοικονομία, κυρίως σε κατ' οίκον απασχόληση, φύλαξη και φροντίδα κατοίκων και ηλικιωμένων προσώπων.

Απασχολούνται με πενιχρές αμοιβές, δίχως καμία ασφάλιση και κάθε είδους κοινωνική παροχή. Αυτό το διαπιστώνει κανείς εύκολα αν συγκρίνει τις άδειες παραμονής των αλλοδαπών γυναικών (Αλβανίδες) και το ποσοστό των γυναικών (Αλβανίδων) που είναι ασφαλισμένες στο ΙΚΑ.

Σύμφωνα με τα παραπάνω το συμπέρασμα που εξάγεται είναι ότι ο χαρακτήρας της μετανάστευσης, νόμιμος ή παράνομος, είναι αυτός που προσδιόρισε και προσδιορίζει την πορεία και την εξέλιξη των μεταναστών στη χώρα υποδοχής. Ενώ δηλαδή στην περίπτωση των Ελληνίδων έχουμε άτομα που μετακινούνται νόμιμα στο πλαίσιο διμερών κρατικών συμφωνιών και γνωρίζουν εκ των προτέρων τον τόπο και χρόνο εργασίας και παραμονής, στην περίπτωση των Αλβανίδων ο παράνομος χαρακτήρας της μετακίνησής τους εμποδίζει την ομαλή ένταξη και εξέλιξή τους στη χώρα υποδοχής. Ενώ οι Ελληνίδες εντάχθηκαν νόμιμα στην επίσημη οικονομία της Γερμανίας, απασχολήθηκαν σε εργοστάσια, βιοτεχνίες, υπηρεσίες καθαριότητας με αμοιβές και αποζημιώσεις εργασίας και ασθένειας, όμοιες μ' αυτές του γηγενούς εργατικού πληθυσμού, οι Αλβανίδες εντάχθηκαν στην παραοικονομία, με χαμηλές

αμοιβές και χωρίς ασφάλιση και κοινωνικές παροχές. Άλλωστε ο παράνομος χαρακτήρας της μετανάστευσής τους, τους στερεί κάθε δυνατότητα και δικαίωμα διεκδίκησης αύξησης της αμοιβής τους και των κοινωνικών παροχών τους. Γίνονται εξαιρετικά ευάλωτες σε κάθε είδους εκμετάλλευση και εδώ πρέπει να αποδώσουμε και το φαινόμενο της εξαναγκαστικής πορνείας. Πρόκειται για ένα φαινόμενο που γνώρισε μεγάλη έξαρση στη χώρα μας, με θύματα αλλοδαπές γυναίκες από τις Βαλκανικές χώρες και τις Δημοκρατίες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης. Το φαινόμενο της εξαναγκαστικής πορνείας και αυτό της γυναικείας μετανάστευσης συνδέονται με μια άμεση αιτιακή σχέση. Επιπροσθέτως, οι Ελληνίδες που μετανάστευσαν στη Γερμανία απασχολήθηκαν σε εργασίες χαμηλού κύρους, δίχως καμία προοπτική εξέλιξης, εξαιτίας της έλλειψης εκπαίδευσης και εξειδίκευσης ενώ στην περίπτωση των Αλβανίδων συναντούμε γυναίκες οι οποίες έχουν πολλές φορές υψηλό μορφωτικό επίπεδο εντούτοις απασχολούνται σε χαμηλού κύρους εργασίες, είτε γιατί τα προσόντα τους ακυρώθηκαν στη νέα οικονομική πραγματικότητα που βρέθηκαν αλλά κυρίως γιατί ο παράνομος χαρακτήρας της εισόδου και της παραμονής τους στην Ελλάδα προσδιόρισαν την ένταξή τους στο κοινωνικό και οικονομικό ιστό της χώρας, όπως αυτό αποτυπώνεται στην καθημερινότητά τους.

Τέλος παρουσιάζεται και η μεταναστευτική πολιτική της Ευρώπης, μέσα από το υπόδειγμα δύο ευρωπαϊκών χωρών που έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στα μεταπολεμικά μεταναστευτικά ρεύματα, αυτό της Γαλλίας, χώρας αποικιοκρατικής, με παράδοση στη μετανάστευση, που εφάρμοσε το "μοντέλο της αφομοίωσης" των μεταναστευτικών της πληθυσμών και αυτό της Γερμανίας, χώρας που έπαιξε κυρίαρχο ρόλο στην υποδοχή μεταναστευτικού πληθυσμού, μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και εφάρμοσε το μοντέλο "των φιλοξενούμενων εργατών". Τα δύο αυτά διαφορετικά μοντέλα αντίληψης και διαχείρισης των μεταναστευτικών πληθυσμών

είχαν και ελλείψεις και δεν υπήρξαν και απολύτως επιτυχή στην εφαρμογή τους και αυτό αποδεικνύεται με τη διαρκή αναζήτηση στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Ένωσης, μιας κοινής Ευρωπαϊκής Μεταναστευτικής Πολιτικής, που θα είναι προσαρμοσμένη στη νέα πραγματικότητα, οικονομική και κοινωνική, όπως αυτή διαμορφώνεται τα τελευταία χρόνια στην Ευρωπαϊκή ήπειρο.

Η Ελλάδα τέλος, από χώρα αποστολής μεταναστών μετατρέπεται την προηγούμενη δεκαετία σε χώρα υποδοχής μεταναστών. Αυτό το γεγονός προκάλεσε μια πρωτόγνωρη κατάσταση στο εσωτερικό της χώρας και την έφερε αντιμέτωπη με μια άλλη πραγματικότητα. Δίχως προηγούμενη εμπειρία και ξεκάθαρη μεταναστευτική πολιτική, κλήθηκε να εφαρμόσει νόμους που θα όριζαν την είσοδο και την παραμονή, την άδεια εργασίας στη χώρα αλλοδαπών μεταναστών, σύμφωνα όμως με τις κοινοτικές οδηγίες, τις Διεθνείς Συμβάσεις για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα που είχε ήδη συνυπογράψει με τους εταίρους μας στην Ευρωπαϊκή Ένωση αλλά και παράλληλα να διαφυλάξει τα εθνικά της συμφέροντα. Η μεταναστευτική πολιτική μιας χώρας, όπως χαράσσεται και εφαρμόζεται, καθορίζει αποφασιστικά την πορεία και την εξέλιξη των μεταναστών στη χώρα υποδοχής.

Η επιθυμία για μια καλύτερη ζωή είναι δεδομένη και αφορά όλους τους μετανάστες αλλά αυτό εξαρτάται και από τις επίσημες πολιτικές των κρατών υποδοχής και όπως αυτές διαμορφώνονται κάθε φορά, μέσα από τις οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές συγκυρίες.

Στα χρόνια της παγκοσμιοποίησης στην αγορά εργασίας, τα προϊόντα και τα κεφάλαια μετακινούνται με ασύλληπτη ευκολία ενώ η μετακίνηση των ανθρώπων συναντά τείχη και δυσκολίες ανυπέρβλητες για την ανθρώπινη ζωή και αξιοπρέπεια⁵¹.

⁵¹ Λυμπεράκη Αντιγόνη – Πελαγίδης Θεοδωρής, *Ο φόβος του ξένου στην αγορά εργασίας: ανοχές και προκαταλήψεις στην ανάπτυξη*, σελ. 10, Εκδόσεις ΠΟΛΙΣ, 2000.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Επιμέλεια: Ναζάκης Χάρης, Χλέτσος Μιχάλης
Μετανάστες και Μετανάστευση: Οικονομικές, Πολιτικές και Κοινωνικές Πτυχές, Εκδόσεις Πατάκη
2. Νικήτας Πατινιώτης
Εξάρτηση και Μετανάστευση: Η περίπτωση της Ελλάδας, ΕΚΚΕ, Αθήνα 1990
3. Εθνικό Ινστιτούτο Εργασίας, Καβουνίδη Τζένη
Χαρακτηριστικά Μεταναστών: Το ελληνικό πρόγραμμα νομιμοποίησης του 1998, Εκδόσεις Σάκκουλα
4. Βεντούρα Λίνα
Μετανάστευση και Έθνος, Εταιρία Μελέτης Νέου Ελληνισμού, 1994
5. Βεντούρα Λίνα
Μετανάστευση γυναικών, Περιοδικό Δίνη, τεύχος 6, σελ. 230-241, 1993
6. Βεντούρα Λίνα
Ελληνες μετανάστες στο Βέλγιο, Εκδόσεις Νεφέλη
7. Μουσούρου Λουκία
Μετανάστευση και Μεταναστευτική Πολιτική στην Ελλάδα και την Ευρώπη, 1991, Εκδόσεις Gutenberg
8. Μουσούρου Λουκία
Από τους γκασταρμπάιτερ στο πνεύμα του Σέγκεν. Προβλήματα της Σύγχρονης Μετανάστευσης στην Ευρώπη, Εκδόσεις Gutenberg
9. Δαμανάκης Μιχάλης
Μετανάστευση και Εκπαίδευση, 1987, Εκδόσεις Gutenberg
10. Πετρινιώτη Κώνστα Ξανθή
Η μετανάστευση προς την Ελλάδα: μια πρώτη καταγραφή, ταξινόμηση και ανάλυση, Οδυσσέας-Ινστιτούτο Διεθνών Σχέσεων, 1993
11. Ψημμένος Ιορδάνης
Μετανάστευση από τα Βαλκάνια – Κοινωνικός αποκλεισμός στην Αθήνα, Παπαζήσης 1995, Glory Book
12. Νικολινάκος Μάριος
Η οικονομική ανάπτυξη και μετανάστευση στην Ελλάδα, Αθήνα 1974, Κάλβος
13. Λυμπεράκη Αντιγόνη – Πελαγίδης Θωδωρής
Ο "φόβος του ξένου" στην αγορά εργασίας: ανοχές και προκαταλήψεις στην ανάπτυξη, Εκδόσεις Πόλις

14. Λάζος Γρηγόρης
Πορνεία και Διεθνική Σωματεμπορία στη σύγχρονη Ελλάδα – Η εκδιδόμενη, Εκδόσεις Καστανιώτης
15. Μπαγκαβός Χρήστος – Παπαδοπούλου Δέσποινα
Μεταναστευτικές τάσεις και Ευρωπαϊκή Μεταναστευτική Πολιτική, ΙΝΕ-Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ
16. Κασιμάτη Κούλα
Δομές και ροές. Το φαινόμενο της κοινωνικής και επαγγελματικής κινητικότητας, 2001, Εκδόσεις Gutenberg
17. Κασιμάτη Κούλα
Κοινωνικός αποκλεισμός: Η ελληνική εμπειρία, Αθήνα, 1998, Εκδόσεις Gutenberg
18. Κατσορίδας Δημήτρης
Ξένοι εργάτες στην Ελλάδα, 1994, Αθήνα, Εκδόσεις Ιανός
19. Sassen Saskia – Παπανδρέου Περικλής
Χωρίς έλεγχο: η εθνική κυριαρχία, η μετανάστευση και η ιδιότητα του πολίτη την εποχή της παγκοσμιοποίησης, Αθήνα, 2001, Εκδόσεις Μεταίχμιο
20. Τσακμάκη-Δεληδημητρίου Ελένη
Τα δέντρα που δεν ρίζωσαν, 2001, University Studio Press
21. Ματζουράνης Γιώργος
Ελληνες εργάτες στη Γερμανία, Αθήνα, 1974, Εκδόσεις Gutenberg
22. Έμκε-Πουλοπούλου Ήρα
Προβλήματα Μετανάστευσης – Παλιννόστησης, Αθήνα, 1986, ΙΜΕΟ-ΕΔΗΜ

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

www.kethi.gr

www.imepo.gr

